

**MİMARİ TASARIMDA
EVRENSEL ve KALICI DEĞERLER
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ayşe Köse
Yüksek Lisans Tezi

Mimarlık Anabilim Dalı
Şubat-2013

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ayşe KÖSE'nin “**Mimari Tasarımda Evrensel ve Kalıcı Değerler Üzerine Bir İnceleme**” başlıkla Mimarlık Anabilim Dalındaki, Yüksek Lisans Tezi 23/01/2013 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı-Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Ruşen YAMAÇLI	.....
Üye : Doç. Dr. Filiz ŞENKAL SEZER	.....
Üye : Yard. Doç. Dr. Özlem MUMCU UÇAR	.....

Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
..... tarih ve ..... sayılı kararıyla
onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MİMARİ TASARIMDA EVRENSEL VE KALICI DEĞERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ayşe KÖSE

**Anadolu Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Ana Bilim Dalı**

Danışman: Prof. Dr. Ruşen YAMAÇLI

2013, 112 sayfa

Günümüz mimarlık ortamında genel bir kavram olarak ele alınan evrensellik ve kalıcılık her dönemde ulaşılmak isteneni ifade etmektedir. Bu bağlamda bu kavramlar yorumlanırken farklı şekillerde anlamlandırılarak ele alınmışlardır. Bu çalışmada evrensellik ve kalıcılık kavramlarının mimarideki karşılıkları üzerinden değerlendirilmesi yapılmaktadır. Öncelikli olarak sanata dair olan bu söylemlerin mimarlık üzerinden okunabilirliğini sağlamak amacıyla mimarlık ve sanatın ilişkisi açıklanmakta, evrensellik ve kalıcılık kavramları hakkında bilgi verilmektedir. Bütün bunlarla birlikte bu kavramların buldukları düşünce koşulları sonucu geçirdikleri evrim açıklanmaktadır. Bunun sonucunda gerçekleşen mimarlık eylemlerinin bu kavramları yansıtmadığı incelenmiştir. Bu inceleme mimarlık ürünlerinin formların özelliklerinin ötesinde ortaya çıkış koşulları gözetilerek yapılmaktadır. Dünya düşünce sistemindeki değişikliklerle şekillenen evrensellik ve kalıcılık kavramlarının mimari tasarım eylemleri üzerinden kazandıkları yeni anlamlar açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mimari Tasarım, Mimaride Evrensellik, Mimaride Kalıcılık

ABSTRACT

Master of Science Thesis

A STUDY ON UNIVERSIAL AND PERMANENT VALUES IN ARCHITECTURAL DESIGN

Ayşe KÖSE

Anadolu University
Graduate School of Sciences
Architecture Program

Supervisor: Prof. Dr. Ruşen YAMAÇLI

2013, 112 pages

Universality and permanency, which are considered two general concepts in modern architecture, express what is wanted to achieved in each period. In this context, these concepts are interpreted differently. This study evaluates the architectural equivalents of universality and permanency. Primarily, the relationship between art and architecture is discussed to enable the intelligibility of universality and permanency, which are a discourse of art. All in all, the study also describes the evolution as the result of the thought conditions, in which those concepts exist. The study examined whether the architecture acts reflect these resulting concepts. This study also observed the emerging conditions resulting from formal properties of architectural products. The new meanings, which universality and permanency concepts were shaped with the changes in the worldview system, gained over architectural design acts were explained, as well.

Keywords: Architectural Design, Universality in Architecture, Permanency in Architecture

TEŞEKKÜR

Çalışmalarımın başından beri bana her zaman destek olan, tecrübeleriyle yol gösterirken engin hoşgörü ve sabrını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Ruşen YAMAÇLI'ya,

Konuya getirmiş oldukları eleştiri ve yorumlardan dolayı jürimde bulunan Doç. Dr. Filiz ŞENKAL SEZER ve Yard. Doç. Dr. Özlem MUMCU UÇAR hocalarıma,

Ayrıca her zaman yanımda bulunan ve bugünlere gelmemde büyük pay sahibi olan aileme desteklerinden dolayı sonsuz teőkükürlerimi sunarım.

Ayşe KÖSE

Şubat 2013

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİL DİZİNİ	vi
1. GİRİŞ	1
2. MİMARLIK ve SANAT	3
3. EVRENSELLİK ve KALICILIK KAVRAMLARI	6
3.1. Evrensellik Kavramı.....	6
3.2. Evrensellik Kavramının Tarihsel Süreçte Geçirmiş Olduğu Aşamalar.....	7
3.3. Kalıcılık Kavramı.....	15
4. EVRENSELLİK ve KALICILIK KAVRAMLARININ YÜKLENMİŞ OLDUKLARI ANLAMLARIN MİMARİDEKİ YANSIMALARI	16
4.1. Evrensellik ve Kalıcılığın Gelişim Süreci.....	16
4.1.1. Türkiye Özelinde Evrensellik ve Kalıcılık Kavramlarının Gelişim Süreci.....	20
4.2. Modernizm ve Evrensellik.....	25
4.2.1. Modernizm ve Türk Mimarlığı.....	32
4.3. Küreselleşmeyle Eşleştirilen Evrensellik Kavramının Mimarlık Üzerinden Okunması.....	37
4.3.1. Küresel Mimarlığın Türkiye'deki Yansıması.....	44

4.4. Herkes İçin Tasarım-Evrensel Tasarım.....	47
4.4.1. Türkiye’de Yönetmeliklerde Evrensel Tasarıma Yönelik Yapılan Düzenlemeler.....	57
4.5. Richard Buckminster Fuller ve Evrensel Mimarlık Düşüncesi.....	60
4.6. Kültür, İmge ve Kalıcılık.....	63
4.7. Sürdürülebilirlik ve Kalıcılık.....	68
4.8. Türkiye Mimarlığında Batı (Yerellik-Ulusallık-Evrensellik).....	72
5. SONUÇ	89
KAYNAKLAR.....	92

ŞEKİL DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
2.1. İBB Şehir Tiyatroları Beyoğlu Sahnesi Mimari Proje Yarışmasından Örnekler.....	5
3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Evrensellik Düşüncesi.....	14
4.1. Matmazel Guimard'ın Malikanesi.....	17
4.2. Korucu Kulübesi Önerisi.....	18
4.3. İdeal Kent Chaux.....	18
4.4. Etienne-Louis Boullée'nin Newton Anıtı İçin Hazırlamış Olduğu Tasarım.....	19
4.5. Fatih Külliyesi Genel Görünüşü.....	21
4.6. Fatih Külliyesi Genel Plan.....	22
4.7. Mimar Sinan'ın Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Eserleri.....	23
4.8. Dolmabahçe Sarayı.....	24
4.9. Akıl ve bilimin ekonomi, siyaset ve düşünce dünyası üzerindeki etkileri.....	26
4.10. Ebenezer Howard-Bahçe Şehir	27
4.11. Kristal Palas (Crystal Palaca).....	28
4.12. GUM.....	28
4.13. Villa Savoye.....	30
4.14. Barselona Pavyonu.....	31
4.15. Bekir Bey Evi.....	33
4.16. Sergi Evi.....	34
4.17. Ragıp Devres Villası.....	35
4.18. Küreselleşmenin Temel Toplumsal Boyutları.....	39
4.19. World Trade Center-Torre Picasso Tower.....	41
4.20. The Sage Gateshead.....	42
4.21. Dubai Opera House.....	42
4.22. Hücrelerden oluşan organik bir tasarım.....	43
4.23. Paris-Londra.....	44
4.24. İstanbul Silüetindeki Değişim.....	45
4.25. İstanbul ve Gökdelenler.....	46

4.26. Espark Alışveriş Merkezi.....	47
4.27. Tekerlekli sandalye rampası ve merdiven tasarımı.....	50
4.28. Farklı seviyede küpeşte barındıran korkuluk tasarımı.....	51
4.29. “Multitouch” Teknolojisi.....	52
4.30. “Multitouch” Teknolojisi.....	52
4.31. Kılavuz Yollar.....	53
4.32. Rampa Örnekleri.....	54
4.33. Düşey dolaşım elemanlarının birbirlerine göre konumları.....	55
4.34. Herkesin kullanımına uygun nitelikteki asansör örneği.....	56
4.35. Tramvay Durağı.....	60
4.36. Dymaxion Evi.....	62
4.37. 1921-1922’li Yıllarda Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı Lavanten Aleksandr Ganyanof’un Evi.....	64
4.38. Günümüzde Mudanya Mütarekesi Müze Evi.....	64
4.39. 1910’lu Yıllarda Kurşunlu Külliyesi.....	65
4.40. Günümüzde Kurşunlu Külliyesi.....	65
4.41. Kereste Fabrikası-222 Park.....	66
4.42. Sagrada Familia.....	67
4.43. Sydney Opera Binası.....	67
4.44. RWE Genel Merkez Binası.....	69
4.45. Tugendhat Evi Planı.....	70
4.46. Matera.....	71
4.47. I. TBMM Binası.....	75
4.48. II. TBMM Binası.....	76
4.49. Ankara Palas.....	76
4.50. Cumhuriyet Tarihi Müzesi.....	77
4.51. Siyasal Bilgiler Okulu.....	79
4.52. Siyasal Bilgiler Okulu.....	79
4.53. Florya Deniz Köşkü.....	80
4.54. Ağaoğlu Evi.....	81
4.55. İ.Ü. Fen Edebiyat Fak.	82
4.56. İstanbul Hilton Oteli.....	83

4.57. Eskişehir Porsuk Oteli (Orduevi).....	84
4.58. SSK Zeyrek Tesisleri.....	85
4.59. Peri Tower Oteli.....	86
4.60. Atatürk Havalimanı.....	87

1. GİRİŞ

İlk çağlardan bu yana insanlar bir düzen kurma, yaratma isteğiyle fiziksel çevreye müdahalede bulunmuşlardır. Girişmiş oldukları bu eylem zamanla mimarlık disiplini içerisinde tasarım faaliyetine dönüşmüştür. “Zihinde canlandırılan biçim” (URL-1) olarak tanımlanan tasarım kavramının mimariyle birleşimi “mimari tasarımın insanların çevreye müdahale etmeden önce ortaya koyacakları ürünü zihinlerinde oluşturmaları” şeklinde ele alınabilir. Buradan hareketle mimari tasarımın belirli bir öngörü ve bilinçle ortaya çıktığı savunulabilir.

İnsanlar bu tasarımları oluştururken sanatla özdeşleşmiş olan kişisellik, yaratıcılık, özgünlük gibi kavramları kendilerine temel almışlardır. Bu kavramların içerikleri, yüklenmiş oldukları anlam dönemlere, kültürlere göre farklılıklar göstermektedir ve bunun sonucu olarak mimari eserin evrensel ya da yerel oluşu farklı değerlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar yapılırken mimari eserin özgün oluşu, bulunduğu çağı yansıtmasının yanı sıra kalıcılığı göz önünde bulundurulmuştur. Zamanla evrensellik ve kalıcılık kavramları mimari tasarımın normları haline gelmişlerdir. Bu normlar mimariye meydana getirilen eserin ötesinde bir değerlendirme ölçütü sunmuşlardır. Her dönem erişilmek isteneni ifade etmişlerdir.

Değişen zaman, kültür, teknoloji ve sosyal yapıyla birlikte bu kavramlar da farklı şekillerde ele alınmışlardır. Özellikle Aydınlanma çağı ile birlikte farklı bir nitelik kazanmışlardır. Aklın ve bilimin ön plana çıktığı bu çağ beraberinde bu kavramlarda akılcılık, deneysellik, işlevsellik gibi bilimsel boyutun yanı sıra sosyal bilinç, hümanizm, yasalar ve toplumsal sözleşmeler gibi insani boyutun da etkisiyle faz kayması yaratmıştır. Bu dönem devrimlere temel oluşturmuştur ve bu devrimler sonucu evrensellik ve kalıcılık kavramının somut örnekleri ortaya çıkmıştır. Bu örnekler meydana geldikleri ortam itibariyle farklı adlarda anılmışlardır ancak özünde bu kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar her zaman peşinde koşulan ve amaç edinilen bir ideal olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Yukarıda çizilen perspektiften yola çıkılarak hazırlanmış olan bu çalışmanın amacı mimarlığı evrensellik ve kalıcılık ölçütleriyle ele almaktır.

Bu bağlamda ikinci bölümde, sanata ait bir söylem olan evrensellik ve kalıcılık kavramlarının mimarlık üzerinden de okunabilmesinin anlaşılabilirliğini sağlamak için mimarlığın tanımı yapılarak sanat eseri olup olmadığı incelenmiştir.

Üçüncü bölümde evrensellik ve kalıcılık kavramları ele alınmıştır. Evrensellik kavramının çağın yaşanan olayları ve düşünce yapısıyla geçirmiş olduğu evrim incelenmiştir.

Dördüncü bölümde dünyada meydana gelen değişiklikler sonucu yeni anlamlar kazanarak farklı adlarla anılan kalıcılık ve evrensellik kavramlarının mimarideki karşılıkları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan yeni kavramların Türk mimarlığında ele alınış şekilleri hakkında bilgi verilmektedir.

Günümüz mimarlığında genel bir kavram olarak ele alınan evrensellik ve kalıcılık her çağda ulaşılmak istenen bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda bu kavramlar yorumlanırken buldukları çağın ön plana çıkan ekonomi, teknoloji, düşünce gibi yönleriyle ele alınmışlardır.

2. MİMARLIK VE SANAT

Geçmişten günümüze değin mimarlığa ilişkin pek çok tanımlamalar yapılmıştır. İlk tanım getirme çalışması olarak Vitruvius'un De Architectura'sı gösterilebilir. Bu çalışma yapılan ilk çalışma olmamasına karşın bu alanla ilgili günümüze ulaşan ilk eserdir. Vitruvius'tan önce felsefe alanında mimarlık metaforunun kullanılmasından kaynaklanan çeşitli tanımlar yapılmıştır. Örneğin Platon mimarlığı "yapımlardan oluşan gerçeklerin dünyası" olarak görmektedir ve ideal olanın hiçbir zaman gerçekliklerin dünyasına yansıtılamayacağını bir örneği olarak ifade etmiştir. 18. yüzyılda Immanuel Kant ise mimarlığı metafiziğin yapısal metaforu olarak "Güvenli bir temel üzerinde yükseltilecek "büyük bina" değişmeyen bir "yer" üzerinde durmaktadır" şeklinde ifade etmektedir. Bütün bu söylemlerle mimarlığın sadece yapım ve strüktürü barındıran kapalı bir düzen olmadığı, bunların ötesinde açık, kendinden referanslı bir sistem olduğu, bilimdeki ve düşünce dünyasındaki gelişimler eşliğinde ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. (Güney ve Yürekli,2004)

Çağdaş düzene geçiş pek çok kavramın yeniden tanımlanıp yorumlanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu durumdan etkilenen kavramlar arasında sanat ve mimarlık kavramları da yer almaktadır. Dönemin düşünürleri sanatı tanımlarken mimarlığı da sanatın diğer dallarıyla ilişkilendirerek anlamlandırmışlardır.

Kant sanatı, estetik sanat ve mekanik sanat olmak üzere iki gruba ayırmaktadır ve mimarlığı heykelle birlikte estetik sanatın alt grubunda yer alan plastik sanatların içinde göstermektedir. W. Friedrich Hegel'e göre mimarlık sembolik (simgesel); heykel klasik; resim, müzik ve şiir romantik sanatlar arasında yer almaktadır. Ayrıca Hegel mimarlığı bütün sanatların eseri olarak tanımlamaktadır. (URL-2)

Schelling mimarlığı donmuş ve değişmez müzik olarak tanımlamaktadır. Buna karşın Richard Rogers ise mimarlığı her zaman gelişme ve düzeltmelere açık, kalıcılık ve geçiciliği bir arada barındıran modern caz ya da şiir olarak ele almaktadır. (Hasol,2008a)

Birleşik Amerikalı Profesör Thomas Munro sanat'ı “tatmin edici estetik yaşantılar meydana getirebilmek amacıyla dürtüler sağlama becerisi” olarak tanımlarken, Profesör Doktor Bülent Özer bu tanımlamadan yola çıkarak sanat'ı “kişiyi, giderekte toplumu duygusal, tinsel yönden etkileyecek dürtüleri sağlama becerisi” olarak tanımlamıştır.(Özer,2000a)

Yapılan bu tanımlamaların yanı sıra bu çağa kadar sanatın bir dalı olarak görülen mimarlığın sanatın bir dalı olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalarda bilimsel keskinlik ön planda tutulmuştur.

Augustus döneminin Romalı mimarı Vitruvius mimarlığı Firmitas-Utilitus ve Venustas yani Sağlamlık-Fayda, İşe Yararlık-Hoşluk, Çekicilik-Zariflik kavramlarıyla özdeşleştirirken Rönesans dönemine gelindiğinde bu kavramlar yerlerini Comodita-Perpetua-Beleza yani Uygunluk-Süreklilik, Kalıcılık-Güzellik kavramlarına bırakmıştır. Modern Mimarlıkla beraber bu kavramların yerini strüktür, konstrüksiyon ve sanatsal değerler almıştır. (URL-2)

1976 yılında Rus mimarlardan Felix Novikov The Courier dergisi için hazırlamış olduğu yazıda teknolojinin çağdaş mimarlık sorununu tek başına çözemeyeceğini belirtmiştir ve kendi mimarlık tanımını Mimarlık = (Bilim + Teknoloji) x Sanat olarak formüle etmiştir. Sanat faktörü olmaksızın olumlu bir sonuca varılamayacağını belirtmiştir. Bülent Özer bu tanımlamayı referans olarak mimarlığı “belirli bir toplumun gerçek ihtiyaçlarıyla imkanları çerçevesinde, o toplumu ilgilendiren faaliyetleri duygusal yönden de destekleyerek barındırabilecek nitelikte mekan düzenleri oluşturma becerisi” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca sanatın bilimden ayrılan bir diğer yönünün tek bir amaç için çok farklı çözümler sunması olarak ifade etmektedir. (Özer,2000a)

Ortaya konulan bu sav mimarlık uygulamaları üzerinden de okunabilmektedir. Özellikle mimarlık alanında düzenlenen yarışmalarda verilen ihtiyaç programına uygun olarak her yarışmacı tarafından farklı çözümler sunulması bunun en önemli kanıtıdır. Buna örnek olarak ülkemizde 07.03.2008 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından ilan edilen İBB Şehir Tiyatroları Beyoğlu Sahnesi Mimari Proje Yarışmasında sunulan projeler gösterilebilir. Şekil 2.1'de görünen ve yarışmada ödül almış proje örneklerinde istenilen mekanlar proje müellifleri tarafından farklı şekillerde çözümlenmişlerdir

ve sundukları çözümlerin üç boyutlu çalışmaları da bu farklılığın okunurluğunu arttırmaktadır.

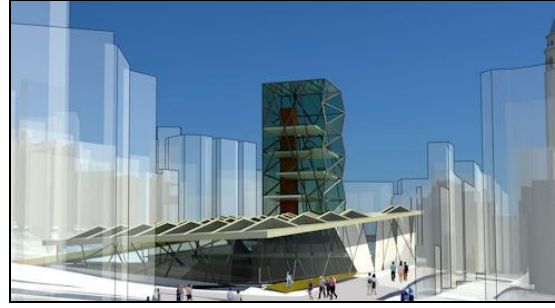
Birincilik Ödülünü Kazanan Proje

İkincilik Ödülünü Kazanan Proje

İkinci Mansiyon Ödülünü Kazanan Proje

Üçüncü Mansiyon Ödülünü Kazanan Proje

Şekil 2.1. İBB Şehir Tiyatroları Beyoğlu Sahnesi Mimari Proje Yarışmasından Örnekler (URL-3)

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkarak sanatın bir dalı olarak ele alabileceğimiz mimarlık çağlara, üzerinde vücut bulduğu coğrafyaya, toplumlara ve kültürlere bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda mimarlık en yalın haliyle insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere fiziksel çevreyi düzenlemesi olarak tanımlanabilir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için girişmiş oldukları bu eylemin sonucu olarak ortaya koymuş oldukları mimarlık ürünleri kişisellik, yaratıcılık, estetik kaygılar, özgünlük, kalıcılık ve evrensellik kavramlarını içerisinde barındırmasıyla birer sanat eseri olma özelliğini kazanmışlardır.

3. EVRENSELLİK VE KALICILIK KAVRAMLARI

3.1. Evrensellik Kavramı

Evren kelimesinden türetilmiş olan evrensellik sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde şu şekilde tanımlanmaktadır;

Evren; gök, gök varlıklarının bütünü, kainat, cihan, alem, kozmos,
düzenli ve uyumlu bir bütün olarak düşünülen bütün varlıklar,
kişinin içinde yaşadığı, ilişkide bulunduğu ortam,

Evrensel; evrenle ilgili, bütün insanlığı ilgilendiren, âlemşümul, universal
dünya ölçüsünde, dünya çapında,

Evrensellik; evrensel olma durumudur. (URL-1)

Felsefe sözlüğünde ise evrensellik kavramı öznel idealist felsefede, insan bilgisindeki hakikatin bir doğrulanış biçimidir. Ancak evrensel olan her şeyin hakikati taşımadığını, hakikat olan her şeyin ise ergeç evrensel olarak kabul göreceği belirtilmiştir. (Çalışlar,1991)

İngilizcedeki karşılığı universal, cosmic, ve universality olan evrensel ve evrensellik kavramı şu şekilde açıklanmaktadır:

Universal; evrensel, dünya çapında; dünyayı/ kainatı kapsayan;

her yerde/ herkesçe kullanılan, kabul edilen (Atalay,1999a)

Cosmic; evrensel, kozmik;

(zaman ve mekan bakımından) ölçüleri aşan, ölçülemeyecek
kadar büyük

uzaysal; yer yüzü dışında uzayın bir parçasını oluşturan

(Atalay,1999b)

Universality; evrensellik

Bu tanımlardan yola çıkarak evrensellik kavramının özünde tüm dünyayı kapsamak ve herkes tarafından kabul görmek vardır. Bunun sonucu olarak da evrenselleştirilen her şey tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Bu noktada evrensellik kavramıyla bir şeyin yaygın olma durumunun ayırt edilmesinde fayda vardır. Evrensellik kavramı beraberinde herkes tarafından benimsenen bir değeri de taşımaktadır ancak yaygın olma hali için böyle bir durum söz konusu değildir.

Bunu somut bir örnekle açıklayacak olursak çağdaş mimarlığın önemli normlarından biri olan ulaşılabilirlik yaklaşımının henüz çok yaygınlaşmaması bu kavramın evrenselliğini sürdürmesine engel bir durum değildir. Barındırdığı değerle evrenselliğini sürdürmektedir.

3.2. Evrensellik Kavramının Tarihsel Süreçte Geçirmiş Olduğu Aşamalar

Tarihsel süreç içerisinde evrensellik kavramı farklı şekillerde ele alınmıştır. Evrensellik düşüncesi eşitlik düşüncesiyle paralel olarak ilerlemiştir. Bu süreç eski çağ batı felsefesine kadar dayanmaktadır.

Eski çağda batı felsefesi tarihi Philippos ve Alexandros (İskender) tarafından son verilen özgür kent devletleri dönemi, Helenistik dönem ve Roma İmparatorluğu dönemi olmak üzere üç dönemde ele alınmaktadır. Üç yüzyıl süren Helenistik dönemde insan, yurttaş, devlet, ahlak, toplum gibi kavramlar evrensellekle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca bu dönemde bilim ve matematik çalışmaları en üst düzeye ulaşmıştır. Epikurosu, sundurmacı (stoik) okulların ve kesinlikle biçimlenmiş öğretisi olarak kuşkuculuğun da kuruluşunu içeren bir dönemdir. Yine bu dönem Roma dünyası için Hristiyanlığın hazırlandığı bir dönemdir. (Russell,1972)

Helenistik dönem kent devletlerinin yıkılıp yerlerine imparatorlukların kurulduğu bir süreçtir. Bu dönemde sınırların ortadan kalkması ve kavramların tüm insanları kapsayacak şekilde ele alınması evrenselliğe yönelik bir tavır sergilemektedir. Bu süreçte yapılan çalışmalar mantık ve etik temelinde ele alınmışlardır. Dönemin akımları arasında yer alan Kynizm ve Stoa öğretileri evrensellik düşüncesini ele almışlardır.

Kynik öğretilerde insan olmanın ön koşulu olarak Site-Devlet üyeliği kabul edilir. Bunun dışında yer alanlar “tam insan” olarak kabul edilmemektedirler. Site-Devletlerin yıkılması beraberinde farklı bir kimlik arayışını getirecektir. Bunun sonucu olarak uygar bir yaşam yerine doğa halini ve ulusalcılık yerine de evrensel devletçiliği koymaya başlamışlardır. (Korkmaz,2002)

Kynik okulunun kurucusu olan Antisthenes erdem kavramını en yüce iyi olarak görür ve insanların erdem sayesinde gereksinimlerini azaltıp tutkularını

yenebildikleri ölçüde tanrılara yaklaşılabilirliğini ifade eder. Diogenes erdemini doğuştan gelmediğini ve bilgi ile de elde edilemeyeceğini söyler. Erdeme ulaşmanın sadece yaşam deneyleri ile sağlanabileceğine işaret eder ve benimsenecek tek yönetimin dünya yurttaşlığı olduğunu ileri sürer. (Timuçin,2000a)

Kynikler erdemli insanın yurdunu dünya olarak kabul ettikleri için kendilerini hiçbir devlete ait olarak görmezler ve bu nedenle dünya yurttaşı olmak isterler. Bundan dolayıdır ki Diogenes'e ülkesi sorulduğunda "Ben bir dünya vatandaşıyım." demiştir. (Magee,2007)

Kynik öğretisi merkeze erdem kavramını yerleştirmiştir ve erdemi sınırları olmayan bir devlet yapısıyla ilişkilendirmiştir. Onlara göre erdemli kişi doğa yasalarına bağlıdır. Kararlarını erdem yasalarını gözeterek alan bu kişiler bilgi olarak evrensel ve dünya yurttaşlarıdır. Kyniklerin evrensellikteki temel yaklaşımı insanların bir birey olarak ulus sınırlarından bağımsız olmasıdır.

Stoa öğretisinde ise insan "düşünen öz" olarak ele alınır ve herhangi bir şeyin belli bir değeri barındırıp barındırmaması onun sadece düşünen öz olarak kavranmasıyla ilişkilendirilir. Stoa okulunun kurucusu olan Zenon insanların tek bir yasanın geçerli olabileceği bir devlet oluşturmaları düşüncesini savunur. Bütün dünyaya egemen olan bir doğal yasanın varlığından söz eder ve insanın yaratılışı gereği bu evrensel yasaya bağlı olduğunu belirtir. (Korkmaz,2002)

Zenon'a göre akıl ve yasa devletin üzerindedir ve "logos" yani evrensel/tanrısal akıl her oluşumun temelinde yer alır. Stoacılar göre evrenin bütününe egemen olan doğal bir yasa mevcuttur ve insanlar bu yasaya akılları vasıtasıyla erişebilirler. (Timuçin,2000a)

Mantığın ön plana çıktığı Stoa öğretisinde insan evrende var olan ve herkesi kapsayan yasayı akıyla kavrayabilmektedir. Bunun sonucu olarak yaratılışı gereği doğal yani evrensel yasaya bağlı olan insanı evrensel ve dünya vatandaşı olarak görürler.

Helenistik dönemde Yunanlılar tarafından sıkça tartışılan bu konular Romalılar tarafından hukuksal kavramlarla beraber ele alınmıştır. Roma İmparatorluğu ilk iki yüzyılı boyunca siyasal düşünce ve özgürlük konularını

inceler. Herkes bu büyük imparatorluğun tek bir beden tarafından yönetilmesini gerektiğini düşünmektedir. (Korkmaz,2002)

Bu dönemin önde gelen düşünce akımlarından biri olan ve Orta Stoa olarak adlandırılan öğretilerde akıl herkesi bağlayan genel bir yasa olarak görülür. Herkesin çok değer verdiği hayat, sağlık, mülk, onur ve aynı şekilde nefret ettiği yaşlılık, hastalık, ölüm, yoksulluk gibi kavramalar stoacılar için ne iyiyi ne de kötüyü ifade ederler, onlar için bir önem taşımazlar. Sınıf farkı, doğal yetenek, servet gibi ayrıcalıkların insanların eşitliklerine bir engel teşkil etmediğini ifade ederler. (Störig,2011)

Roma imparatorluğu dönemindeki Stoa ise siyasal düzen ve özgürlük arasındaki ilişkiyi düzenleyen öğretisi haline gelir. Bu dönemin önemli filozoflarından biri olan Çiçero devleti ve hukuku doğanın eseri olarak ele alır ve insanların bunu akıl yolu ile kavrayacağını öne sürer. Devleti her şeyden üstün tutmaktadır ve bir insanda en önemli değer olarak devlete yararlılığı gözetmektedir. İyi bir krallıktan yana olan Çiçero krallığın da diğer yönetimler gibi bozulabileceğini ancak özgürlük ve otorite arasındaki dengeyi sadece bunun sağlayabileceğini söyler. (Korkmaz,2002)

Geç Stoa olarak adlandırılan bu dönemin temsilcilerinden biri olan Seneca'nın Tanrı'sı Stoacılığın evrenin her tarafına yayılmış olan Akıldır; insan ruhunun ise insan bedeni içine yerleşmiş tanrısal soluktan başka bir şey olmadığını düşünür ve bütün insanların tanrısal ateşin bir parçası olmalarından dolayı eşit olduklarını ifade eder. Bu nedenle bütün insanlığı içine alacak tek bir devletin olması gerektiği yönündeki Stoacı düşünceleri destekler. Seneca bu nedendir ki kendisini bir Roma vatandaşından çok dünya vatandaşı olarak görmektedir. (Arslan,2008)

Seneca doğa tarafından tasarlanmış olan Krallığı Roma için en iyi yönetim olarak ele alır ve Bilge-insan'ı ise Kralı adalet sınırları içerisinde kalmasına yardımcı olarak görür. Bilge-insanın düşünceleriyle geleceğin toplumunu hazırlaması gerektiğini ileri sürer ve bütün insanları ve tanrıları kapsayan bu devlete (ilk stoaların evrensel devletine) hizmet edilebileceğini savunur. (Korkmaz,2002)

Roma döneminin Stoasında da akıl ön plandadır. Akıl yolu ile algılanan doğa yasalarının devletin ve hukukun temelini oluşturduğu düşüncesindedirler. Bu nedenle devlet üstün görülmekte olup özünde akli ve doğayı barındırdığı için de evrenselin ifadesidir. Bu yönüyle tek bir devletin varlığına işaret edilmektedir.

“Ben Antonius oldukça, ülkem ve kentim Roma’dır. Fakat, insan olduğum sürece, dünya.” (Russell,1972)

Dönemin diğer filozoflarından olan Epictetos ve İmparator Marcus Aurelius Antonius Evrensel-Devlet düşüncesine bağlı olmalarına karşın var olan devlete yani Roma’ya boyun eğilmesi gerektiğini ileri sürerler ve insanların evrensel devlet ile Roma arasında bir ayrıma gitmeksizin her ikisine de hizmet edip yurttaşlık görevlerini yerine getirmesini savunurlar. (Korkmaz,2002) Roma İmparatorluğu evrensel devlet olarak görülmektedir.

Ortaçağ’da insanlığın tümü Tanrı tarafından kurulmuş olan tek bir devlet içinde görülür. Dönemin önemli filozoflarından Dante ülkelerin kendi aralarında da daimi bir barışın var olmasını istemektedir ve bireysel ülkelerin hükümdarlarının üstünde bir güç yani Tanrı tarafından doğrudan belirlenen evrensel bir imparatorluğun başka bir ifadeyle “Evrensel Krallığın” zorunlu olduğunu savunur. (Störig,2011)

Ortaçağ’ın Hristiyanlık anlayışında Tanrı Krallığını tam olarak dünya yaşamına aktarmak mümkün değildir. Bu nedenle Dünya Krallığı ancak Tanrı Krallığına benzeyebileceği savından hareketle Tanrı Krallığında İsa’nın Kral olduğu gibi Evrensel Krallıkta da İsa’nın temsilcisinin egemen olması gerektiği düşüncesi hakimdir. Kralların Papaya karşı girişmiş oldukları savaşlar sonucunda Dante sadece Hristiyan birlikleri için değil uluslararası barışın sağlana bilmesi için Evrensel Krallığın gerekliliğini savunur. (Korkmaz,2002)

Dante’nin Evrensel Krallık önerisinde devletin barış, özgürlük ve refahı sağlama işlevi ön plandadır ve bu bağlamda çatışmaların önlenebileceği evrensel bir birlikten söz edilir. Ayrıca yarattığı idealle çağına ait bu mücadelenin üzerine çıkmıştır. (Störig,2011) Ancak Dante’nin önerisinde ulusal egemenlik talepleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bağımsızlık düşüncesi göz ardı edildiği için

Evrensel Krallık fikri sadece bir ideal olarak kalmıştır. Bu dönemde Papanın üstünlüğü benimsenmesine karşın egemenliği kabul edilmemiştir.

Dante'nin sonrasında Ockam'lı William, Bebenburg gibi filozoflarda evrensel devlet düşüncesi üzerinde dururlar ve insanlığın tek bir şef tarafından yönetilmesi gerektiğini öne sürerler. (Korkmaz,2002)

Ortaçağda Avrupa'da Hristiyanlığı temel alan bir evrensellik düşüncesi hakimken Anadolu'da İslam düşüncesi hakimdi. "Evrensel varlık" (tanrısal mutlak bilgi) İslam'ın en temel kavramıydı. İslam felsefesi IX. ve XII. yüzyıllar arasında felsefede ve doğa biliminde bir "doğu rönesansı" yaratmıştır. Bunun sonucu olarak Batı uygarlığı skolastik çağın ardından yeni çağa girerken İslam bilim ve felsefesi başta olmak üzere tüm doğu (Bizans, Çin, Hint vs.) bilim ve felsefesinden yararlanarak yükselişe geçmiştir. (Kaya,2003)

XIV. yüzyılda, Pierre Dubois Evrensel Krallık düşüncesi yerine bütün ulusların temsilcilerinin eşit bir biçimde söz sahibi olabilecekleri bir Avrupa Federasyonu düşüncesini savunur. XV. yüzyılda ise George Podiebrad Milletler Cemiyeti Fikrini öne sürer. XVI. yüzyıla gelindiğinde Tomaso Campanella dünyanın "tek yönetim" tarafından yönetilmesinin gerektiğini belirtir ve evrensel bir krallığın dünyadaki düşmanlığı, rekabeti ve açlığı ortadan kaldıracağını savunur. XVII. yüzyılda evrensel insanlık düşüncesi ön plandadır ve bu dönemin temsilcilerinden Franciscuc Suarez insanlığın çok çeşitli krallık ve uluslara ayrılmasına karşın aslında bir tür bütünlük oluşturduğunu ileri sürmektedir. (Korkmaz,2002)

XIV. yüzyılda başlayan ve XVII. yüzyılda devamlılık gösteren evrensellik düşüncesi her dönemde farklı şekillerde ifade edilmekle birlikte özünde tek bir yönetimin hakim olması düşüncesine dayanmaktadır. XVII. yüzyılda bir tarafta bu düşünceler hüküm sürmekte iken diğer tarafta keşiflerde artış yaşanmaktadır. Bu keşifler Aydınlanma çağının habercisi niteliğindedir. Bunun sonucu olarak yönetime dair söylemlerin temelini oluşturan evrensellik kavramının insan ve bilimle olan ilişkisi ön plana çıkmıştır.

XVIII. yüzyıl Aydınlanma çağı ile birlikte evrensellik kavramı insan boyutunda ve bilimsel boyutta olmak üzere iki farklı şekilde ele alınmıştır. Evrenselliğin insani boyutunda politik dönüşüm, yasalar ve toplumsal sözleşme,

eleştirel düşünce, aydın kavramı, meslek kavramı, zihniyette dönüşüm, iyimserlik, dürüstlük...vb kavramların değişim ve gelişmeleri ele alınırken, bilimsel boyuttaki evrensellekte akılcılık, bilimsel düşünce, deneycilik, işlevcilik, yaratıcılık, maddecilik...vb kavramlardaki değişimler ve gelişmeler ele alınmıştır. (Baslo,2008)

Aydınlanma çağının filozoflarından Saint Simon evrensel bir barışın sağlanabilmesi için Avrupa'nın tek bir siyasal yapı altında bütünleşmesi gerektiğini savunuyordu. Simon'a göre bu yapıyı oluşturabilecek en büyük etken sanayi çıkarlarının ortak olmasıdır. (Timuçin,2004b)

Dönemin filozoflarından Saint Pierre dünya üzerinde sürekli olacak bir barış için Milletler Cemiyetinin oluşturulmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Cristian Wolff ise Devletler hukukunu "doğal hukuku" temel alarak açıklamaya çalışmıştır. Dünyadaki bütün ulusları Büyük Milletler Cemiyetinin birer üyesi ve yurttaşı olarak görür. Wolff'un ileri sürmüştüğü Cemiyet fikri hukuksaldır ve evrensel bir nitelik taşımaktadır. Jean Jacques Rousseau ise Avrupa devletlerinin oluşturmuş olduğu bir doğal Cemiyetten söz eder. Rousseau'ya göre Avrupa devletlerinin gerek karşılıklı çıkarları, gerek sürekli ilişkileri ve gerekse örf adet ve yasalarının benzerliklerinden dolayı böyle bir Cemiyet oluşmuştur. (Korkmaz,2002)

Immanuel Kant ise uluslar topluluğu (Milletler Cemiyetinin) kurulması ve bu şekilde sürekli bir evrensel barışın sağlanması konuları üzerinde çalışır. Kant "Yetkin bir sivil düzen sorunu devletler arasında düzenli ilişkiler kurma sorununa bağlıdır ve bu sorundan bağımsız olarak çözülemez." sözleriyle bireylerin arasındaki karşıtlıkların toplumlar arasında da görüleceğini ifade etmektedir. Bu durumun da ülkeler arasında sonu gelmeyen savaşların çıkmasına neden olacağına ve toplumların bitmek tükenmek bilmeyen felaketlere sürükleneceklerini belirtmektedir. Bu durumu önlemek için 'uluslar topluluğu'nun bir araya gelmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. (Timuçin,2005c)

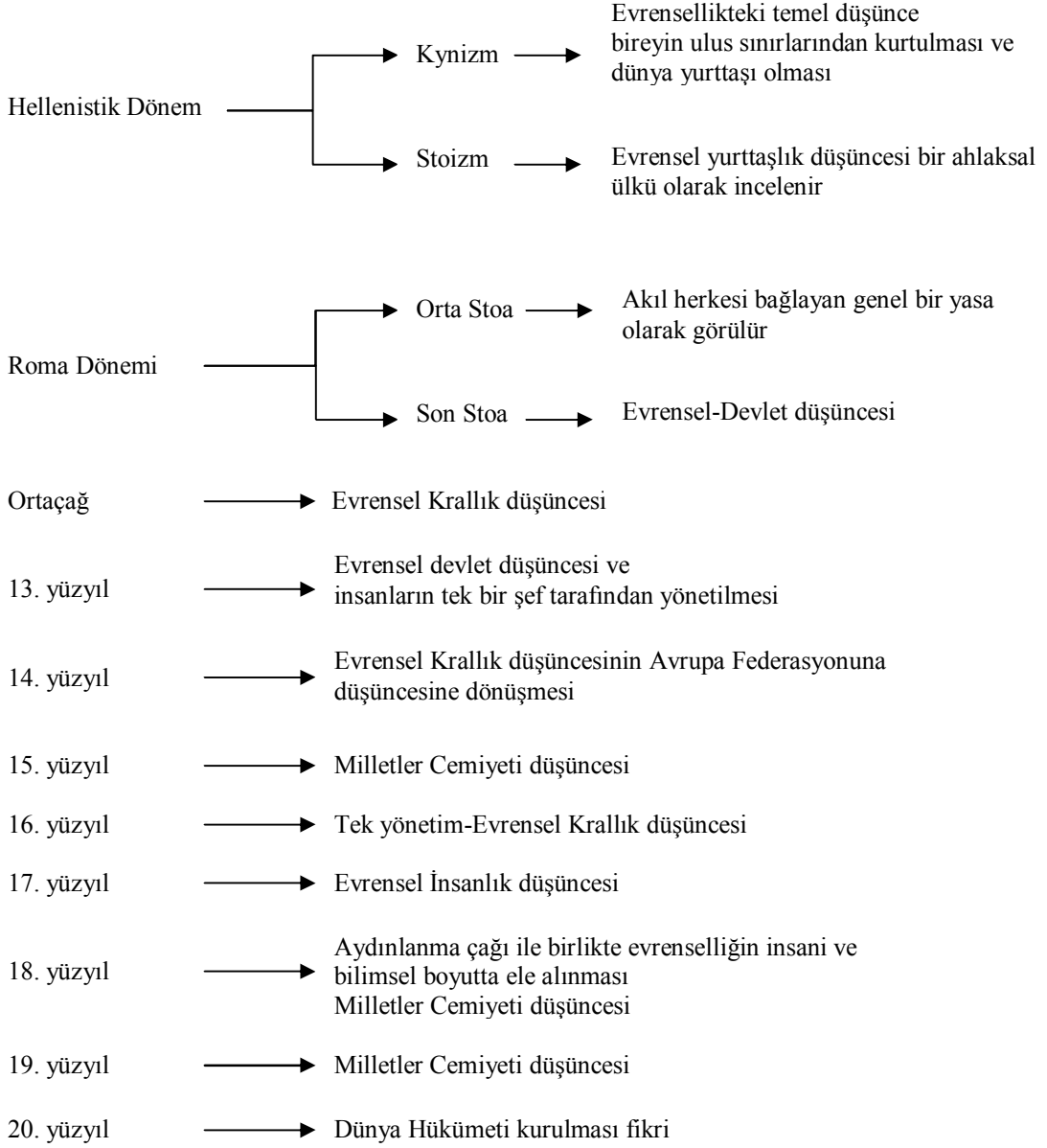
Jeremy Bentham ise evrensellek konusunda ilk aşamada Avrupa devletlerinin temsilcilerinden oluşacak olan bir Genel meclisten ve bunun yeterli olmaması durumunda kurulacak olan bir Milletler Cemiyetinden bahseder. (Korkmaz,2002)

Aydınlanma çağı evrenselliğın insani ve bilimsel yönünü ön plana çıkarmış ve bunların sonucunda tüm dünyayı etkileyecek nitelikte devrimlerin gerçekleşmesini sağlamıştır. Bununla birlikte ulusların varlığının kabul görmesine karşın bunların üstünde bir topluluğun var olması öngörölmüştür.

Evrensel İnsanlık düşüncesinin XIX. yüzyıldaki temsilcilerinden Pasquale Fiore uluslararası bütün devlet temsilcilerinden oluşan ve yasama yetkisine sahip bulunan bir Kongre ile Hakem Mahkemesi görevini üstlenecek olan bir Konferans bölümlerinden oluşan Milletler Cemiyetini düşünür. (Korkmaz,2002) Woodrow Wilson ise Ocak 1917’de Amerika Birleşik Devletleri Senatosu’ndaki konuşmasında bütün ulusları içine alacak bir “Barış Cemiyetinin” yani Milletler Cemiyetinin kurulmasının gerekliliğini belirtmiştir. Böyle bir kurumun savaşları önleyebileceğine inanıyordu. (URL-4) Evrensellik düşüncesi XX. yüzyılın savunucuları olan Clarence Streit ve Ely Culbertson tarafından bir Dünya Hükümeti kurulması düşüncesi ile bağdaştırılır. (Korkmaz,2002)

Evrensellik kavramının Hellenistik Dönem ve 20. yy. içerisine alan tarihsel bir kesit içerisinde geçirmiş olduğu değişimler Şekil 3.1’de görölmektedir.

EVRENSELLİK KAVRAMI

Şekil 3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Evrensellik Düşüncesi

3.3. Kalıcılık Kavramı

Kalıcılık kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde şu şekilde tanımlanmaktadır;

Kalmak; olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek,
varlığını korumak, sürdürmek,

Kalıcı; sürekli,

her zaman geçerliliğini sürdürecektir olan, (URL-1)

Kalıcılık; kalıcı (varlığını çok uzun süre sürdürmeye elverişli yapıda olan şey) olan şeyin durumu, niteliği (Büyük Larousse,1986)

İngilizcedeki karşılığı permanent ve lasting olan kalıcılık kavramları şu şekilde açıklanmaktadır:

Permanent; kalıcı, daimi;

sürekli, devamlı, istikrarlı, durağan, değişmez (Atalay,1999b)

Bu tanımlamalardan yola çıkarak kalıcılık kavramını zaman ve mekandan etkilenmeyen olarak tanımlayabiliriz. Bu bağlamda toplum için temel oluşturan değerler kalıcı olarak nitelendirilebilir. Kalıcı olan değerler aynı zamanda evrensel olma özelliğine de sahiptirler.

4. EVRENSELLİK VE KALICILIK KAVRAMLARININ YÜKLENMİŞ OLDUKLARI ANLAMLARIN MİMARİDEKİ YANSIMALARI

4.1. Evrensellik ve Kalıcılığın Gelişim Süreci

Tarihsel süreç içerisinde evrensellik kavramının geçirmiş olduğu değişim mimarlık alanında da kendisini hissettirmiştir. Özellikle evrenselliğin insani boyutunun ön plana çıkmış olduğu Aydınlanma çağı ile birlikte mimari tasarımlarda bu durumun etkisi izlenmektedir. Bu çağ dengelerin değiştiği dönemlere referans vermektedir. Değişen bu dengeler mimarının şekillenmesinde büyük rol oynamışlardır. Bu durumu kavramak için öncelikle bu dönemdeki gelişmelere bakılmalıdır.

Bu gelişmelerin ilki Aydınlanma çağının bir uzantısı olarak devam eden Fransız Devrimi'dir. Fransız Devrimi 14 Temmuz 1789'da Paris halkının tarih boyunca sadece krallığa başkaldıran Fransız aydınlarının değil, eski toplum kurumlarının zulmüne uğrayan herkesin kapatıldığı bir kale niteliğinde olan Bastille Hapishanesini basmasıyla tarihe geçer. Bu durum özgür ve aydın düşünceye karşı geçmiş dönemlerde yapılanların bir bedeli niteliğindedir. Bu tarih temelleri çok öncesinde atılmış olmasına karşın Fransız devriminin kutlandığı bir tarih olarak anılmaktadır. (Ortaylı,2001)

Fransa'da köklü bir siyasi devrimin yaşandığı bu süreçte, Büyük Britanya ekonomisi, mekanik gücün yapım alanına uygulanmaya başlamasıyla değişim yaşamaktaydı. Pamuk ipliği eğirmede ve pamuklu dokumada kullanılan buhar gücüyle çalışan makineler, mühendislerin ve girişimcilerin yararlanmaya başladıkları yeni teknolojik olanakların ilk örnekleri niteliğindedir. Bu değişim bir ilerleyip bir duraklayarak ancak sonuç olarak kaçınılmaz bir biçimde diğer Avrupa ülkelerine ve sonrasında da Avrupa ötesindeki ülkelere yayılmıştır. (McNeill,2003)

Temelleri Aydınlanma çağına ait olan gelişmelerden bir diğeri olan Sanayi Devrimi ile birlikte insan ve hayvan gücüne dayalı üretim tarzından makine gücüne dayalı olan üretim tarzına geçiş yapılmıştır. Bu değişimin beraberinde yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. (Küçükkalay,1997)

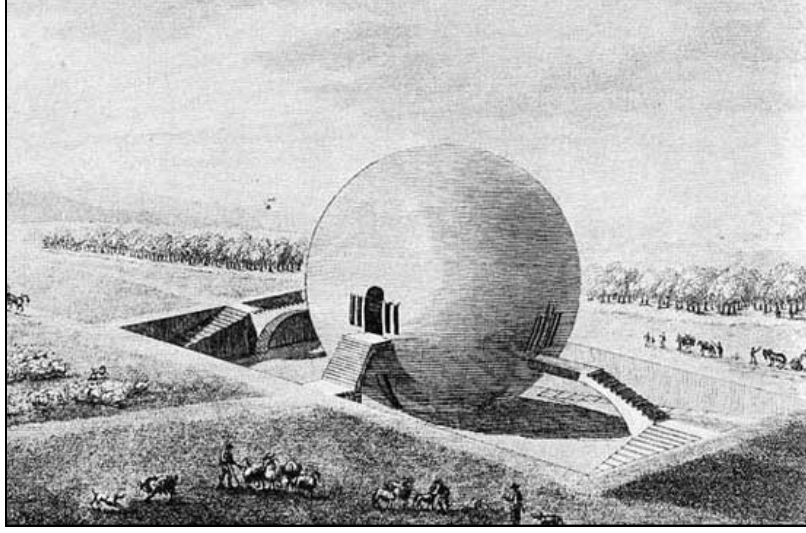
Sanayi Devrimi ve Fransız ihtilali maddi bir güce sahip olan burjuva tabakasının sosyal olarak da en yüksek seviyelere erişmesine imkan tanımıştır. Dönemin burjuvazi tabakası ikamet şartları bakımından kendilerinden üstün görmedikleri kral ve prenslerin seviyesine ulaşmayı ya da onları kendi seviyelerine indirmeyi amaçlamışlardır. Devrin mimarlarının çoğu yaşadıkları dönemin kültürlerini kabul edip ona uygun çalışmalarda bulunmuşlardır. Kendilerini kralların kaprisleriyle özdeşleştiren müşterilerine istekleri doğrultusunda tarih ve arkeoloji belleğinde kalan bir takım mimari elemanları kullanılarak tasarımlar yapmışlardır. (Özer,2000a)

Étienne-Louis Boullée (1728-1799), Claude- Nicolas Ledoux (1736-1806) ve Jean-Jacques Lequeu (1757-1826) dönemin önde gelen mimarlarıdır. Fransız Devrimini hazırlayan evrensellik, özgürlük, eşitlik, doğacılık gibi bileşenleri temel kavramlar haline dönüştürdükleri akımların mimarlık aracılığıyla toplumsal yaşayışa yansımada öncülük etmişlerdir. Ledoux'a göre basit bir mahalle meyhanesiyle bir saray mimari ifade bakımından aynı öneme sahipti. Her ikisi de aynı derecede görkemli olacaktı. Pratikte bunu sağlamak amacıyla mimari dilde değişiklik yapılacaktı ve basit geometrik formlar simgesel eşitliği sağlamada etkin olacaklardı. Ledoux'un düşüncesini bu süreçteki tasarımlarından okumak mümkündür. Şekil 4.1'de görünen Matmazel Guimard'ın evi yapıldığı dönemde geçerli olan Neo-Klasisizm akımının niteliklerinden olabildiğince arındırılmıştır ve pürizme yönelme çabası içerisindedir. (Özer,1989b)

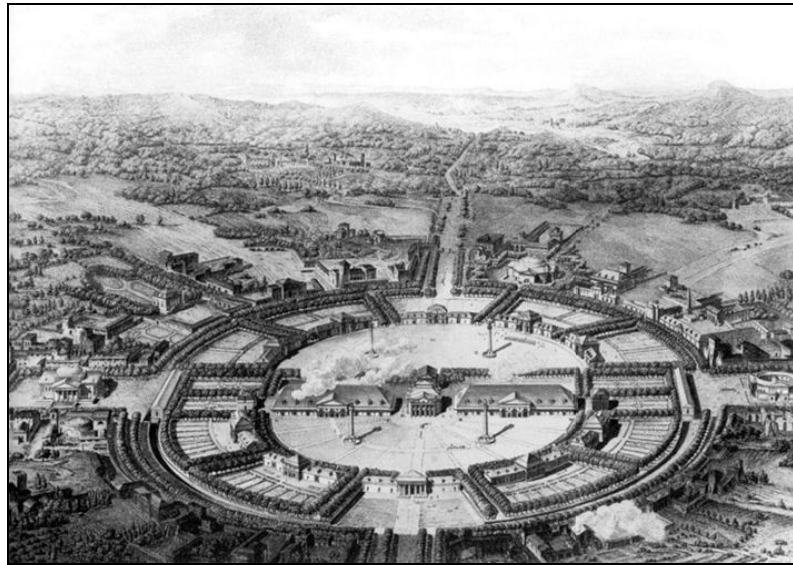
Şekil 4.1. Matmazel Guimard'ın Malikanesi, Claude- Nicolas Ledoux, 18. yy (URL-5)

Şekil 4.2’de görünen ve Ledoux’un korucu kulübesi için hazırlamış olduğu öneri arınma ve basit geometrinin bir ürünü niteliğindedir.

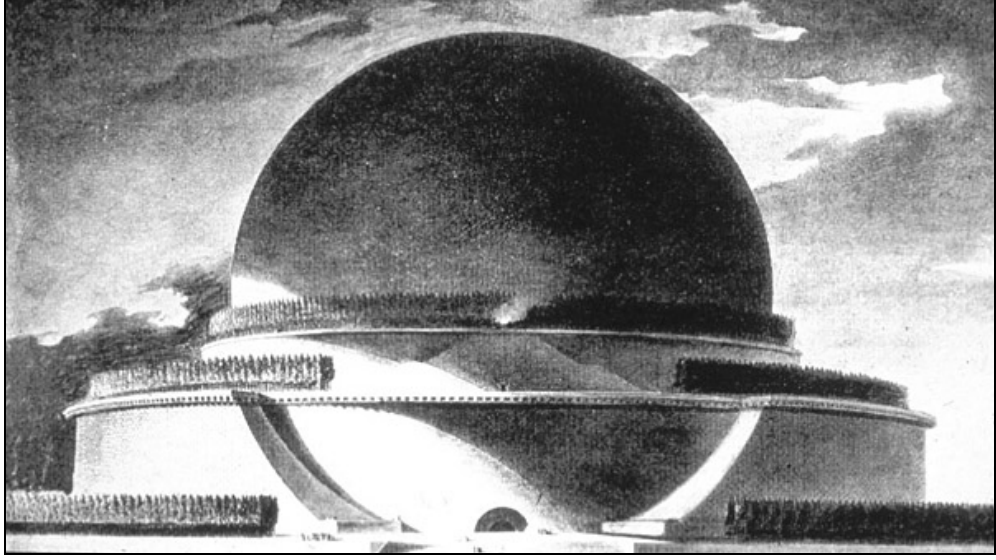
Şekil 4.2. Korucu Kulübesi Önerisi, Claude- Nicolas Ledoux, 18. yy (URL-6)

Şekil 4.3’te görünen Ledoux’un “İdeal Kent Chaux” projesi endüstri çağı düzenine geçişte ilk önemli total planlama olma niteliğindedir. Bu proje Fransız Devrimini besleyen felsefi görüşlerin ışığında ortaya çıkan yeni toplumsal ihtiyaç ve faaliyetleri bünyesinde barındıran mimari örnekler sunmaktadır. (Özer,1989b)

Şekil 4.3. İdeal Kent Chaux, Claude- Nicolas Ledoux, 18. yy (URL-7)

Şekil 4.4’de Étienne-Louis Boullée’nin Sir Issac Newton için tasarlamış olduğu anıt bilime ve evrenselliğe saygının, sonsuzluğun ve ölümsüzlüğün simgesi niteliğindedir. (URL-8)

Şekil 4.4. Étienne-Louis Boullée’un Newton Anıtı İçin Hazırlamış Olduğu Tasarım, 18.yy(URL-9)

Bu yaklaşımlar mimarlıkta evrensellik ve kalıcılık kavramlarının buldukları dönemin şartlarından etkilenerek şekillendiğinin göstergesidir. Egemen bir sınıfın ön plana çıktığı Ortaçağda bu sınıfın ayrıcalıklarını vurgular nitelikte eserler sunulmasına karşın Aydınlanma çağı ve sonrasında Fransız Devrimiyle ortaya çıkan eşitlik kavramı farklılığı ortadan kaldırmayı amaçlayan tasarımlar sunulmasını sağlamıştır.

20. yüzyılda evrensellik Endüstri devriminin katkısı ve teknolojinin geldiği seviye doğrultusunda modernizme erişmiştir. 20. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmeler ve savaşlar sonucunda “Rejyonelizm” ve “Enternasyonal Stil” kavramları ortaya çıkmıştır.

Rejyonelizm Ortaçağ yaşamının ve dünya görüşünün biçimlendirdiği bölgelerdeki evlerin, sokak silüetlerinin resmini çekip mimarlara ilham vermek üzere teşhir edildiği ve sözde bölgesel şartların değerlendirilmesi sloganıyla hareket edilen aslında şekilciliğin insanlara kabul ettirilmesi durumudur. Rejyonelizm taklitçi bir mimari savunmasına karşın “Enternasyonal Stil”

evrenselliği temel edinen aynı zamanda evrenselliği monotonlukla eşit kılan bir zihniyettir. Evrensellik adı altında kalıplaşmış bir uygulama başlamıştır. Bunun en başta gelen temsilcisi Ernest Neufert'tir. Hazırlamış olduğu çalışma farklı dillere çevrilmiş ve dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Neufert'te yer alan ölçülerin belirli bir hayat alışkanlığını diyalektik olarak sürdüren ve onun bir şekilde gelişmesini sağlayan ölçüler olduğu söylenemez. Neufert insanı 1.81 boyunda, iki eli ve iki ayağı olan bir canlı olarak ele almıştır ve tasarımlarında ölçülendirme yaparken bunu referans almıştır. (Özer,2000a) Bu durum ilk etapta evrensel olarak nitelendirilse de mimari sorunları sadece ölçü ve geometrik şekillerle ele alan bir durumdur.

20. yüzyılın başlarında Endüstri devriminin bir getirisi olarak evrensellik kavramı modernizmle ilişkilendirilirken yüzyılın sonlarına doğru bu durum yerini küreselleşmeye bırakmaktadır. Küreselleşme de tıpkı modernizm gibi Endüstri devriminin ürünü olmasına karşın kökleri Aydınlanma çağına dayanmaktadır.

Avrupa'da evrensellik ve kalıcılık kavramları bu şekilde bir değişim gösterirken Türk mimarlığında farklı bir şekilde kendisini göstermektedir.

4.1.1. Türkiye Özelinde Evrensellik ve Kalıcılık Kavramlarının Gelişim Süreci

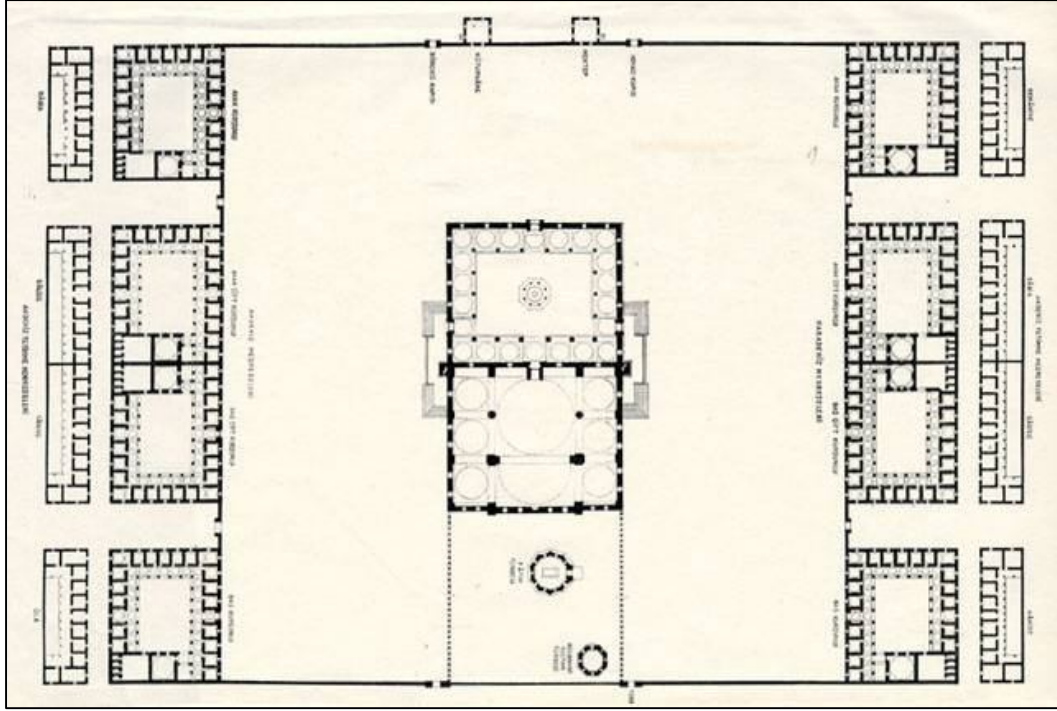
Batı Uygarlığında evrensellik kavramının siyasal, toplumsal, düşünsel ve bilimsel değişiminin mimarlık alanındaki yankıları paralellik gösterirken, bu durum Batı dünyasından farklı bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olan Türk toplumunda farklı bir şekilde kendini göstermektedir.

Osmanlı devletinin kuruluş döneminde yapı ve sanat güncel gereksinimler doğrultusunda üretilmiştir. Kuruluş dönemi sonrasında güç kazanan egemen sınıfın simgesel içerikli yapı istekleri toplumun kültürel belleğine dayandırılarak ya da çevredeki geleneksel bağlamlarla ilişkilendirilerek üretilmiştir. Fetihlerle paralel olarak Bursa, Edirne ve sonrasında başkent olan İstanbul'un evrensel statüsünü kazanması Osmanlı kültürünün bütün üretim alanını etkileyecek düzeyde homojen bir mimari ve sanat üslubunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. (Kuban,2007a)

Fetihlerden önce oluşmaya başlamış ve fetihler sürecince kristalleşen Osmanlı toplumsal düzeninin bütün öğeleri İstanbul'un başkent olmasıyla birlikte İstanbul'a aktarılmıştır. Türk döneminin İstanbul kenti düzenli olmayan işlevsel öğelerden oluşmuş bir moleküler kent niteliğindedir. Saraylar, camiler, hamamlar gibi bütün diğer moleküllerin çevresini saran konut alanları, kendi sınırları içerisinde tanımladıkları simgesel ve kurumsal değerlere sahip olan mahalleler örgütlenmiştir. Bu dönemde inşa edilen Büyük Fatih Külliyesi toplumsal ve dinsel yapı kompleksinin önemli bir örneği niteliğindedir. (Kuban,2004b) Şekil 4.5'te Fatih Külliyesine ait genel görünüş ve Şekil 4.6'da genel plan görülmektedir. Bu plan aynı zamanda kentte oluşturulan mahalle yapısının bir modeli niteliğindedir. Odak noktası olarak merkezinde caminin konumlandırıldığı, etrafında medreselerin yer aldığı bunların arasında küçük sokaklar olarak adlandırılacak yol bağlantılarının odak noktasında bulunduğu bir modeldir.

Şekil 4.5. Fatih Külliyesi Genel Görünüşü (URL-10)

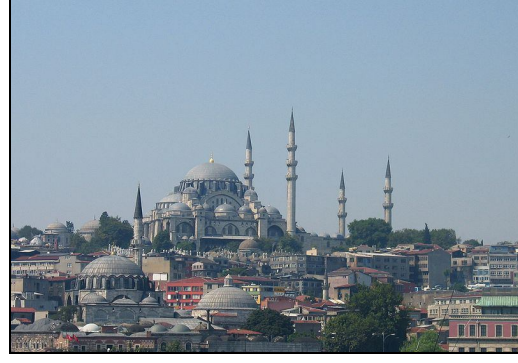
Şekil 4.6. Fatih Külliyesi Genel Plan (URL-11)

16. yy dan 18. yy kadar olan süreç Osmanlı Klasik Çağı'nı tanımlamaktadır. Bu dönemin önde gelen mimarı Mimar Sinan'dır. Mimar Sinan'ın Şehzade Camisinde başlayan ve mekana, örtüye, cephelere ilişkin yeni uygulamaları giderek daha mükemmel ve değişik çözümlere ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak öncesinde kalfalık eserim olarak adlandırdığı Süleymaniye Camisi ve sonrasında ustalık eseri olarak anılan Selimiye Camisini inşa etmiştir. Mimar Sinan'ın çiraklık, kalfalık ve ustalık eserleri Şekil 4.7'de görülmektedir.

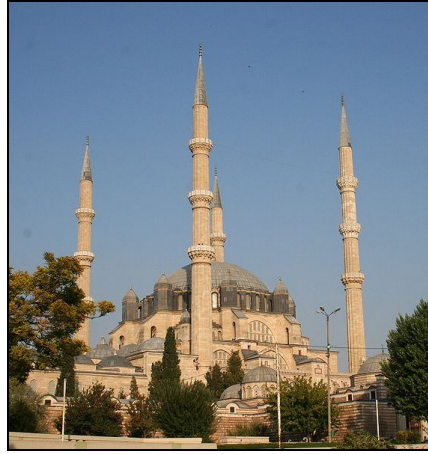
Mimar Sinan'ın yapılarında hemen hemen bütün potansiyel olanaklarını geliştirdiği kubbeli örtüye dayanan mimari tasarım, mimari alanda Osmanlı mimarisindeki rasyonalizmin en somut göstergesi niteliğindedir. Sinan'ın dünya mimarisine katkısı ise kişisel ustalığını ortaya koyan sayısız küçük yapı ve ayrıntıların ötesinde cami yapılarında büyük açıklıklı kubbe ile örtülü strüktürlere getirmiş olduğu özgün tipolojilerde ve onların estetik tasarımlarında kendini göstermektedir. (Kuban,2007a) Bundan dolayıdır ki Mimar Sinan eserleriyle hem evrenselliği hem de kalıcılığı yakalamıştır.

Şehzade Camii – Çıraklık Eseri

Süleymaniye Camii – Kalfalık Eseri

Selimiye Camii – Ustalık Eseri

Şekil 4.7. Mimar Sinan'ın Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Eserleri (URL-12)

18. yüzyıla gelindiğinde Lale Devri ile Batıya açılma çok sınırlı ve şekilci bir nitelikte olmuştur. Aynı dönemde Batı Uygarlığı incelendiğinde evrenselliğin ne insani ne de bilimsel boyutunun temel alınarak Osmanlıda uygulandığını gözlemleyebiliriz. Matbaanın Osmanlıya 18. yüzyıl başlarında gelmesiyle Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılda Rönesans'ı yaşamaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda Rönesans, Reform, Aydınlanma, Endüstri devrimi ve Modernizm aşamaları 18. yüzyıl iyileştirme çabaları ve 19. yüzyıl reform girişimleriyle sağlanmıştır. (Baslo,2008) Bu çalışmalar yapılırken batıdan varoluş koşulları özümsemeden şekilsel olarak yararlanılmıştır. Ancak bu durum yenilik olarak tanıtılmıştır.

19. yüzyılda yeni malzeme ve sanayiyle tasarlanan ve inşa edilen Dolmabahçe Sarayı yeniliğin simgesi niteliğindedir. Bu saray yeni bir tasarım kimliğinin yaratılmasında ve günümüzün tasarım ve sanat kaynaklarının yaratıcı

temellerinin atılmasında önemli bir yere sahiptir. Dolmabahçe Sarayı Sanayi Devriminin etkilerini doğru bir şekilde karşılayabilmek amacıyla ortaya çıkmış bir düşüncenin ürünüdür. Bu açıdan ele alındığından günümüzün tasarım değişiminin başlangıcını belirlemiştir. Bununla birlikte geniş topraklara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu bu değişimden farklı zaman dilimlerinde ve farklı şekillerde etkilenmiştir. Örneğin başkent olan İstanbul bu değişimin merkezi iken Avrupa’da bulunan topraklarında yer alan Selanik başta olmak üzere diğer büyük şehirler değişime çoktan hazır durumdadırlar. (Küçükerman,2010) Şekil 4.8’de Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecit tarafından yaptırılan Dolmabahçe Sarayı görülmektedir.

Şekil 4.8. Dolmabahçe Sarayı (URL-13)

Bu sürecin sonucu olarak 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde Türkiye mimarisinde yabancı bir havanın hakim olduğu gözlenmektedir. Ayrıca bu süreçte yaşanan siyasi gelişmelerle birlikte yerellik ve evrensellik sorunsalı ortaya çıkmıştır. Bu konuda farklı yaklaşımlar gözlenmektedir.

Bülent Özer yerellik ve evrenselliği mimarinin konusu üzerinden değerlendirmektedir. Garajlar, bürolar, hastaneler, stadyumlar ve fabrikalar gibi evrensel faktörlerle belirlenen fonksiyonların yer aldığı yapıları evrensel kategoride, konutları yani insanların daha çok özel yaşamlarını konu edinen yapıları yerel kategori altında ele almaktadır. (Özer,2000a) Buna karşın çoğu uygulamada yerellik ve evrensellik biçimsel olarak ele alınıp yorumlanmıştır.

20. yy başlarında Türk mimarlığında yerellik ve evrensellik tartışmaları yapılırken Avrupa'da evrensellik modernizmle eşleştirilmektedir.

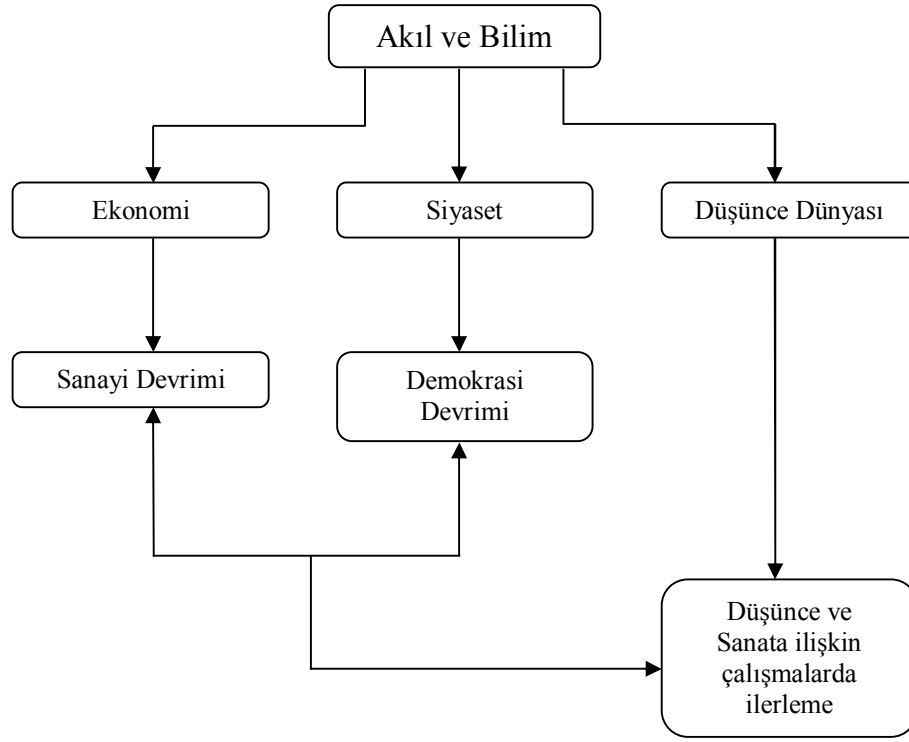
4.2. Modernizm ve Evrensellik

20. yüzyılın başında modernizm, modern mimarlık, fonksiyonalizm (işlevsellik) ve enternasyonalizm (evrensellik) gibi kavramlar eşanlamlı olarak kullanılmaktaydı. Bu kavramlar başta mimarlık olmak üzere diğer disiplinleri de büyük ölçüde etkileyen bir tasarım akımına dönüşmüşlerdir. (Nalkaya,1996a) Modernizmin temelinde modern düşünce sistemi vardır.

Modern düşüncenin kökleri onyedinci yüzyıla yani Rönesansa dayanmaktadır. Bu süreçte tüm düşünsel otoritelere karşı yeni eleştirel ve rasyonel tutumlar oluşmaktadır. Onyedinci yüzyıl boyunca ve onsekizinci yüzyılın büyük bir kısmını kapsayacak şekilde bilgi, bilim ve sanatta ilerlemeler kaydedilmiştir. Modernlik geçmiş zamanlardan kopuşa ve radikal ölçüde yeni ilkeler temelinde yeni bir başlangıca işaret etmektedir. Bütün bunlar modernlikte temel öğreti olarak aklın ve bilimin alınmasıyla gerçekleşmektedir. (Kumar,2004)

İlk kez Batı toplumunda ortaya çıkan ve sonrasında tüm dünyaya yayılan bu düşüncenin bir ürünü olan sanayi devrimi ve demokrasi devrimi eski toplum, eski kültür ve eski yönetimlerde değişikliklere yol açmıştır. Eski rejimlerden yeni rejimlere geçiş süreci temelinde ekonomik, siyasi ve düşünsel değişiklikler başlıkları altında ele alınmaktadır. İnsanların akıl yürütme gücünü ekonomiye uygulamalarının sanayi devrimine, siyasete uygulamalarının ise demokrasi devrimine yol açtığı ileri sürülmektedir. Bununla birlikte sanayi devriminin getirmiş olduğu zenginlik daha önce sağlanabilenden çok daha fazla kişiye düşünce ve sanatla ilgili uğraşlarda zaman harcama olanağı tanımıştır. Demokrasi devrimi ise statü kavramını yok ederek bu alanlarla ilgili çalışmaların gerektirdiği yeteneklere sahip herkese imkan tanımıştır. (McNeil,2003)

Böylece ekonomi, politika ve düşünce alanlarında aklın ve bilimin ışığında ilerlemeler meydana gelmiştir. Ortaya çıkan yeni durumlar hem birbirlerinin sonucu hem de sebebi olacak şekilde iç içe girmiş durumdadırlar. Meydana gelen her yeniliğin temelinde ise akıl ve bilimin kullanılması yatmaktadır. (Şekil 4.9)

Şekil 4.9. Akıl ve bilimin ekonomi, siyaset ve düşünce dünyası üzerindeki etkileri

Bu etkileşimlerin sonucu ortaya çıkan Fransız Devrimi modernliğe karakteristik biçim ve bilincini kazandırırken Sanayi Devrimi ise maddi tözü temin etmiştir. Modernlik Endüstri devrimiyle birlikte sahip olduğu önce ve sonra niteliğini daha net bir şekilde göstermiştir. Sanayileşme ve modernlik arasında öylesine güçlü bir bağ kuruldu ki modern bir toplum olmanın karşılığı sanayileşmiş bir toplum olmakla ilişkilendirildi. Öyle ki modernlik imgesinin temelinde sanayi öğeleri yer almaktaydı. Çelik, buhar ve hızı düşünmeksizin modern bir dünya hayal edilememekteydi. Modernleşmek sanayileşmekti ve sanayileşmek de Batı gibi olmak anlamına geliyordu. (Kumar,2004)

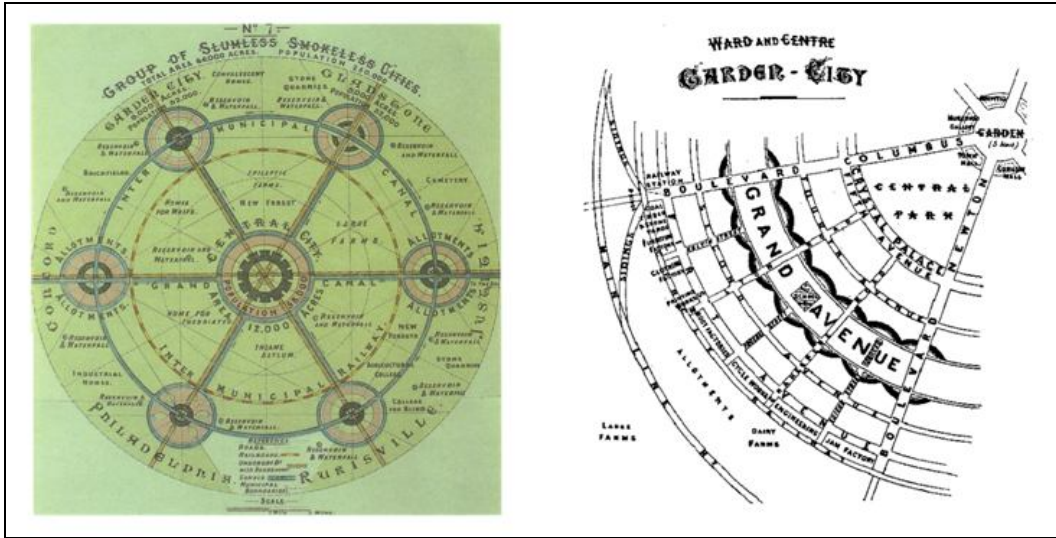
Bu noktada endüstri devrimini tanımlayacak olursak:

“Endüstri devrimi, “teknolojinin, endüstriyel üretimin ve ulaşım olanaklarının gelişmesi ile birlikte birçok alanda yaşanan köklü değişim” olarak tanımlanmaktadır.”(URL-14)

Endüstri devrimi teknoloji ve üretim başta olmak üzere toplum yapısı, kültür, sanat, ekonomi ve mimarlık alanlarında da değişimlere neden olmuştur.

Endüstrileşme süreci buharlı makinelerin kullanılmasıyla başlamıştır. Elde edilen ürünlerin kolay bir şekilde tüketiciye ulaşmasını sağlayan demiryollarının bulunduğu alanlarda endüstri bölgeleri oluşmaya başlamıştır.

Endüstri bölgelerinin oluşmasıyla yoğun bir nüfus hareketi başlamıştır ve artan nüfusla beraber yeni kentler inşa edilmeye başlanmıştır. Yeni oluşan kentlerdeki kötü yaşam koşulları "modern şehirciliğin" ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru Ebenezer Howard'ın Bahçe Şehir önerisi, 20. yüzyılın başlarında da Tony Garnier'in Endüstri Kenti yaklaşımı buna örnek olarak gösterilebilir. (URL-14) Ebenezer Howard Bahçe Şehir önerisinde tarımsal alanların kenti çevrelediği ve endüstri alanlarının konut alanlarının dışında, kentin çeperinde yer aldığı bir tasarımı ön görmüştür. (Şekil 4.10)

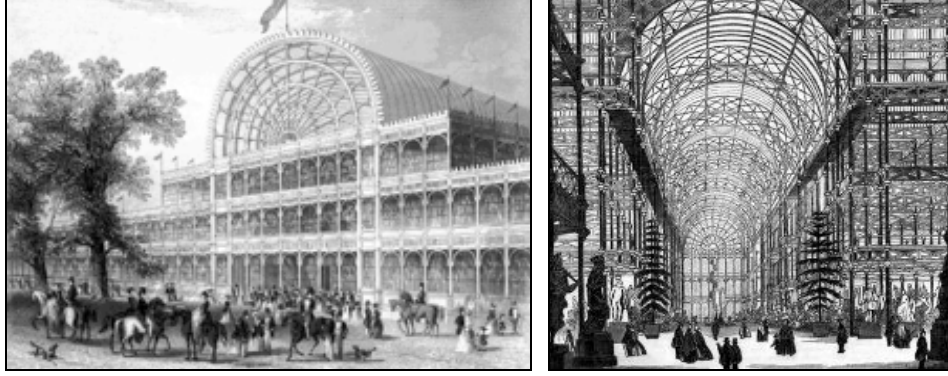

Şekil 4.10. Ebenezer Howard – Bahçe Şehir (URL-15)

Kentlerde iyileştirme çalışmaları yapılırken bir yandan da mimari alanda yeni üretim tekniklerine paralel olarak yeni malzemeler, yeni yapım teknikleri, yeni mekanlar ve yeni bir biçim ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılda yeni yapım malzemelerinin ve yeni yapım tekniklerinin kullanılması, mimarlık alanına yeni bir yapı tipi olan fuar yapılarının girmesine neden olmuştur. 1851 yılında Londra'da açılan dünyanın ilk fuarında İngiltere'yi sonradan mimar olan bahçıvan Joseph Paxton tarafından tasarlanan Kristal Saray (Crystal Palace) temsil etmiştir. (McNeil,2003) Bu yapı dökme demir ve camın

birlikte kullanılmasının yanı sıra teknolojinin biçimlendirmiş olduğu bir yapıya da işaret ettiği için önemlidir. (Şekil 4.11)

Şekil 4.11. Kristal Palas (Crystal Palaca), Joseph Paxton,1851, Londra-İngiltere(URL-16)

19. yüzyılın sonunda Moskova’da inşa edilmiş olan GUM alışveriş merkezi Kristal Palas’ı anımsatan değişik bir uygulamada bulunulmuştur. Yapıda camlı bir çatı uygulanmasına karşın iç süslemelerde eski mimari anlayış sürdürülmüştür. (McNeil,2003) (Şekil 4.12)

Şekil 4.12. GUM, Aleksander Pomerantsev ve Vladimir Shukov, 1893, Moskova-Rusya (URL-17)

Bu dönemde bu teknolojiyi temel alan ve klasik üsluptan arınmayı hedefleyen yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Bütün bunların sonucu olarak 20. yüzyılda mimarlık alanına yeni yapım yöntemlerini ve malzemelerini benimseyen çağdaş bir mimari anlayış hakim olmaya başlamıştır. Bu durum modern mimarlığın temelini oluşturmaktadır. Bu süreçte teknolojinin yanı sıra yaşam tarzında da meydana gelen değişiklikler mimariye yön vermektedir.

Geçmişteki yaşam tarzına bakıldığında insanlar kendi başlarına kurdukları ve tüm karar mekanizmasının kendilerinde olduğu küçük bir işletmenin sahibi konumundadırlar. Güneşin doğuşuyla uyanmaktadırlar ve batışıyla uyumaktadırlar. Gücün ve kazancın bölümü aile içerisinde. Bugün ise makinelerin ve insanların uyum içerisinde olduğu, uzmanlaşmanın ön plana çıktığı bir durum hakimdir. Artık küçük bir dükkan anlayışı yerini kolektif bir yapıya bırakmıştır. Kişiler için sekiz saatlik bir iş günü ön görülmüştür. Konutlar artık üretim yeri olmaktan çok kişilerin boş vakitlerini değerlendirdikleri mekanlara dönüşmüşlerdir. (Corbusier,1999)

Modern mimarlık sadece sanayi ürünlerinin bir sonucu değildir. Sanayi ile değişen hayat tarzının ve kültürün bir ifadesidir. Bu dönemin yaşam tarzı kaynağı endüstrinin getirdiği çalışma düzeninden alan sistematik bir yapıya sahiptir. Bu değişimler eğitim kurumlarında da kendisini hissettirmiştir.

Dönemin önde gelen eğitim kurumlarından biri olan Bauhaus çatısı altında yapılan çalışmalar sonucunda geçmişin tasarımında hayati önem taşıyan estetik ve stilistik normlar yerini modern mimarlıkta temel tasarım ilkelerine bırakmıştır. Modern mimarlık estetik ve stilistik normlarını reddederek, işlev ve teknolojiyi temel alan evrensel nitelikteki bir anlayışı benimsemiştir. (Nalkaya,1996a) Bunun sonucu olarak da modern mimarinin barındırması gerek özellikler belirlenmiştir.

Çağın üretim, kültür ve mimari anlayışını yansıtarak uluslararası bir üslup niteliği kazanan modernizmin belirgin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: düzgün ve asimetrik geometrik formlar, süs içermeyen düzgün duvar yüzeyleri, geometrik formun zeminden kopmasını sağlayan taşıyıcı ayaklar, geniş pencere yüzeyleri. (Nalkaya,1999b) Ayrıca bu dönemde modern mimariye hakim olan yapısal formlar prizmalardır. Süsten arındırılmış bu formların net olarak okunabilirliğini sağlamak amacıyla teras çatılar kullanılmıştır.

Modern mimarlığın önde gelen temsilcilerinden biri olan Le Corbusier geçmişin analitik bir çalışmasını yaparak tarihteki başarılı ve kalıcı mimarinin temelini rasyonel geometrik biçimlere dayandığını ifade etmiştir. Bu düşüncesini Parthenon mabedinin bir dikdörtgen prizmadan, Osmanlı Mimarlığının prizmalardan, kürelerden, silinler ve konilerden oluşmuş olduğunu belirterek desteklemiştir. Le Corbusier “Geçmişte, günümüzde ve gelecekte değişmeyen:

Prizmaların şiiirselliği” sözleriyle kalıcı ve evrensel mimarlığın temelinin rasyonel geometrik biçimlere dayandığını belirtmiştir. Yirminci yüzyılın kalıcı ve başarılı mimarlığının da aynı türden biçimlerle fakat özgün yorumlarla yapılması gerektiğini belirtmiştir. (URL-18)

Le Corbusier’in Fransa’da inşa edilmiş olan Villa Savoye’de (Şekil 4.13) uygulamış olduğu tasarım ilkeleri 1929 yılında İsviçre’nin La Sarraz kentinde düzenlenen 1. CIAM (Congres Internationaux d’ Architecture Moderne – Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi) Kongresinde modern mimarlığın temel ilkeleri olarak sunulmuştur. Bu ilkeler betonarme iskelet sistem, serbest plan ve cephe düzeni, yatay pencere ve çatı bahçesi olmak üzere beş ilkedен oluşmaktadır. (URL-14)

Şekil 4.13. Villa Savoye, Le Corbusier, Fransa (URL-19)

Modern mimarlığın bu beş ilkeye bağlanması kuralları net olarak çizilmiş olan bir mimarlık anlayışını da ortaya çıkarmıştır. Ancak modern mimarlık anlayışı bununla sınırlı kalmayıp kentsel bir tasarıma doğru ilerlemektedir.

1933 yılında Yunanistan’ın Atina kentinde yapılan ve CIAM kongreleri içerisinde en önemlilerinden biri olan bu kongrede, modern şehircilik ilkeleri “Atina Kartası” adı altında toplanmıştır. Bu Karta’da yer alan ilkeler “Kent ve Kent Bölgesi” ve “Kentlerin Bugünkü Durumu - Eleştiriler ve Çareler” olmak

üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. Kent ve Kent bölgesi başlığı altında kent, bulunduğu bölgenin politik, sosyal ve ekonomik bir parçası olarak ele alınmıştır ve kentsel gelişmelere yön veren bu nedenlerin sürekli değişimine bağlı olarak oluştuğu ortaya konulmuştur. Kentlerin Bugünkü Durumu - Eleştiriler ve Çareler başlığı altında ise bir kentin iskan, üretim, dinlenme/rekreasyon ve ulaşım olmak üzere dört temel işlevi barındırmakla yükümlü olduğunu belirtmişlerdir. (Gökgür,2005) CIAM kongreleri aracılığıyla temel normları belirlenen modern mimari dönemin tasarımcıları tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Modernizmin diğer bir temsilcisi olan Mies van der Rohe ise fonksiyonel çözümlere ve ayrıntılara daha fazla önem vererek yapılarında kullandığı saf geometrilerle tam bir yetkinliğe ulaşmayı hedeflemiştir. Ayrıca yapıların hizmet ettiği amaçların sürekli olarak değiştiğini ve bu nedenle yeni işlevlere cevap verebilecek nitelikte pratik ve ekonomik yapıların inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yaklaşımla ele aldığı tasarımlarının kalıcı ve evrensel olmasını hedeflemiştir. (URL-14)

Mies van der Rohe'nin tasarımlarında modern mimarlığın ilkelerinin yanı sıra esneklik ön plandadır. 1929 yılında Barselona Pavyonu için tasarlamış olduğu yapıda kendi modernizm anlayışını en yalın haliyle ifade etmiştir. Yapıda taş, cam ve çelik gibi farklı malzemeler temel geometrik formlarla buluşturulmuştur. (Şekil 4.14)

Şekil 4.14. Barselona Pavyonu, Mies van der Rohe, İspanya, 1929 (URL-20)

Modernizm ve evrensellik ilişkisinde modernizmin kendisinin evrensel bir özellik taşımasının yanı sıra evrensel yayılımı da önem taşımaktadır. Evrenselliğin genel olarak bağlardan kopma durumu modern mimarlık üzerinden de okunabilir. Modern mimarlığın işlevselliği ön plana çıkararak stilistiği reddetmesi de bunun bir göstergesidir. Modern mimarının tasarımın merkezine işlevselliği alması onu evrensel kılan en önemli nedendir. İnsanların ilk mekan oluşturma çabaları doğanın olumsuz koşullarına karşı koyacak niteliğe sahip barınma mekanlarıdır. Bu dünyanın her yerinde aynı amaçla yapılmıştır ve temelinde modern mimarının de özünü oluşturan işlevsellik vardır. Bu da modern mimarlığın evrensellik yönünü ön plana çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra geçmişten geleceğe uzanan rasyonel formların kullanılması da modern mimarlığın kalıcılık yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Modernizmin içerisinde barındırdığı evrensel özelliğe yayılmacılığının da eklenmesi sonucu evrenselliği daha da güçlenmiştir. Modernizmle birlikte hareket etme modernizmin gelişimini sağlamıştır. Ancak bazı toplumların çevrelerindeki toplumlarla iletişim kuramamaları, içe dönük yaşamaları ve bazı toplumlarda ise baskıcı bir yönetimin hakim olması sanayi devrimi sonrasında gelişen teknolojinin de etkisiyle iletişim içinde olma durumunu ortaya çıkarmıştır. Yapılan uluslararası toplantılar ve sergilerle modernizmin temeli atılmıştır. (Baslo,2008)

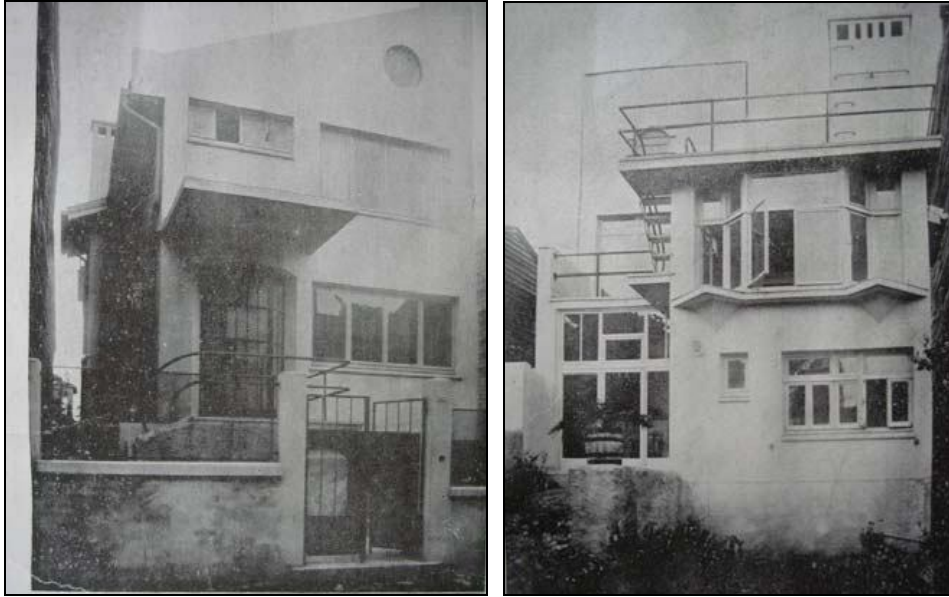
Avrupa'da evrensellik modernizmle eşleştirilerek bir gelişim sağlanırken Avrupa'da ortaya çıkış koşullarından farklı bir yapıya sahip olan Türk mimarlığında modernizm Yeni Mimarlık adı ile var olup gelişmiştir.

4.2.1. Modernizm ve Türk Mimarlığı

Modernizm batı dışındaki ülkelerde onun ortaya çıkmasına neden olan tarihsel koşullardan özellikle de sanayi kenti, kapitalist üretim ve burjuva sınıftan yoksun olarak Türk mimarlığında yaşanmaya başlanmıştır. Modern mimarlığın Türkiye'ye gelişi erken cumhuriyet dönemine rastlamaktadır. O dönemde yeni mimari olarak adlandırılan modernizm işlevsellik ve rasyonalizm gibi kelimelerle ifade edilmiştir. (Bozdoğan,1999a)

1930'lu yıllara kadar Batı mimarlık gelişmelerinden pek etkilenmeyen Türkiye'de yurtdışında uygulanan biçimsel özellikler doğrudan alınarak uygulanmaya başlanmıştır. Avrupa'da modern mimarlık anlayışının altyapısını oluşturan ekonomik ve sosyo-kültürel ortamdan çok farklı koşullarda bulunan Türkiye'de modern mimarlık sadece biçimsel olarak kendisini göstermektedir. Uluslararası üslubun ilk örnekleri yerli mimarlar tarafından 1930'dan önce verilmiştir. Buna İstanbul'da inşa edilen Bekir Bey Evi örnek olarak gösterilebilir. (Aslanoğlu,2010)

1929 yılında yapılan ve Mimar Sırrı Arif tarafından tasarlanan Bekir Bey Evi iki kattan oluşan bir yapıdır. Yapı yalın cephesi ve biçimleniş şekliyle dönemin modern, kübik özelliklerini göstermektedir. (Şekil 4.15)

Şekil 4.15. Bekir Bey Evi, Mimar Sırrı Arif, 1929, İstanbul (URL-21)

1930'lu yıllara karşılık gelen bu dönemde modern mimarlık devletin kültür politikası çerçevesinde resmi bir program olarak ülkeye giriş yapmıştır. Bu durum mimarlık kültürü bakımından eleştirel ve yaratıcı bir güç olmasını engellemiştir. Bu süreçte biçimle eş anlamlı olarak kullanılan modern mimarının içeriye dönük eleştirel söyleminin yerine Cumhuriyet projesinin simgesi olarak görülmüştür. (Bozdoğan,1999a)

Bu dönemde Yeni Mimari adıyla ülkeye gelen modern mimarlığa bakış açısı 1930 yılının Resmi Gazetesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Birkaç seneden beri dünyanın her tarafında yeni asrın yeni mimarisi inkişafa başlamıştır. Genç mimarlar attık eski zihniyet ve an’aneleri kırarak hakikate doğru yürümektedirler... Şayan-ı memnuniyettir ki Ankara’da yapılan bazı yeni inşaat bu mimarinin tezahüratındandır. Yeni Mimari bize de gelmiştir!” Hakimiyet-i Milliye,1930 (Aktaran: Bozdoğan,2002b)

Bu gazete yazısı yeni yüzyılın yeni mimarisi olarak görünen modern mimarlığın desteklendiğinin bir göstergesidir. Bu durum sadece sözel bir ifade olarak kalmayıp uygulamalarda da kendisini göstermiştir.

Buna örnek olarak 1933 yılında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin Ankara’daki Sergi Evi için düzenlemiş oldukları yarışmanın duyurusuna tasarımın modern üslupta yapılması şartını belirtmiştir. (URL-22) Bu durum modern mimariye verilen önemi bir kez daha göstermektedir. Tasarımı Şevki Balmumcu’ya ait olan proje birinci olmuştur. Yapının düşey ve yatay formlar içermesi, düz çatıları, yatay bir bant şeklindeki pencereleri ve yuvarlanmış köşeleri modern mimarinin özelliklerini göstermektedir. (Şekil 4.16)

Şekil 4.16. Sergi Evi, Şevki Balmumcu, 1933-34, Ankara (URL-23)

Geleneksele karşı olan modernizm gericiğe karşı ilerencilik gibi ele alınmıştır. Bu dönemde bir yandan modern mimarlık coşku ile karşılanırken diğer yandan aydınlanma düşüncesinin hümanist ve özgürleştirici değerlerini koruyabilme ikilemi yaşanmaktadır. Sanat ve kültürde hem Batı klasiklerinin hegemonyasını eleştirmek hem de bu klasiklerin sanatsal ve kültürel niteliklerini kabul etmek bu ikilemin başka bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bozdoğan,1999a)

Bu dönemde Türkiye’de yerli mimarların dışında birçok Avrupalı mimar da uluslararası üslupta çalışmalar yapmışlardır. Bunların içerisinde Ernst Egli hem eserleriyle hem de eğitimci olarak yapmış olduğu çalışmalarla ön plana çıkmaktadır. Egli’nin stüdyosundaki öğrencileriyle yapmış olduğu çalışmalarda planın önceliği ve işlevsel organizasyonun önemi ön plandadır. Ayrıca tasarlanan sade cepheler okulun gelenekselden kopuşunun göstergesidir. (Bozdoğan,2002b)

Ernst Egli bütün bu çalışmalarının yanı sıra modern mimarlığın uluslararası ilim ve tekniğe dayandığını, yapının çevresi ile birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ernst Egli tarafından tasarlanan Ragıp Devres Villası sahip olduğu yalın şeması, yatay pencereleriyle İstanbul’daki modern konut mimarisinin ilk örneklerinden biri olmasının yanı sıra yalın biçimlenişiyle mimarın uluslararası tutumunun göstergesidir. (Şekil 4.17)

Şekil 4.17. Ragıp Devres Villası, Ernst Egli, 1932-33, İstanbul (URL-24)

1950’li yıllarda başlayan Türkiye’ye dış yardım akışı, çeşitli uluslararası kuruluşlardan yabancı uzman danışmanların gelişi uluslararası üslup ilkelerinin yayılmasına ve yapı çevrelerinde kabul görmeye başlamasına neden olmuştur. 1980’lerde ise modernizmin karşısında biçimci ve şekilci bir anlayışa sahip olan postmodernizm bulunmaktadır. (Bozdoğan,1999a)

Evrenselliğin insani boyutu toplumdan topluma farklılıklar gösterse de bilimsel boyutunun bütün toplumlardaki geçerliliği aynıdır. Bu noktada Aydınlanmanın evrenselliğinin her topluma uygun olup olmadığı konusundaki düşünceler modernizmin bilimsel boyutundan dolayı geçerliliklerini yitirirler. Bu nedenle de çağı yakalamak isteyen toplumlar modernleşmeyi ve ona karşılık gelen, düşünsel ve kültürel yansıması olan modernizmin etkilerini reddetmezler. Böylece geleneksel bir yapıya sahip olan toplumda modernleşmenin yerleşmesi toplumun modernizmin özünde olduğu gibi geçmişle, bağlarıyla ve sahip olduğu dogmalarla hesaplaşıp yeni açılımlar meydana getirmesiyle olacaktır. Bu yeni açılımlar modernleşmeye de yön verecektir. Bu nedenle modernleşme geçmişi yok saymaz veya uzlaşmaz, tam tersine karşı durur ve bu onu geliştirir. Bu nedenle modernizm evrenseldir. (Baslo,2008)

Modernizmin evrenselliği her toplum gibi çağı yakalamak isteyen bir toplum olan Türk toplumunu da etkilemiştir. İlk zamanlarda hükümetin desteğiyle sonrasında ise çağın gereği olarak modernizden etkilenilmiştir. Bu etki hem düşünsel hem de kültürel olmuştur ve ortaya çıkan eserlerde vücut bulmuştur. Sonrasında ise modernizmin içerisinde barındırdığı bilimsel boyutu ve çağa hakim görüşüyle dönemin mimarları tarafından kendiliğinden benimsenmiştir. Artık modernizm geçmişle bir hesaplaşmanın ürünü olarak değil de çağın gereği olarak görülmektedir. 20. yüzyılın sonlarında ise modernizm yerini küreselleşmeye bırakmıştır.

4.3. Küreselleşmeyle Eşleştirilen Evrensellik Kavramının Mimarlık Üzerinden Okunması

Tarih boyunca insan toplulukları coğrafi anlamda bir genişleme çabası içerisindeydi. Mezopotomya'daki altı bin yıl önceki şehir devletinin etki alanı yaklaşık olarak 200 ya da 300 mil iken iki bin yıl önceki Roma İmparatorluğunun Akdeniz havzasındaki kontrol alanı yaklaşık olarak bin mil ya da daha fazlasıdır. Roma İmparatorluğunun etki alanında bir dönem Mezopotomya'nın yer almasının yanında meydana getirmiş oldukları uygarlığın etkilerine Çin ve Hindistan krallıklarında da rastlanmaktadır. McNeil'inde söylediği gibi MÖ 500 ile MÖ 200 arasında Avrasyanın birleşimi tamamlanmıştır. Bu durum toplumdaki sosyal organizasyonların da bir yansımasıdır. Bununla birlikte birleşim sonucu meydana gelen etkileşimler büyük ölçüde dolaylı, kesik, siyaset dışı ve tamamen küresel olmayan bir biçimde kendisini göstermektedir. (Modelska,2009)

Tarih boyunca süre gelen genişleme düşüncesi bir anlamda Roma döneminin düşünürlerinin "Evrensel Devlet" düşüncesini de içerisinde barındırmaktadır. Gerek bu düşünce gerek diğer nedenlerden ötürü tarih boyunca toplumlar sürekli bir etkileşim halinde olmuşlardır. Ancak dönemin şartları bir bütüne hakim olmaya yani tam anlamıyla küresel olmaya imkan tanımamıştır.

Toplumların birbirleriyle etkileşimleri devam etmesine karşın tarih boyunca her çağın ve uygarlığın karakteristik özelliklerini yansıtan kentleri var olmuştur. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya geldikleri kentler her dönemin kendisine özgü yaklaşımlarıyla yeni bir düzenlemeyle var olmuşlardır. (Özel,2007)

Geleneksel toplumlarda kent ve kırsal bölgeler bu yönleriyle birbirlerinden kolaylıkla ayırt edilebilirlerken, çağdaş dünyada sanayi ile birlikte kent ve kırsal arasındaki bu netlik yok olmaya başlamıştır. Tarımda artık makinelerin kullanılmaya başlaması sanayideki çalışma sisteminde olduğu gibi para ve kar hesaplanarak bu işlemlerin yapılmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte kent ve kırsalda yaşayan insanlar arasındaki toplumsal yaşam farklılıkları ortadan kalkmaya başlamıştır. (Giddens,2000a)

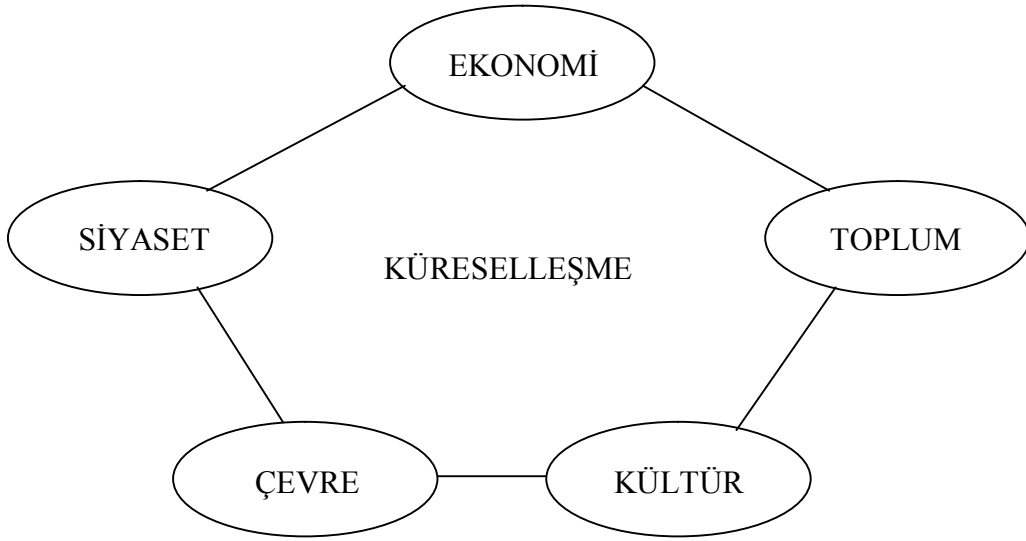
Bu durum 20. yüzyılın bir buluşu olarak görülen küreselleşme kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Ancak tüm dünyayı kapsayan ve etkileyen modern anlamdaki ilk küreselleşme sürecinin kökleri 19. yüzyılda İngiltere'nin kendi çıkarlarına uygun olarak geliştirdiği dünya düzeni olarak bilinen Pax Britannica'ya kadar dayanmaktadır. (Ersoy ve Ersoy,2002)

Bu nedenle küreselleşme sanayi devriminin başlangıcına kadar giden bir gelişmeyi ifade ettiği için bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Sanayi devrimi bu sürecin hızlanmasını sağlamıştır.

Giddens küreselleşmeyi “yerel oluşumların kilometrelerce uzaktaki olaylarca şekillendirilmesi ya da tersi biçimde, uzak yerellikleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” şeklinde ifade etmektedir. (Giddens,2009b) Bu tanımlamadan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki dünyanın herhangi bir yerindeki bir kimse kendisinden çok uzakta, belkide varlığından haberdar bile olmadığı bir yerdeki bir çalışmadan etkilenebilmektedir. Bu etkileşim sanılanın aksine sadece mal ve para piyasasıyla ilintili bir durum değildir.

Küreselleşme bugün her ne kadar sadece iktisadi durumlarla ilişkilendirilse de küreselleşme aslında çok yönlü bir etki alanına sahiptir. Bu kavram zaman ve mekan bakımından ulusal toplumları birbirlerine daha sıkı bir şekilde bağlayan ve karşılıklı toplumsal ilişkilerin hızla artması ve yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Küreselleşme bölgesel olarak ele alındığında mekanları aşan bir kavrama, düşünsel olarak ele alındığında ise ekonomik, politik ve kültürel uygulamaların dünya çapındaki genişlemesini tanımlayan bir kavrama karşılık gelmektedir. (Özel,2007)

Weber tarafından oluşturulmuş olan diyagram küreselleşmenin ekonomi, siyaset, çevre, toplum ve kültürün etkileşiminin birleşimi olduğunu göstermektedir. (Şekil 4.18)

Şekil 4.18. Küreselleşmenin Temel Toplumsal Boyutları ,Weber,2003 (Aktaran: Özel,2007)

Küresellik aynı zamanda dünyada olan hiçbir şeyin yerel olmaması anlamındadır. Yapılan bütün icatlar, elde edilen bütün zaferler ve meydana gelen bütün felaketler tüm dünyayı etkilemektedir. Ayrıca tüm dünyayı kapsayan küresel finans ağları, haberleşme ve iletişim sistemlerinde meydana gelen değişimler, insan haklarını temel alan evrensel talepler, küresel kültür endüstrisindeki değişimler, çok merkezli dünya politikalarının doğuşu, dünyadaki yoksulluk sorunu, çevresel tahripler ve kültürler arası çatışmalar küreselleşmeyi kaçınılmaz yapan durumlardan bazılarıdır. (Beck,2009)

Küreselleşmenin yerelliği ortadan kaldırıp uluslararası olmayı amaçlaması temelinde evrensellik düşüncesiyle örtüşmektedir. Her ne kadar küreselleşme farklı boyutları ele alsada (kültür, toplum, siyaset..vs) bütün bunları incelerken iktisadi bir kalıbı temel almaktadır. Bu durum küreselleşmenin kapitalist boyutunu ön plana çıkarmaktadır.

Kapitalizmle beraber fiziksel bir üretim nesnesi olan mekan üretilen ve tüketilen bir nesneye dönüşmüştür. Üretim ve tüketim araçlarındaki yenilenme, yeni pazarlar bulma ve yayılma gerekçesini de beraberinde getirmiştir. Yaşanılan bu değişim ve dönüşümler sadece üretim ilişkileri ile sınırlı kalmamıştır. Mekansal bir değişimin de yaşanmasına neden olmuştur. (Yırtıcı,2009)

Bu süreç sonucunda ortaya çıkan ve küresellik olarak adlandırılan yeni uluslararası kültür aslında kapitalin hareket yönüyle ilişkilidir. Üretimin pazarlandığı serbest pazar ekonomisi ve teknolojinin yaygınlaşmasıyla sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Bilgi ağı (network) zaman ve mekan kavramını ortadan kaldırarak kültürleri birleştirmektedir. (Kutlutan,2003)

Bilgi ağında meydana gelen gelişmeler mimarlık eylemi için hem buldukları yerin olanaklarının kullanılmasına hem de farklı kültür alışverişlerinin ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Yeni dünya bilgi ağları sayesinde aktif ve yoğun bir şekilde iletişime girmektedir. Bunun sonucunda mimarlık bölgesel bir olgu olmaktan çıkarak sınırları olmayan evrensel bir olguya dönüşmektedir.

Mimarlıktaki küreselleşme mimarlığı yerellikten çıkararak, bulunduğu yeri ve kültürü tanımayarak ortak bir mimariye doğru yol almasına neden olmuştur. Bu noktada mimarlık ve küreselleşme çatışmaktadır. Çünkü sanatın bir dalı olarak ele aldığımız mimarlık küreselleşmenin ötesinde evrensel bir kavramdır. Evrensel olmasının yanı sıra yerel olguları içerisinde barındırdığından kültürün de bir yansımasıdır. Mimarlık küresel boyutuyla evrenselin, yerel boyutuyla ise kültürün bir parçasıdır. Bu değişim ve dönüşümler sonucunda dünyanın farklı yerlerinde olmalarına karşın aynı formsal ve yapısal özellikleri taşıyan yapılar inşa edilmiştir. (Erbay,2009)

Buna örnek olarak New York'taki World Trade Center ve Madrid'deki Torre Picasso Tower gösterilebilir. Her iki yapının da mimarı Minoru Yamasaki'dir. Yapılar farklı ülkelerde inşa edilmelerine karşın formsal özellikleri bakımından aynı niteliktedir. (Şekil 4.19)

Şekil 4.19. Soldaki Fotoğraf – World Trade Center, New York, ABD (URL-25)
Sağdaki Fotoğraf – Torre Picasso Tower, Madrid, İspanya (URL-26)

Küreselleşmedeki mimari şekillenme özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde büyük mekanları örten organik biçimde şekillenmiş yüzüyle karşımıza çıkmaktadır. Eğrisel, büyük ve tek bir yüzeyden oluşan, belirli bir geometrisi olmayan ve içerisinde bütün kültürel, işlevsel ve biçimsel farklılıkları barındıran bir mimaridir. Yapı birçok hücrenin birbirini içerisinde girmesiyle elde edilmiş bir kompozisyondur. Yapının sahip olduğu amorf görünüm değişim ve dönüşüm hissini vermektedir. (Kutlutan,2003)

Buna örnek olarak Norman Foster tarafından tasarlanmış olan The Sage Gateshead ve Zaha Hadid tarafından tasarlanan Dubai Opera House gösterilebilir. İnşa edilen yapılar farklı kentlerde yer almalarına karşın her iki yapı içerisinde barındırdıkları mekanları amorf bir görünüme sahip olan örtü içerisine yerleştirmişlerdir. (Şekil 4.20,Şekil 4.21)

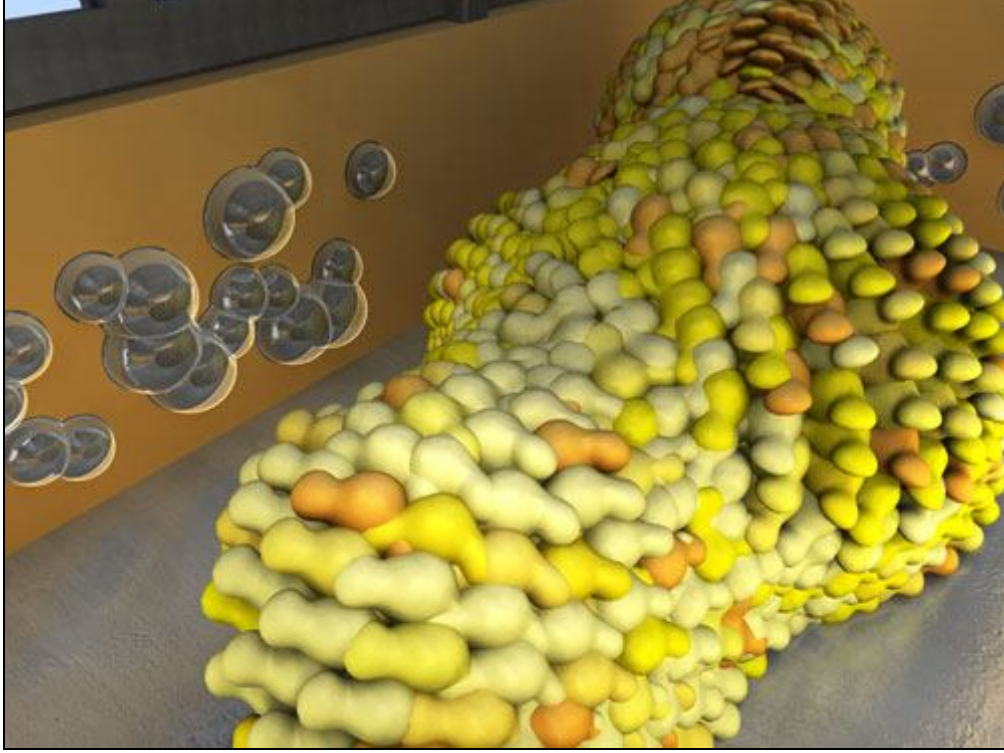
Şekil 4.20. The Sage Gateshead, Gateshead Quays-UK, Norman Foster (URL-27)

Şekil 4.21. Dubai Opera House, Zaha Hadid (URL-28)

Yapının vermiş olduğu bu değişim ve dönüşüm hissi küreselleşme ile örtüşmektedir. İç içe geçmiş olan hücrelerin birleşmesiyle oluşturulan ve sürekliliği sağlanan bu mekanlar, teknolojideki hızlı değişimi ve bu değişim

sonucunda ihtiyaç duyduğu kompleks mekanların yansımalarıdır. Ayrıca yerden kopuk, hiçbir kültüre ait olmayan ve her yerde uygulanabilirlikleriyle bu yapılar küresel mimarinin simgesi niteliğindedir. Şekil 4.22'dekine benzer nitelikteki birimlerin ihtiyaca göre kullanılmasıyla oluşturulmaktadır.

Şekil 4.22. Hücrelerden oluşan organik bir tasarım (URL-29)

Yapısal düzeyde bu tür yaklaşımlar hakimken şehircilik düzeyinde küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan ve uluslararası kentler sisteminin şekillenmesi olarak adlandırılan yeni bir kavram olan “küresel kent” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavramla kentsel gelişme ve dünya çapındaki iktisadi gelişme ifade edilmektedir. Küresel kentler (Londra, Paris, New York...vs) iktisadi ağırları ve denetim ilişkilerinin yanı sıra çok kültürlü sosyal bir yapıya sahiptirler. (Özel,2007) Bu kentler küreselliğin etkisinin en net okunduğu yerlerdir. Ulus devlet sınırlarını aşarak uluslararası bir düzeye erişmişlerdir.

Bu kentler iş merkezleri niteliğinde olup dünyanın ekonomik dengesini ellerinde tutmaktadırlar. Mimarideki yansımaları gökdelenler olan bu kentler yeni oluşum çevreleriyle de birbirlerine benzemektedir. Gökdelenler finansal gücün

simgesi niteliğindedirler. Buna örnek olarak Paris ve Londra'daki oluşumlar gösterilebilir. Her iki kentte de gökdelenlerin çevresinde tarihi bir mimari doku hakimdir. (Şekil 4.23)

Şekil 4.23. Soldaki Fotoğraf – Paris, Fransa (URL-30)
Sağdaki Fotoğraf – Londra, İngiltere (URL-31)

Küresel kentler kapitalin dolaşım hızına ve sınır tanımayan tavrına bağlı olarak şekillenmektedirler. Küreselleşme mekanların planlanmasında ve kullanımında baş rol oynamaktadır. Mekanlar arasındaki farklılıklar teknolojik gelişmelere erişilebilirlikle ilişkilendirilirken, mekanların benzerlikleri ise iletişim ve ulaşım araçlarındaki değişimle dünyanın küresel bir köye dönüşmesiyle ve her türlü bilgiye aynı anda ulaşılmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu durum da Türk mimarlığı üzerinden okunabilir.

4.3.1. Küresel Mimarlığın Türkiye'deki Yansıması

Batı ülkelerinde yüzyıllık bir sürede yaşanan dönüşüm Türkiye'de 40-50 yıl gibi kısa bir sürece indirgenmiştir. Bu nedenle geleneksel olan fiziksel yapılanmalar belli bir doyum noktasına ulaşmadan küreselleşmenin etkisine

girmişlerdir. Bunun sonucu olarak gelişen hızlı yapılaşma ülkemizdeki pek çok kentin sahip olduğu karakteristik özellikleri tehdit etmektedir. Buna örnek olarak gökdelenleri ile İstanbul gösterilebilir. (Yürekli ve Yürekli,2001)

Mimarlık tarihçisi Prof. Dr. Ayda Arel İstanbul'daki değişimi şu şekilde ele almaktadır:

“İstanbul, ona hayat veren, varoluş nedeni olan denizden hızla uzaklaşıyor. Şehri eşsiz kılan bildik Boğaziçi görünümleri, yani suya tutunan yalı ve sahilсарaylarla gerideki yamaçları saran ağaç ve çayır arasındaki dengeli karşılığın yerini bugün, tepelere rastgele oturtulmuş iş kulelerinin önünden kıyılara doğru hızla çoğalan ve uzaktan bakıldığında paldır küldür dökülen dev çöplüklere benzeyen ucuz site apartman yığınlarının kargaşasına bırakmaktadır.”(Arel,2010)

Buradan yola çıkarak şu söylenebilir ki İstanbul belirli bir kültür birikiminin sonucunda oluşan yapı kültürüne ve kendisine özgü bir siluete sahiptir. Ancak son yıllarda küreselleşmenin bir anlamda sembolü sayılan iş merkezlerinin kuleleriyle siluette değişimler meydana gelmiştir. Bu durum Şekil 4.24'te gözlemlenmektedir.

Şekil 4.24. İstanbul Siluetindeki Değişim (URL-32)

İstanbul'da tıpkı Londra, Paris, Dubai gibi iktisadi ağları ve denetim ilişkisinin yanı sıra çok kültürlü ve sosyal bir yapıya hizmet edecek küresel bir kent olma arzusundadır. Bu bağlamda İstanbul'da dünyadaki diğer küresel kentler

gibi ekonominin ve beraberinde iş alanlarının merkezi olma özelliğini Şekil 4.25'teki gökdelenlerle göstermektedir.

Şekil 4.25. İstanbul ve Gökdelenler (URL-33)

Türkiye'deki küreselleşme sadece İstanbul'daki iş ve üretim merkezleriyle sınırlı değildir. Küreselleşme dahilinde ülke içindeki üretimin pazarlanacağı cazibe merkezleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu merkezler oluşturulurken taşıma ve iletişim maliyetlerini azaltacak şekilde düzenlemeler yapılmıştır. Böylece bu mekanlara erişim kolaylaştırılmıştır. Küreselleşme sürecinde kapitalin rahat bir şekilde hareket edebileceği ticaret aktiviteleri içerisinde barındıran ticaret mekanları kent morfolojisinde yerini almaya başlamıştır. Buna örnek olarak Eskişehir'deki Espark Alışveriş Merkezi gösterilebilir. Yapı hem kent içerisindeki yerleşim yeri hem de tasarım kriterleri açısından küresel mimarinin bir örneği niteliğindedir. (Şekil 4.26)

Şekil 4.26. Espark Alışveriş Merkezi, Eskişehir (URL-34;URL-35)
Yapı kentin merkezinde, yaya aksı üzerinde yer almaktadır.

Bugün küreselleşme olarak adlandırılan bu durum yüz yıl kadar öncesinin de gündemindeydi. Ancak o dönemlerde yeryüzüne yayılma evrensellik kavramıyla anılmaktaydı. Bu kavram evrensel bir hümanizmaya ulaşmayı ifade ediyordu. Evrensellelikle hedeflenen bireyin mutluluğuyla toplumun mutluluğunu sağlamaktı. (Yürekli ve Yürekli,2001)

Evrensellik düzen kurma umudunu, niyetini ve kararlılığını içermekteydi. Bu düşüncede modern güçlerin güçlükleri yenebilme becerisi ve modern zekanın hırslarının yükselişiyle ortaya çıkmıştır. Ancak günümüzdeki söylemiyle küresellik kavramı bunları içermemekte ve yeni dünya düzensizliği kurmaktadır. (Bauman,2006) Evrensellik kavramının içerisinde barındırdığı hümanizm çağdaş mimarlık döneminde herkes için tasarım söylemiyle yeniden gündeme gelmiştir.

4.4. Herkes İçin Tasarım-Evrensel Tasarım

Gelişen teknoloji ve yaşam koşulları sayesinde insan ömründe geçmişe oranla belirgin bir artış gözlenmektedir. Yaşam süresinin artmasının doğal bir sonucu olarak insanların performans ve yeteneklerinde değişiklikler meydana gelmektedir. Yaşam süresine bağlı olarak meydana gelen bu değişimlerin yanı sıra kişilerin doğuştan getirdikleri veya geçirmiş oldukları çeşitli kazaların sonucunda meydana gelen bir engelle hayatlarına devam etmeleri söz konusudur.

Bunların bir sonucu olarak özellikle son yirmibeş-otuz yıl içerisinde gelişen ve birçok ülkede yapılabilecek çevre, ürün ve hizmetlerle ilgili olarak yapılan yasal düzenlemelerle herkesi kapsayacak şekilde evrensel tasarım yaklaşımları ele alınmaktadır. Aslında evrensel tasarımın temel aldığı felsefenin ilkeleri ilk kez

1948’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından benimsenen ve ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde yer almıştır. (Aközer,2007)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde herkesin eşit olduğu, tüm hak ve özgürlüklere sahip olduğu belirtilmiştir. Bu durum evrensel tasarımın kişileri ayırt etmeksizin öneri sunmasıyla bağdaşmaktadır.

Metnin 27. maddesinde yer alan herkesin “toplumun kültürel yaşamına özgürce katılma ve sanattan yararlanma ve bilimsel gelişmeye katılarak, yararlarını paylaşma hakkı” ile 29. maddedeki “herkesin, kişiliğinin özgürce ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır” ifadeleri toplumun fiziksel ve psikolojik altyapılarının inşa edilmesindeki ortak sorumluluğu ifade etmektedir. Bu sorumluluk evrensel tasarım yöntemiyle ortaya konulabilir. (Aközer,2007)

1950’lerde başlayan evrensel tasarım süreci II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, Japonya ve ABD’de fiziksel engelliler için sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik olan engelsiz tasarım fikriyle kendisini göstermeye başlamıştır. 1970’li yıllarda Avrupa’nın bir bölümünde ve ABD’de bireylere uygun hale getirilen çözümlerin ötesinde bir düzenleme yapılmasına yönelik çalışma yapılmaya başlanmıştır . 1980’li yılların ortasında ilk kez Mimar Ronald L. Mace tarafından kullanılan “Evrensel Tasarım” terimi tüm ürünlerin ve çevrelerin yaş, beceri ve durum farkı gözetmeksizin pek çok kişi tarafından kullanılabilmesini olanaklı kılan, bütünselleşme sağlayan bir tasarım yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. (Dostoğlu, Şahin ve Taneli, 2009)

Evrensel tasarım kişileri ayırt etmeksizin çözüm sunmayı ifade etmektedir. Evrensel tasarım erişilebilir tasarımın iyi bir alternatifi niteliğindedir. Erişilebilir tasarım sadece engelli kişilerin kullanımına yönelik çözümler sunarken, evrensel tasarım engellileri de içerisine alacak şekilde geniş bir kitleye yönelik tasarım yapılmasının ifadesidir. Evrensel tasarımın ilk adımı geniş bir kullanıcı grubunu içerisine almasıdır. Evrensel tasarımın diğer bir yönü ise kullanıcının yaşamı boyunca değişen ihtiyaçlarına uyum göstermesidir. Böylece bir anlamda sürekliliğin sağlanmasına imkan tanımaktadır. (Hacıhasanoğlu,2003)

Evrensel tasarımda amaç kullanıcıların yeteneklerine bakılmaksızın herkes tarafından kullanılabilirliği sağlamaktır. İdeal olan budur ve bunun

gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla tasarımcılara yol gösterecek nitelikte çalışmalar yapılmıştır.

1982 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Dünya Eylem Programı'nda "Fiziksel Çevre" ye yönelik çalışma kapsamında her türlü sakatlığa yanıt verecek şekilde düzenlemeler yapılması öngörülmüştür. Bu bağlamda yerleşim planları, ulaşılabilecek alanlar yakınında, kırsal kesimdeki programları da içerisinde barındıracak şekilde düzenlenmelidir. Özürlülerin tüm yeni yapılacak ve mevcutta var olan yapılardan faydalanmalarını teşvik edecek şekilde gerçekleştirilmelidir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1993'te kabul ettiği "Özürlüler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar" özür lülüğün dünya çapında ele alınış biçimi ve hızını etkileyerek devletlerin fırsat eşitliği için ulaşılab ilirliğin önemini kabul etmelerinin gerekliliği belirtilmiştir. (Gümüş,2007)

1989 yılında Ronald L. Mace tarafından temelleri atılan ve 1996 yılında North Carolina State Üniversitesi'nde Evrensel Tasarım Merkezi ismini alan merkez, 1997 yılında evrensel tasarımın daha anlaşılabilir kılmak ve gerçekleştirilebilmesi için yedi ilke sunmuştur. Ortaya konan tasarımların bu yedi ilke temel alınarak oluşturulması gerektiği ön görülmektedir. Bu ilkeler (Dostoğ lu, Şahin ve Taneli, 2009; Hacıhasanoğ lu,2003) :

- **Eşit Kullanım:** Tasarımın farklı yeteneklere sahip bireyler tarafından kullanılabilmesine olanak tanınmasıdır. Bütün kullanıcıların tasarımdan eşit olarak yararlanması ön görülmektedir. Kullanıcılar arasında ayrıcalıklı bir durum oluşması ön lenmelidir. Güvenlik, mahremiyet ve emniyet tüm kullanıcılara eşit olarak sunulmalıdır. Tasarım bütün kullanıcılar için aynı düzeyde çekicilik oluşturacak niteliğe sahip olmalıdır. Buna örnek olarak Şekil 4.27'deki merdiven ve rampadan oluşan kurgu gösterilebilir. Bu tasarımda eşitlik ilkesi bağ lamında hiçbir kullanıcı göz ardı edilmeksizin bir tasarım önerilmiştir.

Şekil 4.27. Tekerlekli sandalye rampası ve merdiven tasarımı (URL-36)

- **Kullanımda Esneklik:** Tasarım farklı bireylerin tercih ve yeteneklerine cevap verecek nitelikte olmalıdır. Kullanıcıya kendisine uygun olanı seçme imkanı tanınmalıdır. Kişinin sağ ve sol el becerisine göre eşit kullanım olanağı sunulmalıdır. Kullanıcının doğru ve hassas kullanımını sağlayacak tedbirler alınmalıdır. Ürün, kullanıcısının hızına göre uygunluk göstermelidir.

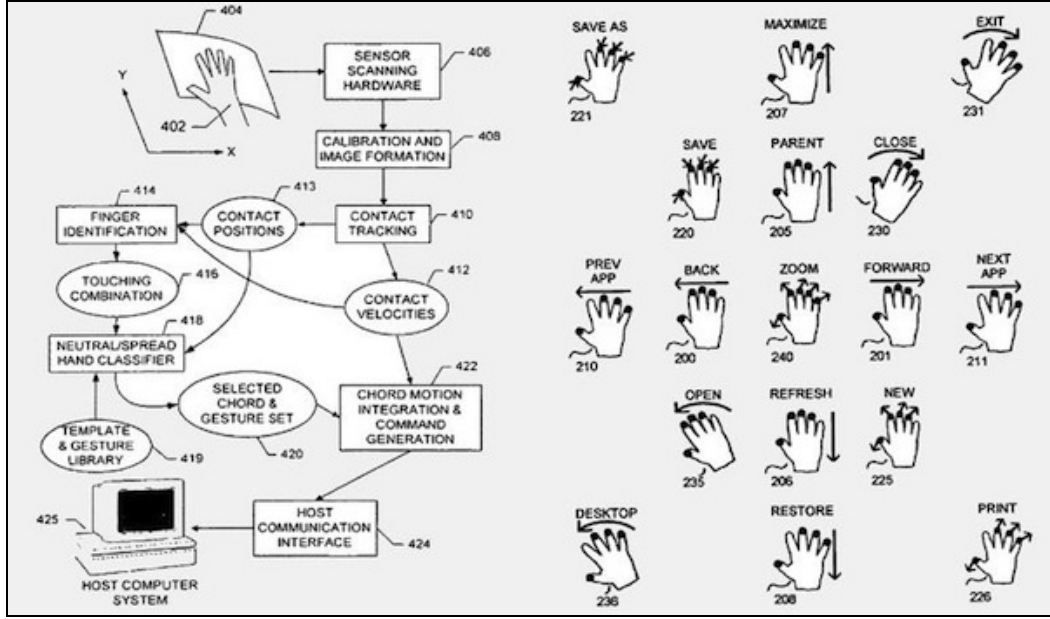
Buna örnek olarak Şekil 4.28'deki korkuluk tasarımı gösterilebilir. Korkulukta farklı kullanıcıların yeteneklerine uygun olarak farklı seviyelerde küpeşte düzenlenmiştir.

Şekil 4.28. Farklı seviyede küpeşte barındıran korkuluk tasarımı (URL-37)

- **Basit ve Sezgisel Kullanım:** Kullanıcının deneyimi, bilgisi, dil yetenekleri ve mevcut konsantrasyon düzeyine bağlı olmaksızın kolay algılanabilir nitelikte tasarım yapılmalıdır. Tasarımlardaki gereksiz karmaşalar giderilmelidir. Kullanıcının beklenti ve sezgilerine cevap verir nitelikte olmalıdır. Tasarım okuma yazma düzeyi ve dil bilme açısından geniş bir kullanıcı grubuna hitap etmelidir. Bilgi, önemine göre aşamalı olarak aktarılmalıdır. Ürünün kullanımı sırasında veya sonrasında etkili olan uyarıcılar devrede olmalıdır.

Patenti Apple firmasına ait olan “multitouch” teknolojisi ile üretilen araçlar basit ve sezgisel kullanıma örnek olarak verilebilir. (Şekil 4.29, Şekil 4.30) Bu sistemde ekrana aynı anda çoklu dokunuş yaparak işlem yapma imkanı sunmaktadır.

Şekil 4.29. “Multitouch” Teknolojisi (URL-38)

Şekil 4.30. “Multitouch” Teknolojisi (URL-39)

- **Algılanabilir Bilgilendirme:** Tasarım çevresel koşullara ve kullanıcının duyuşal yeteneklerine bakılmaksızın kullanıcı için gerekli olan bilgiyi etkin bir şekilde verebilmelidir. Temel bilginin okunabilirliğini sağlamak ve bunun için farklı anlatım yöntemleri (resimli, sözel, dokusal gibi) kullanılmalıdır. Ürüne ait bilgilerde kullanıcı tarafından algılanabilirliği arttırmak amacıyla ayrıştırmaya gidilmelidir. (örneğin yön tarifleri ve

kullanım talimatının ayrıştırılması) Ürün duyuşal sınırları olan kullanıcıların kullanmakta oldukları araç ve teknikleri kapsayacak nitelikte olmalıdır.

Görme engellilerin rahat bir şekilde hareket etmelerine olanak tanıyan kılavuz yollar buna örnek olarak gösterilebilir. (Şekil 4.31) Zeminde farklı bir renk ve kabartma ile yapılan bu bantlar algılanabilirlikleriyle kullanıcının hareketini kolaylaştırmaktadır.

Şekil 4.31. Kılavuz Yollar (URL-40)

- **Tasarımda Hata Payı:** Tasarımda kaza veya istem dışı hareketler sonucu meydana gelebilecek hasarlar minimuma indirilmelidir. Tasarımda kullanılan elemanların tehlike ve hata payları en aza indirilmeli, yoğun olarak kullanılacak elemanlar en kolay ulaşılabilir olmalı ve tehlikeli elemanlar ise ortadan kaldırılmalı yada kontrol altında alınmalıdır. Tehlike

ve hatalara karşı uyarılar açıkça ifade edilmelidir. Hatayı önleyecek şekilde düzenekler bulunmalıdır. Dikkat gerektiren durumlarda kullanıcının istem dışı hareketini sınırlayacak şekilde düzenlemelere gidilmelidir.

Şekil 4.32'deki rampa uygulamalarında kaymaz bir malzeme kullanılması, korkuluk ve küpeştenin rampanın her iki tarafında ve farklı yüksekliklerde olması, rampa eğiminin bitmesine karşın devam etmesi, rampanın farklı renkte bir bordürle belirlenmesi ve rampanın uygun eğimde olması meydana gelecek kazaları önlemeye yönelik alınan önlemlere örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 4.32. Rampa Örnekleri (URL-41)

- **Düşük Fiziksel Güç Harcama:** Tasarlanan ürün ve mekan kullanıcı tarafından en az yorulma ile rahat bir şekilde kullanılabilmelidir. Kullanıcının doğal vücut pozisyonunu korur nitelikte tasarlanmış olmalıdır. Ürün kabul edilebilir bir güç kullanımını gerektirmelidir. Tekrar eden davranışlar en aza indirilmelidir. Uzun süreli fiziksel çaba gerektiren durumlar en aza indirgenmelidir.

Farklı dolaşım elemanların birbirine yakın yerlerde konumlandırılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Böylece aynı grup içerisinde bulunan fakat yetenekleri itibariyle farklı dolaşım araçlarını kullanmaları gereken bireyler birbirlerinden fazla uzaklaşmadan aynı yere varabilirler. (Şekil 4.33)

Şekil 4.33. Düşey dolaşım elemanlarının birbirlerine göre konumları (URL-42)

- **Yaklaşım ve Kullanım İçin Boyut ve Mekan Sağlanması:** Kullanıcının vücut ölçüsüne, duruş şekline, hareket kabiliyetine uyum gösterecek şekilde erişim ve kullanım olanağı sunulmalıdır. Hem oturan hem de ayakta duran kullanıcılar için önemli kullanım öğelerine engelsiz bir bakış açısı sunulmalıdır. Kullanım öğeleri kullanıcı ayakta ya da otururken erişimine imkan tanımalıdır. Farklı el boyutu ve tutma yeteneğine göre kullanım çeşitliliği sağlamalıdır. Kullanıcıya yardımcı olacak kişiler veya yardımcı araçlar (tekerlekli sandalye, yürüme gereçleri gibi) için gerekli yer sağlanmalıdır.

Buna örnek olarak Şekil 4.34’teki asansör gösterilebilir. Asansör çağırma düğmeleri her kullanıcının erişebileceği yüksekliğe yerleştirilmiştir. Asansör boyutları ve otomatik açılan kapılarıyla tekerlekli sandalyeli kişiler, çocuk arabalı ebeveynler veya elektrikli taşıma aracı kullanan kişiler gibi farklı kullanıcıların kullanımına imkan tanımaktadır. Asansör butonlarında Braille alfabesinin kullanılması görme engellilerin de kullanımına olanak tanımaktadır.

Şekil 4.34. Herkesin kullanımına uygun nitelikteki asansör örneği (URL-43)

15 Şubat 2001 yılında yayımlanan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi kararında evrensel tasarım felsefesine dayalı bir meslek eğitimi ile bu bilginin daha yaygın olarak paylaşılmasının sağlanabileceği belirtilmiştir. Bu kararlar evrensel tasarım yaklaşımının insan yapısı çevreyle ilgili tüm mesleklerin eğitim ve öğretim programları içerisinde yer alması önerilmiştir. (Akören,2007)

Bütün bu uygulamaların bu amaçla üretilen çalışmalara örnek teşkil etmesi önem taşımaktadır. Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) “Herkes İçin Mimarlık” Çalışma Grubu tarafından düzenlenen UIA 2. Bölge En Başarılı Kullanıcı Dostu Mekanlar ödül programı uygulamaların teşvik edilmesi ve geliştirilmesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Bu program kapsamında ilk ödül 2008 yılında Torino Dünya Mimarlık Kongresi’nde farklı bölge ülkeleri tarafından gönderilen projeler arasından belirlenmiştir. Bu bağlamda Yunanistan’daki Atina Metrosu, Slovakya’daki Oravice Termal Tesisi ve Polonya’daki Katowice Müzik Akademisi büyük ödüle layık görülmüştür. (Chwalibog,2009)

Meydana getirilen bu uluslararası normlar ve uygulamalar bu yönde çalışmalar yapan ülkeler için ölçü olmaktadır. Türkiye’de bunu referans olarak mevzuatta ve uygulamada çeşitli düzenlemeler yapmaktadır.

4.4.1 Türkiye’de Yönetmeliklerde Evrensel Tasarıma Yönelik Yapılan Düzenlemeler

Türkiye’nin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni 6 Nisan 1949 tarihinde benimsemesi ve 27 Mayıs’da Resmi Gazete’de yayımlanması, evrensel tasarım felsefesinin dayandığı ilkelerin ilk kabul edilişi olarak ele alınabilir. (Aközer,2007) Ancak evrensel tasarımın kendisini göstermesi uzun zaman almıştır.

Türkiye’de engelliler için yapılan çalışmalar uluslararası normların oluşturulmasından sonra ve bunlar temel alınarak oluşturulmaya başlanmıştır. Türkiye’de 1997 yılında 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın kurulması bu alanda yapılan ilk ve en önemli girişimdir. 1997 yılında 572 sayılı KHK ile birçok yasada özürlülerle ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde 3194 sayılı İmar Kanunu’nda da değişiklik yapılmıştır. (Gümüş,2007)

Bu değişiklik bağlamında İmar Kanununa

“Fiziksel çevrenin özürlüler için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standartlarına uyulması zorunludur.” (URL-44)

hükmü eklenmiştir.

İmar mevzuatında atıfta bulunulan standartlar şunlardır (URL-45):

- **TS 9111/Nisan 1991: Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları:** Tüm binalar ve yakın çevresinde özürlüler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için ulaşılabilmesine imkan tanıyacak fiziki düzenlemelere ait kural ve esasları içermektedir.

- **TS 12576/Nisan 1999: Şehir İçi Yollar-Özürü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemlerin Tasarım Kuralları:** Özürü ve yaşlılar gibi hareket kısıtlılığı olan kişilerin kaldırım, yaya yolu, sokak, cadde, meydan ve yaya geçitlerini kullanabilmeleri için alınması gereken yapısal önlemleri kapsamaktadır.
- **TS 12460/Nisan 1998 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm 5: Özürü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları**
- **TS 12574 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm 10: İstasyon İçi İşaret ve Grafik Tasarım Kuralları**
- **TS 12575 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm 14: İstasyon Platformu Oturma Elemanları Konut Dışı Çevrenin yapısal Düzenlenmesi**

572 sayılı KHK ile İmar Yasası'nda yapılan değişikliklerin ardından Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından ilgili yönetmeliklerde yapılan değişiklikler 2 Eylül 1999'da yayımlanmıştır. Yapılan düzenlemeler kısaca şöyledir: (Gümüş,2007)

- **3030 Sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan Belediyeler Tip İmar Yönetmeliği:** Yönetmelikte ilk kez özürü tanımına yer verilmesiyle birlikte belediyelere özürülerle ilgili mevzuat ve standartlara uyma, bunları uygulama ve bunlarda yer almamasına karşın gerekli olan önlemleri alma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu düzenlemeyle yönetmelikte yapılan merdivenlerin yanında rampa yapılması, bina giriş kapısı, yangın merdiveni kapısı, giriş holü ve asansör ölçüleri, kapılarda eşik bulunmaması, merdiven korkuluk ve küpeşterleri, yer döşemesinde kaygan olmayan malzeme seçimi gibi uygulamalarda standartlara uyulması ve özürülerinde kullanabileceği nitelikte olması belirtilmiştir. Bununla birlikte ticari amaçlı olarak kullanılacak yapılarda özürülerin de ulaşılabilirliğini sağlamaya yönelik bina girişi, bina içi dolaşım ve tuvaletlerle ilgili maddelerde düzenlemeye gidilmiştir. Ayrıca açık alanlarda ve bunlar üzerinde bulunan ulaşım ve haberleşme noktalarında da özürülerin erişilebilirliği sağlanmalıdır.

- **Belediye ve Mücavir Alan Sınırları İçinde ve Dışında Planı Bulunmayan Alanlarda Uygulanacak İmar Yönetmeliği:** Ulaşılabilirliğin sağlanmasında TSE standartlarına uyulması yükümlülüğü getirilerek bazı maddelerde düzenlemeye gidilmiştir.
- **İmar Planı Yapılması ve Değişikliklere Ait Esaslara Dair Yönetmelik:** “Planlarda özürülülerin kentsel kullanımlar, sosyal ve teknik alt yapı alanlarında ulaşılabilirliğini sağlayıcı tedbirlerin alınması amacıyla özürülülere yönelik her türlü mevzuat ve TSE standartları dikkate alınır” maddesi rehabilitasyon merkezlerini de kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.
- **Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliği:** Ulaşılabilirliğin sağlanması için TSE standartlarına uyulması zorunluluğu getirilmiştir.
- **Otopark Yönetmeliği:** Otoparklarda 1’den az olmamak koşuluyla park yerlerinin %5’inin özürülü işareti konularak özürülülere uygun bir şekilde düzenlenmesi zorunluluğu getirilmiştir.
- **Sığınaklarla İlgili Ek Yönetmelik:** Sığınak yapımında TSE standartlarına uyma zorunluluğu getirilmiştir.

01.07.2005 tarihinde kabul edilen 5378 sayılı Özürülüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’da yapılı çevrede ulaşılabilirlik konusunda yeni hükümler getirilmiştir.

Ulaşılabilirlikle ilgili bir dizi yasal düzenleme yapılmakla birlikte uygulamalarda yeterli bir gelişme sağlanamamıştır. Bu kimi zaman yapılı çevre oluşturulurken evrensel yaklaşımların göz ardı edilmesinden ya da uygulamalarda sürekliliğin sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Yapılan çalışmalar tek bir yapı bazında ya da çok kısıtlı bir alanda kalmaktadır. Bu durumda bir zincir şeklinde ilerleyen ulaşılabilirliğin kopmasına neden olmaktadır.

Buna örnek olarak Şekil 4.35’teki tramvay durağı ve bu durağın tretuvarla ilişkisi gösterilebilir. Durağın ve tramvay aracının engellilerin kullanımına uygun olmasına karşın durak rampasından sonra kullanıcıyı yaya yoluna bağlayan noktada rampa bulunmaması, kaldırım yüksekliğinin fazla olması ve genişliğinin yetersiz olması ulaşılabilirliği ortadan kaldırmaktadır. Bunların yanı sıra zeminde

görme engellilere kılavuzluk edecek herhangi bir döşemenin bulunmaması da ulaşılabilirlikte sınırlı bir kullanıcı kitlesinin hedef alındığını, sürekliliğin sağlanamadığını göstermektedir.

Şekil 4.35. Tramvay Durağı

Bu durum sadece kent içinde yaya yolu bağlantılarıyla sınırlı değildir. Bina bazında da uygulamalarda bir bütünlük bulunmamaktadır. Buna örnek olarak ana giriş kapısına uygun bir rampa ile erişimi sağlanan yapıların giriş bölümü önünde yer alan alanların yetersiz olması, giriş kapılarının genişliğinin yetersizliği veya giriş yapıldıktan sonra üst katlara ulaşımı sağlayacak nitelikte bir elemanın olmaması ulaşılabilirliği kısıtlamaktadır. Yapının giriş bölümü evrensel tasarım ilkeleri gözetilerek düzenlenmesine karşın içeride bu durum kesintiye uğramıştır. Bu tür olumsuzlukların olmasına karşın bu yöndeki çalışmaların devam etmesi umut verici niteliktedir.

Evrensellik kavramı bulunduğu çağın koşulları doğrultusunda değişimler gösterirken dönemin mimarları tarafından da farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu bağlamda Buckminster Fuller evrensel mimarlığa yeni bir tanım getirmiştir.

4.5. Richard Buckminster Fuller ve Evrensel Mimarlık Düşüncesi

Buckminster Fuller (1895-1983) hayatının büyük bir bölümünde mimarlık dünyası tarafından gerçekçi olmayan ürünlerin tasarımcısı olarak görülmüştür. Bunu gerçekleştirilebilecek bir ütopya olarak görmesi onun modernist yönünü ön

plana çıkarmaktadır. Modernliği akılcılıkla, akılcılığı da tüm duygulardan arınmışlıkla özdeşleştirdiğinde modernizmi mutlak aklın evrensel ilkelerini düzenleyen bir mekanizma olarak görür. Bunun sonucu olarak tüm insanlar ve evren bu duruma bağımlıdır. Bu düşünce sisteminden hareketle Fuller soyutu evrensel ilkeler olarak görmekte ve bunu dönüştürmeye çalışmaktadır. (Uluoğlu,2001)

Fuller üyeleri açıklanmayan Yapısal Araştırma Birliği (Structural Study Associates-SSA) ile birlikte evrensel mimarlık düşüncesini geliştirmiştir ve evrensel mimarlığı şu şekilde formülize etmişlerdir:

Evrensel Mimarlık= Bilim + Sanat + Endüstri

Bu formüldeki bileşenler tek tek ele alınacak olursa (Conrads, 1991):

- Bilim: Bilimi deneyimlerin gerçekliklerine bir düzen getirme çabası olarak tanımlamışlardır. Zamanı denetleyen ve insan olgusunun eşsiz varlığını sürdürme aracı olan bilim, bireysel bir olgu olan evrensel mimarlığın en anlamlı göstergesi olarak ele alınmaktadır.
- Sanat: Sanat benliğinin kozmik anlamının bir anlık ifadesinin sonucu olarak ele alınmıştır. Tasarımın özü olarak zamanın denetimi gösterilmiştir. Evrensel söylemin özünün ise zamanın dili ya da sürekliliğin dili olarak ifade edilmiştir. Mimarlığın evrensel sorununun da mekan sınırlamak olduğu belirtilmiştir. Mekan sınırlandıktan sonra ise mekanın denetimi önem kazanmıştır.
- Endüstri: Endüstri ise üç veya daha fazla varlığın bilimsel bir insan olgusu olarak tanımlanmaktadır. Endüstri standardı yeterince tatmin etmesinin yanı sıra güncellikleri ve yeterliliğiyle doğru orantılı miktarda çoğaltılabilmelerini olanaklı kılan tasarımların üretimiyle ilgilenmektedir. Buna bağlı olarak standartlar gelişir.

Bu yaklaşımdan anlaşıldığı üzere Fuller binayı bir endüstri ürününe dönüştürme çabasıdır. Buna örnek olarak Dymaxion Evi gösterilebilir. (Şekil 4.36) Fabrikada üretilebilecek şekilde tasarlanmış olan konutun istenilen yere nakledilebilmesi düşünülmüştür. Bu tasarım yaklaşımında yapının bulunduğu

yerin ve zamanın önemi yoktur. Bu yaklaşım Fuller'in ütopyacı kimliğini de ön plana çıkarmaktadır.

Şekil 4.36. Dymaxion Evi, Richard Buckminster Fuller (URL-46)

Ütopyalar kişilere yaşamın tüm alanlarını en ince ayrıntısına kadar tasarlama imkanı sunmanın yanı sıra yersiz, tarihsiz, kültürsüz oluşlarıyla da plastik bir modeli tanımlarlar. (Uluoğlu,2001)

Bugünkü anlamda ütopya gerçek dışılığı ifade etse de Fuller'in ütopya yaklaşımı gerçekliğe sahiptir. Ütopyasını gerçekliğe dönüştürecek şekilde çalışmalarda bulunmuştur. Fuller ulusal alışkanlıkların kölesi sıradan insanların yerine dünya vatandaşlığını yerleştirmiştir. Bu köktenciliği yerinden etme çabası onun ütopyacı biçimine evrenselliği kazandırır. Bu biçim hiçbir yere ait olmayan ve her yere uygulanabilirliği ifade etmektedir. Herkesin özgürce hareket ederek evini istediği yere nakledebilmesi fikri ise onun dünya vatandaşı olma düşüncesiyle örtüşmektedir. (Picon,2001)

Fuller evrensel mimarlığın temel felsefesini de şu şekilde belirtmiştir:

“Modern mimarlığın eklenmiş mekanik yeterlilik olması ideali ve bunun sadece insan olgusu kaçınılmaz varoluş işlevlerinin robotluğundan kurtarmakla kalmayıp aynı zamanda ve onun ötesinde, denetimin giderek maddesel yönden kendiliğinden olma haline meyletmesi; evrensel yaşam ilişkisinin o tür yeterli mekaniğinin denetimi ki bu sadece sonsuza dek ex-static (statik

olmayan) olanlar üzerine 'zihinsel', ya da 'zaman' bilincinden artanları açığa çıkarma: armonik, olgular-böylece, çağdaş ve embriyonik olarak hayal edilen evrensel mimarlık (yani bilimsel olarak elde edilmiş ve onunla eş zamanlı olabilecek bir radyonik-zaman-büyüme kompozisyonu) aracılığıyla 'zaman' olgusunun giderek ortadan kalkmasını talep etmek; (kendini öneren, sürüncemede bırakan, aldatici bir 'bencil egonun olası statik sağlamaştırılması' kavramına dayanmış bir 'geçmiş' ve 'gelecek') ki bu 'zaman' olgusu, egonun ölümsüz 'şimdi'nin yalnızca dürüstlüğün evrensel boyutlardaki düşünsel optiğinden görülebilen bu sonsuz zevkini tatmasını önlüyor." (Conrads, 1991)

Fullerin ütopyasının temelinde küresel bir tavır vardır. Bu yaklaşımda bir kişi ya da zümre gözetilmeden tüm insanlığı kapsayacak şekilde tasarım yapılması öngörülmektedir. Temelinde yerin reddedilmesi ve tüm dünyanın onun yeri olarak görülmesi vardır. Bu yaklaşım endüstrinin temel üretim ilkeleriyle de uyuşmaktadır. Endüstri ürünleride kullanıcı ve kullanım yeri ayırt edilmeksizin herkes için üretilmektedir. Fuller de bir anlamda bu yönüyle endüstriyi ve mimarlığı birleştirmiştir.

Evrensellik kavramının mimariyle ilişkisi bu şekilde bir değişim gösterirken kalıcılık kavramı kültür ve imgeyle ilişkilendirilmektedir.

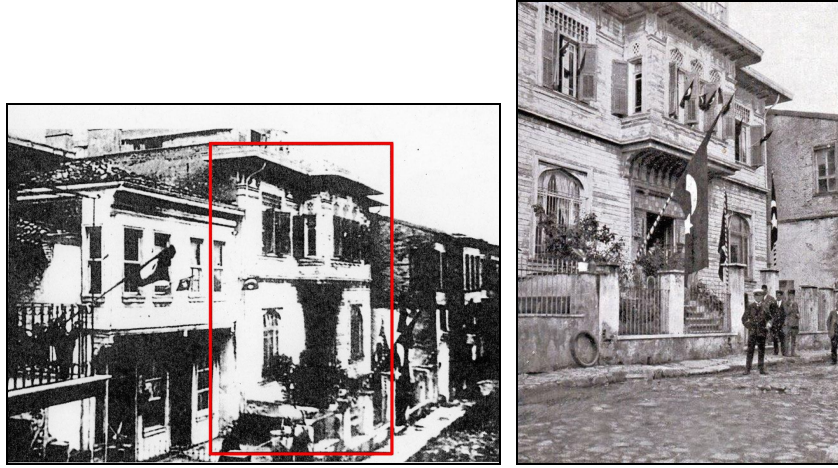
4.6. Kültür, İmge ve Kalıcılık

Kültür ve sanat kavramları birbirleriyle yakından ilişkilidirler. Kültürde meydana gelen olayları sanat kendisine sorun edinmiştir. Bu nedenle sanattaki her türlü değişim içerisinde kültürel bir olgu barındırmaktadır. Ancak her kültür olgusunun sanat olmadığına da dikkat edilmelidir. (Güvenç,1997)

Bu durum sanat ve kültürün iç içe geçmiş olduğunu, sanat eserlerinin de kültürün izlerini taşıdığını göstermektedir. Bu noktada sanatın bir dalı olan mimarlığın kültürün de bir yansıması olduğu söylenebilir. Mimarlık eserleri geçmişten geleceğe uzanan kültür sürecinin yansıması, tanığı ve toplumsal belleğin ifadesidir.

Toplumsal belleğe her kişi ya da olay belirli bir kavram ya da sembolle aktarılır. Bellektekilerin hatırlanması bir mekana bağlıdır. Örneğin bir aile için evi, kırsal kesimde yaşayan biri için yaşadığı köy, kentte yaşayanlar için ise kentsel mekanlar, kentin imgesi niteliğindeki yapılar hatırlama çerçevesini oluşturur. Ortak belleğin bireylere somut bir dayanak noktası verebilmesi bu somut mekanlara ve zamana bağlıdır. (Assmann,2001)

Kişiye bu somut mekanları coğrafi öğelerin yanı sıra mimari öğeler de sunmaktadır. Bu öğeler bir kişi için evinin arka bahçesine bakan balkon iken başka birisi için sokak başındaki otobüs durağı olabilmektedir. Ancak tüm toplumun belleğinde yer eden öğeler büyük çoğunlukla anıtsal yapılar olmalarına karşın toplumun tamamını etkileyecek şekilde olayların yaşandığı mekanlar da olabilmektedirler. Bu nedenle de kalıcılıklarını sürdürmektedirler. Buna örnek olarak Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı Bursa'daki Levanten Aleksandr Ganyanof'un evi gösterilebilir. Yapı tanıklık ettiği bir olayın sonucu olarak günümüzde de varlığını sürdürmesine karşın mütarekenin imzalandığı yıllarda yanında bulunan binalar günümüzde yıkılmışlardır. (Şekil 4.37, Şekil 4.38)

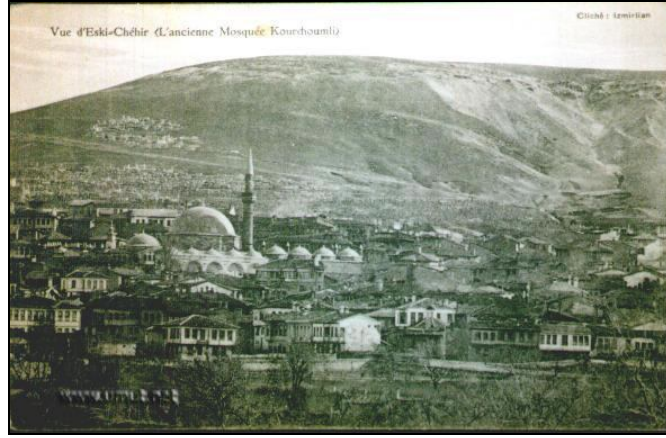

Şekil 4.37. 1921-1922'li Yıllarda Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı Lavanten Aleksandr Ganyanof'un evi, Bursa (URL-47)

Şekil 4.38. Günümüzde Mudanya Mütarekesi Müze Evi, Bursa (URL-48)

Toplumun tümünü etkileyecek bir olayın yaşandığı yapıların yanı sıra anıtsal nitelikte olan ve toplumun belleğinde yer edinen yapılar da kalıcılıklarını sürdürmektedirler. Bu yapılar buldukları yerin kimliği hakkında bilgi vermektedirler. Buna örnek olarak Eskişehir Odunpazarı bölgesindeki Kurşunlu Külliyesi (Şekil 4.39, Şekil 4.40) gösterilebilir. Yapı geçmişteki mimari yapım sanatının şekillenmesine, kullanılan malzeme ve tekniğe yönelik bilgiler sunmasıyla birlikte çevresinde konumlanan konut alanlarıyla olan ilişkisi o dönemde yaşam tarzına yönelik ipuçları da sunmaktadır. Ayrıca külliyenin bulunduğu yer, konumlanış şekli, yapısal özellikleri ve mekansal çözümleriyle yapıldığı döneme ilişkin bilgiler vermektedir.

Şekil 4.39. 1910'lu Yıllarda Kurşunlu Külliyesi, Eskişehir (URL-49)

Şekil 4.40. Günümüzde Kurşunlu Külliyesi, Eskişehir (URL-50)

Dünya üzerinde bireyler, topluluklar, kavimler, devletler, imparatorluklar gelip geçmiştir ancak kültürler ve uygarlıklar zamana ayak uyduracak şekilde değişerek kalıcı olmayı başarmışlardır. Değişim ve kalıcılık karşıt kavramlar gibi görülmekle birlikte kalıcılık yani süreklilik göstermek değişime engel değildir. Sürekliliğin değişim yoluyla elde edilebileceği söylenebilir. Bunu doğadan bir örnekle somutlaştırabiliriz. Değişen çevre koşullarına uyum sağlayamayan canlıların varlıklarını yitirmesine karşın adapte olanların kalıcılığı sağlanmıştır. İnsan türü de kültürün değişmesiyle kalıcılığını sağlamıştır. (Güvenç,1997)

Değişen kültürle birlikte yaşam alanları da evrim geçirmiştir. Kente ait ögeler de bu evrimle beraber değişerek devamlılıklarını sürdürmektedirler. Kent ögesi örneğimizdeki Kurşunlu Külliyesi'nin eskiden cami, kervansaray, imaret, aşevi, mektep olarak kullanılmasına karşın günümüzde cami, cam sanatları müzesi, nikah salonu olarak hizmetlerinin yanı sıra toplantı sergi amaçlı kullanılmaktadır. Burada fonksiyon değişimiyle süreklilik sağlanmıştır. Bazen bu değişim sadece işlev değişimiyle sınırlı kalmayıp fiziksel bir müdahale de gerekmektedir. Buna örnek olarak endüstri yapılarını gösterebiliriz. Bu yapılar değişen teknolojiyle birlikte işlevlerini yitirmişlerdir. Buna örnek olarak Eskişehir'de bir zamanlar kereste fabrikası olarak kullanılan yapı günümüzde 222 Park adı altında, içerisinde restoran ve bar kompleksin barındıran bir yapıya dönüşmüştür. Yapılan müdahalelerle kalıcılıklarını sürdürmektedirler. (Şekil 4.41)

Şekil 4.41. Soldaki Fotoğraf – Kereste Fabrikası, 1949, Eskişehir (URL-51)
Sağdaki Fotoğraf – 222 Park, 2011, Eskişehir (URL-52)

Kültürün bir yansıması olan mimarlık eserleri bazen buldukları yerle öylesine bütünleşirler ki kültürde meydana gelen değişimlerden bile etkilenmezler. Onlar artık buldukları kentin imgesi haline gelirler. Bu yapılar ait oldukları yeri öylesine benimsemişler ve kente öylesine bir soluk getirmişlerdir ki kent onlar olmaksızın düşünülemez.

Buna örnek olarak Sagrada Familia ve Sydney Opera Binası gösterilebilir. (Şekil 4.42-Şekil 4.43) Her iki yapı da uygulandıkları yere ve zamana aidiyetleri kadar olanaksızlıklara karşın inşa edilişleriyle de kalıcılıklarını sürdürmektedirler. Yapıların kurgulanışındaki özgünlük, ait oldukları uygarlığı yansıtmalarına karşın yeniyi yakalayan, kendi dinamiğini yaratan mekansal oluşumlarıyla da kalıcı olmuşlardır. Ayrıca bu yapılar özgün mimari formlarıyla sembolik bir özellik taşımaktadırlar. (Lökçe,2003)

Şekil 4.42. Sagrada Familia, Antoni Gaudí, Barcelona-İspanya (URL-53)

Şekil 4.43. Sydney Opera Binası, Jørn Utzon, Sydney-Avustralya (URL-54)

Bu örnekler çoğaltılabilir. Paris'deki Eyfel Kulesi, New York'daki Özgürlük Anıtı, İstanbul'daki Galata Kulesi, Moskova'daki Kremlin Sarayı, Bilbao'daki Guggenheim Müzesi bunlardan bir kaçısıdır. Bu yapılar özgün tasarımlarıyla kalıcılığı yakalamışlardır. Kentsel bellekte yer edinerek kente kimlik kazandırmışlardır.

Kalıcılık kavramı bir yandan kültürün, kimliğin yansıması olarak ele alınırken bir yandan da sanayileşme sonucu oluşan koşullar karşısında varlığını sürdürebilme olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda kalıcılık sürdürülebilirlik olarak ifade edilmektedir.

4.7. Sürdürülebilirlik ve Kalıcılık

Dünyada sanayileşmenin giderek artması ve insanların sahip oldukları konfor koşullarını arttırarak sürdürme istekleri büyük bir enerji ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Bu enerjiyi elde etme adına doğal kaynaklar hızla tüketilmekte ve doğa tahrip edilmektedir. Bunun sonucu olarak doğa hızla kirlenmekte, doğal yaşam alanları yok olmakta, canlı türleri azalmakta, küresel ısınma ve iklim değişiklikleri yaşanmakta, kentlerimiz ve yapılarımız bu değişimlere ayak uydurmaya çalışırken ya değişime uğramakta ya da yok olup gitmektedirler. Bu nedenlerden dolayı günümüzde kalıcılık (varlığını sürdürme durumu) kavramı sürdürülebilirlikle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Bu bağlamda sürdürülebilirliğin sağlanması için ekolojik mimarinin ilkeleri doğrultusunda çalışmalarda bulunmak gerekmektedir. İlk kez 1866'da Ernst Haeckel tarafından ekoloji terimi, canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreyle olan ilişkilerini tek tek ya da birlikte inceleyen bilim dalı olarak ifade edilmektedir. Bu terimin temel anlamı gözetilerek ortaya çıkan ekolojik mimarlık kavramı bir yapının enerji gereksinimlerini en aza indirmek amacıyla, tasarım ve malzeme seçiminin bu yönde kullanılması olarak ifade edilmektedir. (Köse,2010)

Günümüzde ekolojik ve sürdürülebilir yaklaşımlar olarak oluşturulan projelerin ana hatlarıyla beş temel ilke üzerine kurulu oldukları gözlenmektedir (Lakot,2007):

- Sağlıklı Yapay Çevre: Bulunduğu topografyayla uyumlu, eskide var olan doğal yaşamın canlanmasına imkan tanıyan yapay bir ekosistem oluşturmaya çalışır. İçerisinde zehirli hammadde, zararlı gaz bulunmayan yapı malzemeleri ve bina sistemleri tercih edilmelidir.
- Yeterli ve Verimli Enerji Sistemleri: İstenilen yaşam koşullarını sağlamada en az düzeyde enerji kullanımını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Isıtma, aydınlatma ve soğutmada en az düzeyde enerji kullanan veya enerji korunumu sağlayan yöntemler ve ürünler tercih edilmelidir.
- Çevre Duyarlı Yapı Malzemeleri: Üretimde, uygulamada ve kullanımda minimum enerjiye ihtiyaç duyan, doğaya zararlı atık vermeyen ve geri dönüşümü olan malzemeler tercih edilmelidir.
- Çevre Duyarlı Form: Yapının formu ve mekan organizasyonları bulunduğu yerin coğrafi koşulları ve iklim özellikleri gözetilerek tasarlanır. Böylece yapı içi konfor koşulları enerjinin verimli bir şekilde kullanılmasıyla sağlanmış olur.
- Akıllı Tasarım: Mekan kullanımı, sirkülasyon, bina formu, mekanik sistemler ve konstrüksiyon birbiriyle verimli, hızlı, uyumlu ve uzun ömürlü çalışabilecek şekilde düzenlenmelidir.

Günümüzde pek çok yapı tasarım aşamasında ekolojik mimarinin bu ilkeleri gözetilerek tasarlanmaktadır. Uygulamada seçilen malzemelerle de bu durum desteklenmektedir. Buna örnek olarak RWE Genel Merkezi Binası gösterilebilir. (Şekil 4.44)

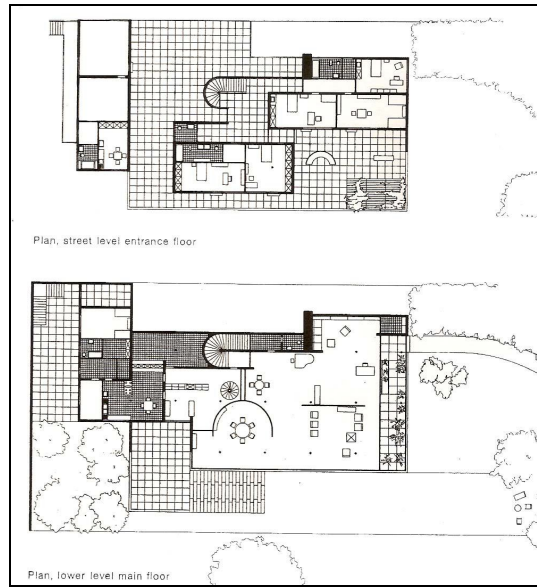

Şekil 4.44. RWE Genel Merkezi Binası, Ingenhoven Ovendiek and Partners, 1993-1996, Essen-Almanya (URL-55)

Yapı çift cidarlı kabuk sistemi kullanılarak tasarlanmıştır. Bu sistem aracılığıyla doğal havalandırma, ses kontrol ve gölgeleme olanağı sağlanmıştır. Ayrıca ofis binalarının en büyük enerji gideri olan soğutma ve aydınlatma sorunu cephede tamamen şeffaf malzeme seçilerek tasarruf sağlanmıştır. Yapının formu da rüzgara karşı aerodinamik performansını arttırarak cephede basınç dağılımı kontrolü sağlamaktadır. (Okutan,2003)

Mimarlık alanındaki bu uygulamalar bina ölçeğinde sınırlı kalmamıştır. Bu bilinçle tasarlanan toplu yerleşim alanları da bulunmaktadır. Ekoköy olarak adlandırılan bu yerleşimler doğaya saygılı, kendi kendine yeten, bütün canlılarla uyum içinde yaşamayı sağlayan bir çevre oluşturmaktadırlar. Buradaki yapılarda teknolojinin sunmuş olduğu yapı malzemelerinden çok geleneksel yapı malzemeleri ve yöntemleri tercih edilmektedir.

Kullanılan malzemelerin yanı sıra yapılar tasarımlarıyla da kalıcılıklarını yani sürdürülebilirliklerini sağlayabilmektedirler. Esnek bir tasarım bilinciyle tasarlanmış olan bir yapı değişen ihtiyaçlara ve kullanıcılara uyum sağlayarak sürekliliğini devam ettirebilir. Buna örnek olarak Mies van der Rohe'nin 1930'lu yıllarda Çek Cumhuriyetinde tasarlamış olduğu Tugendhat Evi gösterilebilir. Yapıda mekanlar arasında kesin bir bölünme yapılmamakta, kullanıcının tercihine göre bölünmeye imkan tanımaktadır. (Şekil 4.45)

Şekil 4.45. Tugendhat Evi Planı, Mies van der Rohe, Çek Cumhuriyeti (URL-56)

Sürdürülebilirlik çalışmalarında yoğunluk fiziksel çevre koşulları ve enerji çalışmalarına verilirken, kentlerin ve fiziksel çevrenin yaşamsallığı göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda kentler de sürekli olarak yeniden üretilebilmelidir. Kentsel sürdürülebilirlik kültürel dinamizm ve etkileşimlerinin kent yaşamındaki vazgeçilmez sürekliliğine imkan tanınmalıdır. Bu amaçla yapılan koruma ve kentsel yenileme çalışmaları kentsel sürekliliğe aykırı olmayacak şekilde gerçekleştirilmelidir. (Altay,2007)

Bu çalışmalar yapılırken kültür bütünlüğünü sağlayabilmek için geçmişte var olan tüm değerler bilinçli ve çok boyutlu olarak dikkate alınmalı, çağdaş koşullar çerçevesinde yeniden tartışılarak değerlendirilmelidirler. Buna örnek olarak İtalya'daki Matera bölgesi gösterilebilir. (Şekil 4.46) Bu bölgede yapılan çalışmalarda yaşayanların kendilerini bu kültürün bir parçası hissetmeleri ve bu bilinçle şehri sahiplenerek yeniden yaşanılabilir kılınmasına katkıda bulunması amaçlanmıştır. (Ergun,1998)

Şekil 4.46. Matera, İtalya (URL-57)

4.8. Türkiye Mimarlığında Batı (Yerellik-Ulusallık-Evrensellik)

Türk düşün tarihinde evrensellik kavramı yerellik ve ulusallık kavramları üzerinden farklı biçimlerde ele alınmıştır. Değerlendirmeler yapılırken genellikle yerellik kavramı ulusallık kavramıyla eşdeğer görülmüştür. Oysa iki kavram birbirlerinden farklı anlamlara sahiptirler.

Yer kavramı bir şeye özel olarak ayrılan yüzeyi ya da alanı ifade etmektedir. Bu durum mimari olarak incelendiğinde ise kentin kurgusunu belirleyen doğal sınırlarla tanımlanmış alana karşılık gelmektedir. (Yamaçlı,1999) Bu tanımlardan hareketle yerellik sınırları belirlenmiş bir alanla ilgilidir. Ulusallık ise yerellik kavramına göre daha geniş bir kapsama sahiptir.

Bu durum kültür ve uygarlık kavramları arasındaki ilişkiye benzemektedir. Kültür yerel, yöresel, etnik olarak görülürken uygarlık evrensellik olarak görülmektedir.(Güvenç,1997)

Türk tarihinde 19. yüzyılda meydana gelen değişmelerle sanatta batının etkisi görülmeye başlanmıştır. Buna karşın ulusal arayışlar ortaya çıkmaya başlanmıştır.

Milli edebiyatın ortaya çıkmış olduğu İkinci Meşrutiyet dönemi ulusal arayışların ortaya çıkmış olduğu dönemdir. Ziya Gökalp'le başlayan "Türkçülük akımı" sanatta, özellikle de mimari ürünlerin biçimlenişinde kendisini göstermektedir. (Tanilli,2003)

Cumhuriyetin ilanının ilk yıllarından itibaren ulusal bilincin oluşturulması çağdaşlaşmanın koşulu olarak görülmüştür ve bu durum kültür ve sanat politikalarını etkilemiştir. 1938-1944 yılları arasında düzenlenmiş olan ve her yıl on sanatçının değişik illere gönderilmesiyle gerçekleştirilen "Yurt Gezileri ve Sergileri"nde sanatçıların desteklenmesi ve yurt güzelliklerini yerinde görmeleri amaçlanmıştır. Bunun sonucu olarak Anadolu'ya özgü öğeler ve folklorik kültür resim sanatının içinde yer almaya başlamıştır. Ayrıca bu etkinlik ulusal bilincin oluşmasında ve sanatta ulusal/evrensel değerlerin gündeme gelmesinde rol oynamıştır. (Bek,2008) Bu dönemde düzenlenen geziler devletin sanata verdiği değerini ifade eder. Bu gezilerin yurt içinde düzenlenmesi ise milli değerlerin ön plana çıkarılma isteğini göstermektedir.

1940'lı yıllarda Yeniler grubunun etkisiyle yerel sanat anlayışı etrafında biçimlenen ve ulusal/evrensel karşıtlığı ele alan düşüncenin hüküm sürdüğü görülmüştür. Yine bu dönemde bundan sonra düzenlenecek olan Devlet Resim Heykel Sergileri'nde ulusa özgü görüş ve duyusu ortaya koyabilmeleri için sanatçılardan memleketin gelenekleriyle, destanlarıyla, yaşam tarzıyla, inanışlarıyla, seviyeleriyle ilgili ürünler istenmesi söz konusudur. (Hacıfettahoğlu,2011) Böyle bir yaklaşım ulusallaşma isteğinin en yalın ifadesidir.

1950'li yıllarla birlikte ulusallık/evrensellik söylemlerinin yerini Doğu-Batı söylemleri almıştır. 1960'lı yıllarla birlikte Batı'nın etkisinden çıkıp kendi özgün kimliğine sahip olma düşüncesi ulusallık/evrensellik tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. 1970'lerdeki ulusallık/evrensellik tartışmalarının temelinde Cumhuriyet öncesi yaklaşımların etkisi gözlenmektedir. Türk sanatının "ulusal ve özgün" bir niteliğe sahip olması yorumlanırken, biçimin evrenseli, içeriğin ise ulusalı temsil ettiği görüşü, Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımını yaparak duruma açıklık getirildiği gözlenmektedir. (Bek,2008)

Gökalp kültürü milli ve evrensel olmak üzere iki boyutlu olarak ele alır. Milli kültürün her milletin kendisine özgü olan dil, din, ahlak, hukuk ve sanat gibi unsurlardan oluştuğunu belirtmektedir. Gökalp bunu hars olarak ifade etmektedir. Evrensel kültürü ise bilim, teknik gibi unsurlarla eşleştirmiştir. Evrensel kültür tüm insanlığa aittir ve evrensel kültürü uygarlıkla yani medeniyetle ilişkilendirmiştir. (Şahin,2009)

Gökalp'e göre kültür sabit, içe yönelik bir yapıydı ve korunmalıydı. Ancak öte yandan bilim ve teknolojiye ileri seviyede olan Batı'dan yararlanılmalıydı. Böylece ulusaldan hareketle, evrensel olana ulaşmanın yolu bulunmuştur. Ulusal olandan içerik kastedilmiştir ve evrensel olanın biçim olduğu belirtilmiştir.

Türk sanatındaki ulusallık/evrensellik sorunsalı ulusal ve yerel değerlere sahip çıkmayı önerenlerle, evrensel yani ortak değerlere bağlanmayı savunanlar arasında ortaya çıkan tartışmalar dönemin siyasi, kültürel ve toplumsal koşullarıyla farklı boyutlar kazanmıştır. 1980 sonrası bu tartışma yerini küreselleşmeye bırakmıştır. (Bek,2008) Düşüm tarihinde ulusallık/evrensellik bu şekilde ilerlerken, bu durum mimaride de paralellik göstererek ilerlemiştir.

18. ve 19. yüzyılda Osmanlı mimarlığı dünyevi yaşantıya yönelmiştir ve bunun sonucu olarak kasırlar, sahilsaraylar, meydan çeşmeleri yapılmıştır. 18 yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda yaşantının dünyasal değerlere yönelmesi ve dış çevreye açılmasıyla Osmanlı Rönesans'ı başlamıştır ve 19. yüzyılda Aydınlanma Devri öncesi Batı toplumlarının ulaştığı düzeye gelinmiştir. (Baslo,2008)

Osmanlı İmparatorluğunun ilk büyük batılı yapıları askeri amaçlı inşa edilen yapılardır. Bu yapıları öğretim kurumları ile ilgili yapılar izlemektedir. Ancak Türk mimarlığının içinde yer aldığı bu süreç ithal ve kopya yönteminin bir örneği niteliğindedir. Çünkü Batı'dan ithal edilen biçimler Türkiye'nin geleneksel kültüründe yer almayan ve üretilmesi mümkün olmayan bir düşünce şeklinin, tekniğin ve beğenin ifadesiydiler. Bunun sonucu olarak ithal edilen biçimlerin özü toplum yapısına yabancı kalmıştır. Bu durum ithal edilenlerle onu devam ettirmek durumunda bulunanların karşıtlıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da 1910'lu yıllardan başlayarak Türk mimarlığında ulusal arayışlar ön plana çıkmıştır. (Tanilli,2003) Dönemin siyasal koşulları da göz önüne alındığında 19. yüzyılın sonundaki şekilci tutum 20. yüzyılın başlarında yerini ulusalcı bir tavra bırakmıştır. Bu dönem bağımsızlık savaşının verildiği döneme karşılık gelmektedir ve bu durum mimarlığın bulunduğu dönemin koşullarından nasıl etkilendiğini de göstermektedir.

1923-1950'li yılları kapsayan Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlık ortamı Cumhuriyet yönetiminin siyasi ve kültürel yönelimini açıkça ortaya koyan etkili bir dile sahiptir. Bu dönemde politika, hukuk, eğitim birliği, kamu sağlığı ve inkılâplar ile yeniden yapılandırılmaya çalışılan toplum, aynı zamanda bu değişimlerin yaşanacağı yeni bir çevreye ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda Ankara'nın Batılı ve çağdaş bir başkent olma çabası dönemin mimarisi hakkında bilgi vermektedir. Ankara Cumhuriyet anlayışıyla şekillenirken yeni yapılan binalarda Selçuklu ve Osmanlı anıtsal mimarlığına biçimsel göndermeler de yapılmaktadır ve bu durum Birinci Ulusal Mimarlık Üslubu olarak adlandırılmıştır. Toplumun gereksinimleri bu anlayış çerçevesinde şekillenmiştir. (Alpagut,2010)

1920'li yıllarda Türk mimarlığında ulusal üslubun dışında eser verenlere rastlanmamaktadır. Bu tavrın izlenmesinde hükümetin bu üslubu desteklemesinin

yanı sıra dışarıya kapalı oluşumuz da etkili olmuştur. Bu dönemde ortaya konulan mimarlık ürünlerinde ulusal bilinci yaratmak amacıyla Selçuklu ve özellikle Osmanlı dönemine ait mimarlık öğeleri olan kubbe, kemer, portik, taçkapının yanı sıra yine o dönemlere ait süsleme motifleri kullanılmıştır. (Aslanoğlu,2010)

Birinci Ulusal Mimarlık Üslubu Cumhuriyet'in ilk beş yılını içine almakla beraber 1923-1927 yılları arasında etkin olmuştur. Cumhuriyet öncesi temelleri atılan bu ortamda, yurt dışında eğitim almış Türk mimarlardan Kemalettin ve Vedat beyler başta olmak üzere yerli ve yabancı birçok mimar tarafından bu üslubu temel alan ürünler ortaya konmuştur. (Asaoğlu,1988)

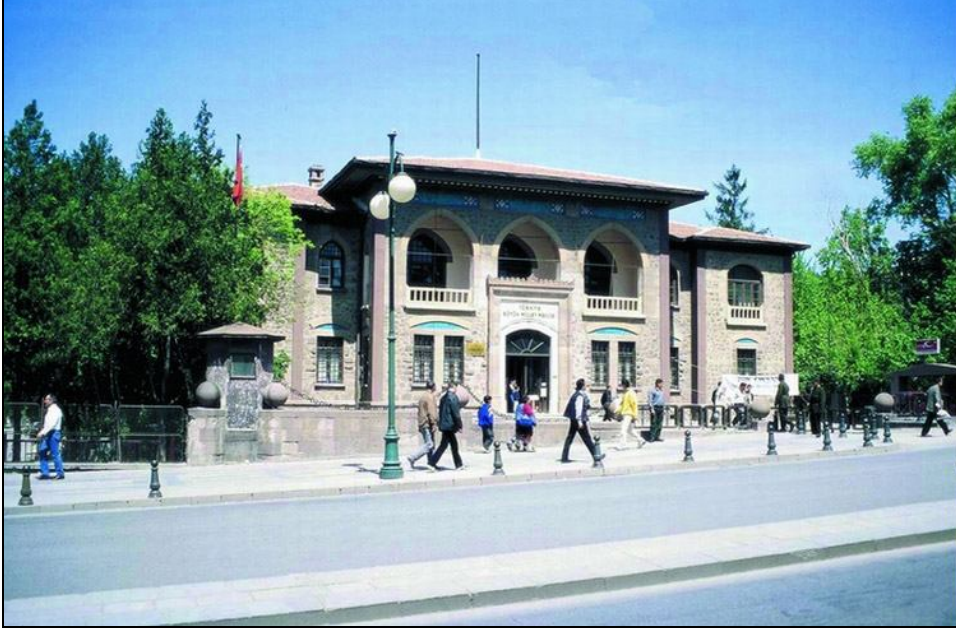
Bu dönemde İsmail Hasif Bey tarafından 1917'de İttihat ve Terakki şubesi için tasarlanmış olan ve Şekil 4.47'deki I. Meclis binası belirgin çıkma çatısıyla, sivri kemerleri ve diğer Osmanlı detaylarıyla Ankara'daki "milli üsluptaki" ilk binalardandır. Bu bina 1920'de ilk Millet Meclisi binası haline getirilmiştir. Günümüzde Kurtuluş Savaşı Müzesi olarak kullanılmaktadır. (Bozdoğan,2002b)

Şekil 4.47. I. TBMM Binasi, İsmail Hasif Bey, 1917, Ulus-Ankara (URL-58)

Şekil 4.48'de Vedat Tek tarafından tasarlanmış II. TBMM binası milli üslupta tasarlanmış önemli binalardan biridir. Şekil 4.49'daki Ankara Palas milli

üslubun önde gelen mimarları olarak bilinen Vedat Tek ve Mimar Kemalettin Bey'in ortak eseridir.

Şekil 4.48. II. TBMM Binası, Vedat Tek, 1924, Ulus-Ankara (URL-59)

Şekil 4.49. Ankara Palas, Vedat Tek ve Mimar Kemalettin, 1924-1927, Ulus-Ankara (URL-60)

Milli üsluptaki yapı örnekleri yoğun olarak Ankara’da verilmesiyle birlikte diğer yerlerdeki yaklaşım da aynı yöndedir. Buna örnek olarak 1916 yılında Eskişehir’de inşa edilen Cumhuriyet Tarihi Müzesi gösterilebilir. (Şekil 4.50)

Şekil 4.50. Cumhuriyet Tarihi Müzesi, Mimar Kemalettin, 1916, Eskişehir (URL-61)

Milli üslupla inşa edilen lise, hükümet konağı, postane, bakanlık binası, banka, otel, tren istasyonu gibi binaların hem kütle düzenleri hem de dış cephe bezemeleri arasında pek fark bulunmamaktaydı. Bunun nedeni klasik Osmanlı yapı ve bezeme öğelerinin ulusal hisleri yansıttığı düşüncesiydi. Hükümet desteğiyle de yayılan bu üslup sadece kamu yapılarında değil bazı konutlarda da kullanılmıştır. Bu durum bir kesim tarafından onaylanmasına ve hatta milli üslupta bina yapılmasına yönelik kanun çıkartılması talep edilmesine karşın dönemin yayın organlarından biri olan Mimar dergisinde bir eğitim binasının bir hükümet binasına benzemesinin bir yararı bulunmadığı söylenerek eleştirilmiştir. (Aslanoğlu,2010) Bu dönemde yapının işlevi ne olursa olsun biçimleniş şekli ve kullanılan bezemeler aynı niteliktedir. Yapılarında simetri kullanılması, girişin taşırılarak belirginleştirilmesi, kemerlerin kullanılması, bezemelerde Osmanlı motiflerinin hakim olması gibi özellikler dönemin mimari karakterini belirler niteliktedir.

Bu dönemde dünyada ekonomik krizin ortaya çıkmış olması ve bununla birlikte malzeme ve işçi sıkıntısının baş göstermesi bu üsluptan kopuşa ortam hazırlamıştır. Ayrıca üslup pratik ve işlevsel olmadığı gerekçesiyle de eleştirilmektedir.

Türk mimarlığında bunlar yaşanırken Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde sanat ve mimarlıkta ilerlemeler kaydedilmektedir. Mimarlıkta süslemenin ve cepheciliğin yerini işlevden hareketle toplumsal sorunların dikkate alındığı akılcı tutumdaki gelişmeler yaşanmaktadır. Türk mimarlığı ise hale hazırda eskiyi yeniden yaşatmaktaydı ve bu durum devrimlerin yapıldığı yeni ortamlarla bağdaşmıyordu. (Aslanoğlu,2010)

Bütün bunların sonucu olarak milli üslup zaman içerisinde siyasal ve kültürel değişmelere de bağlı olarak geçerliliğini yitirir ve yerini modern mimarlığa bırakır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan yeni yapı anlayışı içinde bulunduğu kültürel ve ulusal kimliğe uygun olmasının yanı sıra tasarım ilkeleri açısından da evrensel olanı temel almaktadır. (Alpagut,2010)

Bu yeni dönemde üslup taklitçiliğine son verilmiştir. Bu dönemde mimarlığımızda ortaya çıkan en önemli değişiklik biçimlendirmede uluslararası bir tutumun hakim olmasıdır. Bu yeni dönemde ulusal ya da bölgesel olarak nitelendirilebilecek öğeler yerlerini yabancı mimarların uluslararası nitelikte sayılabilecek, her ülkede uygulama olanağı bulabilecek biçimsel öğelere bırakmıştır. Bu öğeler modern mimari tarafından süsten arındırılmış prizmalardır.

Bu yeni süreçte yapım gereksiniminin hızla artması buna karşılık mimar sayısının yeterli olmaması sebebiyle yabancı mimarların etkin olduğu bir döneme geçilmiştir. Clemens Holzmeister, Ernst Arnold Egli, Theodor Post, Hermann Jansen, Martin Elsaesser, Bruno Taut, Robert Oerley gibi mimarlar danışman, plancı, uygulamacı olmalarının yanı sıra eğitim kurumlarında dersler vermişlerdir. (Hasol,2003) Resmi kuruluşlarda üst düzey yönetimlerdeki tutumlarıyla Avrupa'da geçerli olan çağdaş mimarlık akımları doğrultusunda ürünler vermişlerdir, özellikle de Ankara'da uygulama alanı bulmuşlardır. (Asaoğlu,1988)

Bu dönemde inşa edilen yapıların karakteristik özellikleri arasında simetrik planlar, süslemeden arındırılmış yalın cepheler, ritmik pencere düzenleri, düz ya

da gizli eğik çatılar, anıtsal ölçekli merdivenler, girişte sütunlu bir düzenleme ya da cephedeki birkaç kat yüksekliğindeki sütunlar gösterilebilir. (Hasol,2003)

Mimar Ernst Arnold Egli tarafından tasarlanan Şekil 4.51 ve Şekil 4.52’de görünen Siyasal Bilgiler Okulu rasyonel fonksiyoncu yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir.

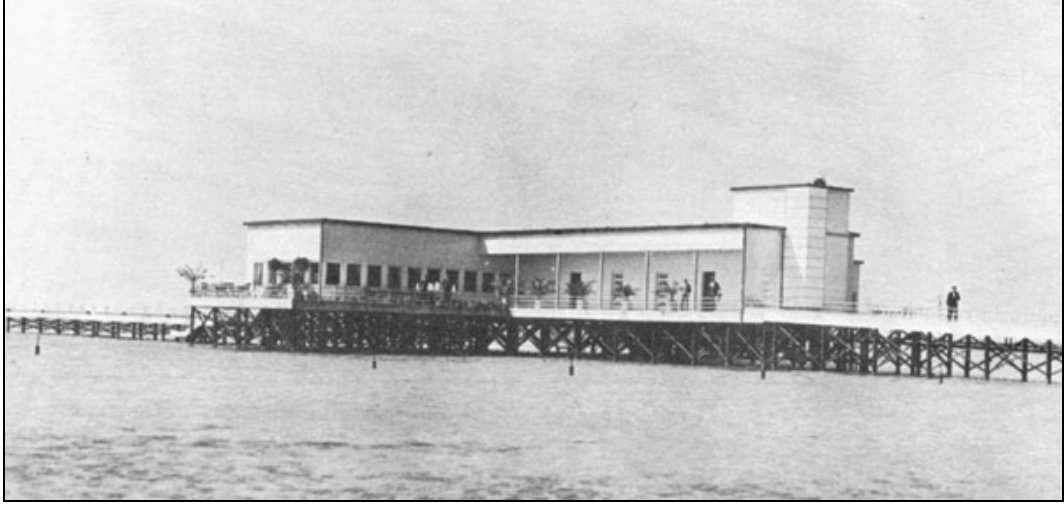

Şekil 4.51. Siyasal Bilgiler Okulu, Ernst Arnold Egli, 1935-1936, Cebeci-Ankara (Alpagut,2010)

Şekil 4.52. Siyasal Bilgiler Okulu, Ernst Arnold Egli, 1935-1936, Cebeci-Ankara (Alpagut,2010)

Yabancı mimarların yanı sıra bu dönemde Türk mimarlarda uluslararası üslup doğrultusunda çalışmalarda bulunmuşlardır. Buna örnek olarak Şekil 4.53'deki Seyfi Arkan tarafından tasarlanmış olan Florya Deniz Köşkü gösterilebilir. Yapı düz çatısı, süsten arındırılmış yalın cephesi, ritmik pencere ve kolon düzenleriyle uluslararası üslubun özelliklerini yansıtmaktadır.

Şekil 4.53. Florya Deniz Köşkü, Seyfi Arkan, 1935-1936, Florya-İstanbul (URL-62)

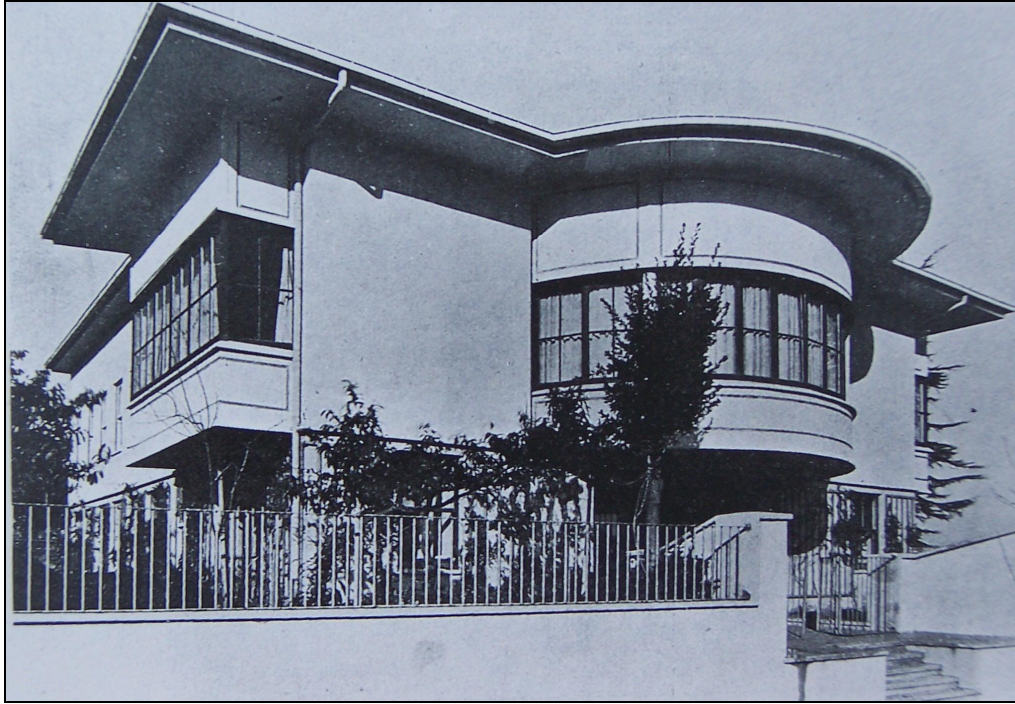
Yabancı mimarların aktif olarak rol aldığı bu sürecin sonucunda yerli mimarlar ulusallık kimliğini temel alarak yabancı akımlara ve mimarlara sunulan olanaklara tepkiler vermeye başlamışlardır. Bütün bunlarla beraber dışarıda yaşanan gelişmeler de yeni bir mimarlık ortamının oluşmasında etkili olmuştur. Örneğin ikinci dünya savaşının ortaya çıkışı ve dışarıdan getirilen yapı malzemelerinin getirilememesi yerli üretime başvurulmasına neden olmuştur. İtalya'da faşistlerin, Almanya'da rasyonel sosyalistlerin oluşturdukları ve görüşlerini anıtsallaştırmak için kullandıkları ırkçı mimarlık anlayışının etkisi sonucunda Türk mimarlık ortamında da yeni bir ulusal dönemin alt yapısı oluşmaya başlamıştır. Ayrıca savaş psikolojisinin getirdiği ulusal dayanışma düşüncesi kendisini hissettirmektedir. (Asaoğlu,1988)

Bu dönemde Osmanlı klasik yapılarının dekoratif öğelerine ve sivil mimarinin biçimsel özelliklerine yönelim başlamıştır. Biçimsel öğeler milli

üsluptan farklı olarak kopya edilmemiştir. Bu öğeler amaca uygun olarak ve fonksiyonel bir şekilde kullanılmıştır.

II. Ulusal Mimarlık Dönemi olarak adlandırılan bu dönemin önde gelen mimarlarından Sedat Hakkı Eldem geleneksel Türk eviyle ilgili çalışmalar yapmıştır. Öğrencileriyle beraber İstanbul'daki mevcut Türk evlerinin rölövelerinin çıkarılmasını ve arşivlenmesini sağlamıştır. Yine bu dönemde 1934 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nde düzenlenen "Milli Mimari Semineri" ulusal mimarlığın desteklenmesine yönelik bir çalışmadır. (Aslanoğlu,2010)

Tasarımı Sedat Hakkı Eldem'e ait olan Şekil 4.54'deki Ağaoğlu Evi hem plan hem de cephe özellikleri olarak geleneksel Türk evi örnek alınarak yapılmıştır.

Şekil 4.54. Ağaoğlu Evi, Sedat Hakkı Eldem, 1938, Maçka-İstanbul (URL-63)

Şekil 4.55'teki İ.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi II. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin önde gelen mimarları tarafından tasarlanmış olmakla birlikte bu sürecin özellikleri temel alınarak tasarlanmış dikkate değer örneklerden biridir.

Şekil 4.55. İ.Ü. Fen Edebiyat Fak., Emin Onat-Sedat Hakkı Eldem, 1944 (URL-64)

1940-1950 arası dönemde toplumun ihtiyaçları bilimsel duyarlılıkla incelenmemiş ve mimarlık tek bir ürün meydana getirme çabası olarak görülmüştür. Bu süreçte ekonomi, iş gücü rasyonel bir şekilde kullanılmamıştır ve bu durumun ulusal geliri olumsuz etkilemesi, Türkiye'nin başlıca sorunlarından birisinin konut sorunu olduğunun anlaşılması II. Ulusal Mimarlık akımının sonunu hazırlayan nedenler olmuşlardır. (Tanilli,2003)

1950 li yıllara doğru II. Dünya Savaşının bitimiyle beraber savaşın açmış olduğu yaraları kapatmak için sade, kesin ve fonksiyonel olan yapı üretim sistemine geçilmiştir. Bu arada savaş teknolojisinin barış döneminde insan yararına sunulması üretimde hız ve kalite sorununa çözüm getirmiştir. Uluslararası iletişimin giderek artması dolayısıyla batı ülkeleriyle yakın ilişkiler içerisine girilmesi ulusal mimarlık görüşünün yerini uluslararası mimarlık akımlarına bırakmasına sebep olmuştur. (Asaoğlu,1988) Bu akım fonksiyonelliğin ön planda olduğu rasyonel çözümlerin ifadesidir.

1950 li yıllarda Avrupa'daki liberal ve demokratik ortam Türkiye'de de kendisini hissettirmeye başlamıştır. Türkiye için yapısal değişikliklerin başladığı uluslararası organizasyonlara ve ilişkilere açılma sürecidir. Bu dönemde Türk mimarlarının dünya mimarlığı ile yakın ilişkiler kurması II. Ulusal Mimarlık

Döneminin son bulmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye’de mimarlık üretimi bu dönemde yabancı mimarlara tamamıyla kapanmıştır. 1950-60 arası uluslararası mimarlık birikiminin Türk mimarlarca anlaşılıp uygulamaya konulduğu dönemdir. (Özorhon ve Uraz,2009) Bu süreçte uluslararası tasarım yalnızca form olarak ele alınmamıştır, üslubun özü kavranarak bu yönde eserler verilmiştir.

1950’li yıllarda Türk mimarlığı teknolojik, ekonomik, sosyal ve çevresel verilere bakılmaksızın daha çok dış yayın ve etkilerle beslenen evrenselci ve Avrupa’da giderek yaygınlaşan Modern Mimarlık’ın etkisi altındaki rasyonalizmi içerisinde barındıran bir sürece geçmiştir. (Hasol,2003b)

Bu dönemde mimarlık eylemlerinin en dikkat çeken özelliklerinden biri Batı kökenli modellerden örnek alınarak tasarımlar yapılmasıdır. Ortaya konulan bu ürünler uluslararası mimarlık anlayışının tanınmış yüzleridir. Bu yapılarda Le Corbusier, Mies van der Rohe, Frank Lloyd Wright gibi ünlü mimarların etkileri görülmektedir. (Tanilli,2003)

Bu süreçte SOM ve Sedat Hakkı Eldem ortaklığıyla yapılan İstanbul Hilton Oteli, Vedat Dalokay tarafından tasarlanan ve şu anda Orduevi olarak kullanılan Eskişehir Porsuk Oteli yalın geometrileri ve sade yüzleriyle Türkiye’deki uluslararası üslubun birer örneği niteliğindedirler. (Şekil 4.56, Şekil 4.57)

Şekil 4.56. İstanbul Hilton Oteli, SOM-Sedat Hakkı Eldem, 1952, İstanbul (URL-65)

Şekil 4.57. Eskişehir Porsuk Oteli (Orduevi), Vedat Dalokay, 1956, Eskişehir (URL-66)

1960'larda düşünsel patlamayla birlikte bir tartışma ortamı oluşmuştur. Bu dönemde Batı kaynaklı akımlara uygun tasarım ve uygulamalar kimliği, yerelliği temel alan uygulamalardan daha ön plandadır. Ayrıca bu yıllar rasyonellikten uzaklaşan ve parçalı form anlayışının benimseyen bir dönemdir. Modern Mimarlığı yerel verilerle bağdaştırma yoluyla rejyonalizm arayışlarına girilmiştir. (Hasol,2003b)

1963-70 arası inşa edilen ve Sedat Hakkı Eldem tarafından tasarlanan SSK Zeyrek Tesisleri bu dönemin dikkate değer yapıları arasında gösterilebilir. (Şekil 4.58) Tarihsel bir doku içerisinde yer alan yapı, Türk mimarının yatay çizgilerinin, geniş saçaklarının, çıkımlarının ve pencere düzeninin biçimlenişiyle yerel mimarının modern mimarlık düşüncesi çerçevesinde yorumlanmıştır.

Şekil 4.58. SSK Zeyrek Tesisleri , Sedat Hakkı Eldem, 1963-1970, İstanbul (URL-67)

1960 sonrası Türk mimarlık düşüncesinde toplumsal sorunlara eğilim başlamıştır. Bu süreç 1980 lere kadar devam etmiştir. Türkiye'nin ekonomik koşullarına ve yapı üretim olanaklarına bağlı, ancak serbest biçimlendirmenin hakim olduğu bir anlayış ortamı oluşmuştur. 1980 sonrasında ise mimarlık alanında çoğulcu bir geçiş gözlenmektedir. Mimarlık alanındaki yayınların sayısında artış olmuştur. Yapılan uygulamalar bu yayınlar aracılığı ile ortaya konulmuştur. (Erdoğan,1996) Böylece dünyadaki gelişmeler daha geniş bir şekilde ve yakından izlenmeye başlanmıştır. Bu izleme sadece akımlar, üsluplar ve biçimler yönünden değil onların gerisindeki düşünce ve yaklaşımları da araştırma yönünden olmuştur.

1970'lerde Batıda yaygınlaşan Postmodernizm, 1980-90 arasında Türkiye'de de uygulama alanı bulmaya başlamıştır. Bu süreçte Geç Modernizm, Postmodernizm, Dekonstrüktivizm gibi Batı kökenli akımlar doğrultusunda tasarımlar yapan mimarlar bulunmaktadır. (Hasol,2003b)

1980'li yıllar Türkiye'de modernizmin katılığına ve dayatmacılığına karşı çıktığı bir dönemdir. Evrenselleşme iddialarından vazgeçilerek kültürel kimlik ve farklılık düşüncesinin yeniden gündeme geldiği yıllardır. Ayrıca bu dönem

modernizmin eleştirilmesi ve ülkenin küreselleşmiş kapitalizme açılma çabasının keşiştiği dönemdir. Modernizmin toplumsal idealleri bir kenara bırakılıp zengin müşteriler için form ve imaj oluşturma çabaları başlamıştır. Bu çalışmalarda postmodernizm etkili olmuştur. (Dener,2001)

80'li yıllarda Türkiye'de ekonomik gerginlik ve toplumsal alanda sıkıntılı bir süreç yaşanmaktadır. Bu dönemde Türk mimarlığında ulusallık ve evrensellik arasında gidip gelen bir tutum sergilenmiştir. Batıdaki çoğulcu ortam Türkiye'de farklı boyutlarda kendini göstermiştir. Hızlı değişme ve kentleşme sürecinde Batı ile paralellik hedef alınmıştır. Bunun sonucu olarak bir çok alt kültürü içerisinde barındıran bir çoğunluk ortamı oluşmuştur. Bu dönemde geçmiş dönemlerdekine benzer bir ifade ve üslup birliği bulunmamaktadır. Bir yanda apartman mimarisi ve gecekondular bulunurken diğer tarafta yeni banliyöler, toplu konutlar, yeni dini mimari yapılar yer almıştır. (Ay,2010)

Nuran Ünsal, Melih Karaaslan ve Mürşid Günay tarafından tasarlanan Peri Tower Oteli ile Hayati Tabanlıoğlu tarafından tasarlanan Atatürk Havalimanı bu dönem içerisinde inşa edilen yapılara örnek olarak gösterilebilir. (Şekil 4.59, Şekil 4.60)

Şekil 4.59. Peri Tower Oteli, Nuran Ünsal-Merih Karaaslan-Mürşit Günay, 1989-96, Kapadokya-Nevşehir (URL-68)

Şekil 4.60. Atatürk Havalimanı, Hayati Tabanlıoğlu, 1984, Yeşilköy-İstanbul (URL-69)

1990'lar sonrasında değişen ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarla birlikte yeni eğilimler başlamıştır. Mimarlıkta sadeleşme ön plana çıkmıştır. Tüm dünya ile paralellik oluşturacak şekilde Türkiye'de de en az malzeme ile en yalın, en ekonomik ve en işlevsel ürünleri hedefleyen tasarımlar yapılmaya başlanmıştır. Geometrik formların kullanıldığı, beyaz rengin hakim olduğu sade projeler ön plana çıkmıştır. (Ay,2010)

2000'li yıllara geldiğimizde Türkiye için 1980'lerde benimsenen neo-liberal politikaların ve buna eşlik eden teknoloji alanındaki gelişmelerin etkisi toplumun tüm alanında görülmeye başlanmıştır. Uluslararası sermayelerin hareketlerine açık olan Türkiye ekonomik, siyasi ve toplumsal krizlerden hızla etkilenmekte ve bu durumun üstesinden gelmek için her alanda yeniden yapılanma arayışı içine girmektedir. Bunun sonucu olarak mimarlık ve planlama alanları daha gözle görülür, tartışılır, eleştirilir hale gelmektedir. Sermayenin, ideolojilerin ve kültürün her geçen gün hızlanması, kentleri biçimlendiren faktörleri çeşitlendirerek çok boyutlu hale getirmiştir. Yaşanmakta olan küreselleşme bağlamında mimarlık ve planlama da bu sürece eşlik etmektedir. (Görgülü ve Görgülü,2010)

Türk mimarlığında özellikle 20. yüzyılın başlarında evrensel olma durumu uluslararası olmakla ve uluslararası olmak da Batı olmakla ilişkilendirilmiştir. Bu kimi zaman bizim kimliğimizi, özümüzü yansıtmadığı gerekçesiyle bir karşı duruş kimi zaman da devlet desteğini de yanına alarak ve geleneksel yapıyı uluslararası üslupta yorumlayarak varoluş göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise gelişen teknolojiyle birlikte batı ülkeleriyle ilişkilerin giderek artmasıyla ulusal mimarlık anlayışı uluslararası mimariyi artık yadsımadan kendine uyarlayarak kullanmaya başlamıştır. Bu süreçle beraber Batıda meydana gelen her türlü gelişme ve bunun mimarideki yansımaları Türk mimarlığında da toplumun etkilendiği orandan kendisini göstermektedir.

5. SONUÇ

Sanatın bir dalı olan mimarlık insanoğlunun en temel gereksinimlerinden biri olan barınma için başlattığı eylemin toplumdaki değişimlerle birlikte bir disipline dönüşmesidir. Topluma ve düşünce sistemine bağlı olarak mimarlıkta da değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler mimarının sanat eseri oluşunun özellikleri arasında yer alan kişisellik, yaratıcılık, estetik kaygılar, özgünlük, kalıcılık ve evrensellik kavramlarında da değişimlere yol açmıştır.

Bu kavramlar her dönemde değişen düşünce yapısıyla farklı şekillerde yorumlanmışlardır. Ancak hepsinin temelinde kalıcı ve evrensel olmak vardır. Kalıcılık ve evrensellik kavramları her dönemde düşünce sistemindeki değişimleri de içine alarak amaç edinilen bir ölçüt olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kavramlar Antik çağda sınırların kalktığı bir dünyayı tanımlarken Aydınlanma çağı ile birlikte insana ait olan bütün değerleri ifade etmektedirler. Aydınlanma çağı bir anlamda bu kavramların kırılma noktasıdır. Bu çağla birlikte aklın ve bilimin ön plana çıkmasıyla rasyonel bakış açısı egemen olmaya başlamıştır. Bu bakış açısı sonucu Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi yaşanmıştır. Bu devrimler buldukları alanla sınırlı kalmayıp tüm dünyayı etkilemişlerdir ve sonuçları kalıcı olmuştur.

Fransız Devriminin getirmiş olduğu düşünceler sonucu etkilenen bu kavramlar mimari üzerinden de okunmaktadır. Toplumda bir sınıf farkının reddedilmesi düşüncesiyle artık yapılan yapılar arasında da böyle bir fark bulunmamalıydı. Yapılar herkese hitap edecek nitelikte olmalıydılar. Bu durum en iyi şekilde basit geometriyle sağlanabilirdi. Dönemin mimarları bu yönde tasarımlar yapmışlardır.

Endüstri Devrimi ise sağladığı teknolojik destekle özünde modern düşüncenin hakim olduğu modern mimarlığı ortaya çıkarmıştır. İnsanların mekan oluşturma girişimlerinin temel nedeni olan işlevsellik modern mimarlığın temelini de oluşturmaktadır. Modern mimarlığın biçimlenişinde geçmişten günümüze kadar varlığını sürdüren rasyonel geometrik formlar kullanılmıştır. Bu formların özgün yorumlanmasıyla kalıcı ve evrensel mimarlık yakalanmaya çalışılmıştır.

İçerisinde bir yere ait olmama aynı zamanda da tüm dünyaya ait olma durumunu ifade eden evrensellik kavramı teknolojinin gelişmesiyle bu anlamını somutlaştırmıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu durumun evrensellik kavramının ulusal sınırların kalkması ve dünya vatandaşı olma durumunu ifade etmektedir. Küreselleşmenin dünya çapında olması ve bütün insanlığı ilgilendirmesi evrensel olma durumunun kanıtıdır. Bu durum mimaride de hiçbir yere ait olmayan ve amorf geometrik forma sahip olan yapıların yanı sıra hep daha yüksek olmak isteyen gökdelenlerle kendisini göstermektedir.

Evrensellik kavramı herkese hitap ettiği sürece kalıcı olabilirdi. Bu bağlamda kullanıcı yetenekleri ayırt edilmeksizin mimari tasarımlar yapılmalıydı ve bu tasarımlar herkes tarafından kullanılabilir olmalıydı. Evrenselliği ve kalıcılığı yakalamak isteyen her tasarımcının dikkat etmesi gereken bu durum 20. yüzyılla beraber yasal düzenlemelerle zorunluluk haline dönüşmüştür.

Bütün bunların yanı sıra evrenselliği ve kalıcılığı yakalamak isteyen tasarımcılar bu durumu belirli formüllere oturtarak deneyimlemiştir. Buckminster Fuller'in önerdiği Dymaxion Evi buna örnek olarak gösterilebilir.

Evrensel olan her şey kalıcı olmayabilir ancak kalıcı olan her şey evrenseldir. İçerisinde yer aldıkları kültürün ürünü olan tasarımlar toplumun değerleriyle şekillendikleri için kalıcıdır. Buldukları kültürün özgün birer yansıması olan bu eserler buldukları yerlerin de ötesine geçerek artık birer imge olma özelliğini taşırlar. Bu imgeler oluşum şekilleri, yansıttıkları ve özgünlükleriyle kalıcıdır.

Değişen koşullar ve ortaya çıkan çevre sorunları kalıcılık kavramını varlığını devam ettirme durumu yani sürdürülebilirlik olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak çevreye duyarlı tasarımlar kalıcı olarak atfedilmişlerdir.

Bütün bu değişimlerden Türk mimarlığı oluşum koşullarına bağlı olarak zaman kaymasıyla ya da eşzamanlı olarak etkilenmiştir. Bu etkilenme durumu Batı referanslı olduğu için Türk mimarlığında evrensel olma durumu Batı olma durumuyla eşdeğer görülmüştür. Yapılan tasarımlarda bu durum kimi zaman benimsenirken kimi zaman da yerel olmadığı, bizim kültürümüzü yansıtmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

Yaşanan her türlü değişim bu kavramların yeniden yorumlanmasına ve yeni anlamlarıyla vücut bulmasına olanak tanımıştır. Yaşanan bu değişimler geleceğin mimarlarını yetiştirecek eğitim kurumlarını da etkilemiştir. Türk mimarlığında özellikle 1990’lardan sonra mimarlık disiplininin alt birimlere ayrılmasıyla kopuşlar meydana gelmiştir. Bunun sonucu olarak bir boşluk oluşmuştur. Böylece ülkemizdeki “Odalar Birliğine” düşen yükümlülükler çok artmasına karşın bu oluşan boşluğu düzenleyecek bir kontrol sistemi geliştirilememiştir.

Bu bağlamda mimarlık eğitimi değerlendirme ve yetkinlik çalışmalarıyla geliştirmeye yönelik olarak 2006 yılında Mimarlık Akreditasyon Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulun amacı daha iyi eğitim almış mimarlar yetişmesini sağlayarak toplumun refahının ileriye götürülmesidir. Bu çalışma kapsamında ilk akredite edilen eğitim kurumu 2008 yılında Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü olmuştur. (URL-70)

Evrensellik ve kalıcılık ölçütünün sağlandığı eserlerin verilebilmesi için sadece bu eseri meydana getiren mimarın değil bulunduğu toplumun, üyesi olduğu mimarlar odasının, eğitimi aldığı okulun da bu duyarlılıkla yaklaşması gerekmektedir. Belli bir duyarlılıkla oluşturulan eserler yapısal ve formsal özelliklerinin yanı sıra sahip oldukları değerle de kalıcı ve evrensel olmayı başarırlar.

Mimaride çağı yakalayan, bir düşünce ve kültür sisteminin ürünü olan, uygulandığı yerin kentsel strüktürünün ve coğrafi özelliklerinin bir parçası olan, somut ve soyut malzemeleri mantık çerçevesinde bir araya getiren eserler kalıcı ve evrensel değerleri yakalamışlardır.

KAYNAKLAR

- Alpagut, L., (2010) Modernleşme Projesinin Temsilinde Önemli Bir Yapı: İsviçreli Mimar Ernst Arnold Egli ve Ankara Siyasal Bilgiler Okulu, Alternatif Politika, Cilt:2 Sayı:2, s.128-129,140,141
- Aközer, E., (2007) Özgürleştirilen Tasarım, Dosya 04, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, s.7-9
- Altay, C., (2007) Kentsel Sürdürülebilirlik Açısından Kültürel Planlama ve Mekansal İcraatlar, Dosya 05, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, s.25-26
- Arel, A., (2010) Sezgiyle Tepki Arasında Bir İstanbul Güzellemesi, Mimarlık, Sayı:356, Ankara, s.45
- Arslan, A., (2008) İlkçağ Felsefe Tarihi 4 Helenistik Dönem Felsefesi: Epikurusçular Stoacılar Septikler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.210
- Asaoğlu, A., (1988) Çağdaş Türk Mimarlığı Kimlik Arayışı Sürecinde Eklektik Eğilimler, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, s.19,27-28
- Aslanoğlu, İ., (2010) Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, s.30-75
- Assmann, J., (2001) Kültürel Bellek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.42 (Çev. Ayşe Tekin)
- Atalay, H., (1999a) İngilizce-Türkçe Sözlük, Cilt: II, Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, s.3512
- Atalay, H., (1999b) İngilizce-Türkçe Sözlük, Cilt: I, Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, s.795
- Ay, P., (2010) 1980 Sonrası Türk Mimarlığı'nda Yaşanan Dönüşümlerin Yarışma Projeleri Üzerinden İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, s.13-14

- Baslo, M., (2008) Türk Devrimi ve Devrim Mimarlığı Evrensellik Temelinde Bir Araştırma, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, s.2-4,67-68,147
- Bauman, Z., (2006) Küreselleşme, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.70, (Çev. Abdullah Yılmaz)
- Beck, U., (2009) Küreselleşme (Editör: Kudret Bülbül), Orion Kitapevi, Ankara, s.169-174 (Çev. Kudret Bülbül)
- Bek, G., (2008) Çağdaş Türk Sanatında “Ulusallık/Evrensellik” Sorunsalı ve Bazı Temel Yaklaşımlar, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:17, Isparta, s.117-130
- Bozdoğan, S., (1999a) Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, s.118-224
- Bozdoğan, S., (2002b) Modernizm ve Ulusun İnşası, Metis Yayınları, İstanbul, s.50,171 (Çev. Tuncay Birkan)
- Chwalibog, K., (2009) Kullanıcı Dostu Mekanlara Duyulan İhtiyaç, Mimarlık, Sayı:347, Ankara, s.33 (Çev. Derin İnan)
- Corbusier, L. (1999) Bir Mimarlığa Doğru, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.289-293 (Çev. Serpil Merzi)
- Conrads, U., (1991) 20. Yüzyıl Mimarinde Program ve Manifestolar, Çeviri: Dr. Sevinç Yavuz, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, s.
- Çalışlar, A., (1991) Felsefe Sözlüğü, Cem Yayınevi, İstanbul, s.160
- Dener, A., (2001) 1980+20 Sosyo-Kültürel Değişmenin Mekansal Boyutları, Kültür ve Modernite (Derleyenler: Gönül Pultar, Emine O. İnciroğlu, Bahattin Aşit), Tetragon Yayınları, İstanbul, s.85-100
- Dostoğlu, N., Şahin, E., Taneli, Y., (2009) Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler, Mimarlık, Sayı:347, Ankara, s.23
- Erbay, M., (2009) Küreselleşen Mimari Biçimler, Yapı Dergisi, Sayı:2336, Yem Yayınevi, İstanbul, S.46-47

- Erdoğan, N., (1996) Türkiye Mimarlığı Sempozyumu II “Etik-Meşruiyet-Etik” (Türkiye’de Büyük Kentlere Göç Edenlerin Konut Kültürü), TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, s.53
- Ergun, N., (1998) Yenilenme Sürecinde Kültür Sürekliliğinin Sağlanması Matera Örneği, Yapı Dergisi, Sayı:199, Yem Yayınevi, İstanbul, s.92-93
- Ersoy, H., Ersoy, L. (2002) Küreselleşen Dünya’da Bölgesel Oluşumlar Ve Türkiye, Siyasal Kitapevi, Ankara, s.35
- Giddens, A., (2000a) Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara, s.509 (Çev. Hüseyin Özel-Cemal Güzel)
- Giddens, A., (2009b) Küreselleşme (Editör: Kudret Bülbül), Orion Kitapevi, Ankara, s.161 (Çev. Kudret Bülbül)
- Gökgür, P., (2005) 1933’den 2003’e Atina Kartasındaki Değişimler, CIAM’dan CEU’ya, Planlama, Sayı:2005/1, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, s.35
- Görgülü, Z., Görgülü, T., (2010) Türkiye’de Planlama ve Mimarlık Alanının Son 10 Yılı, Mimarlık, Sayı:352, Ankara, s.46
- Gümüş, D. Ç., (2007) Türkiye’de Özürlüler İçin Ulaşılabilirlik Mevzuatı, Dosya 04, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, s.18-21
- Güney, D., Yürekli, H., (2004) Mimarlığın Tanımı Üzerine Bir Deneme, itüdergisi/a, Cilt:3 Sayı:1, İstanbul, s.32
- Güvenç, B., (1997) Kültürün abc’si, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.13, 25
- Hacıfettahoğlu, M., (2011) Yerel ve Ulusal Biçimlerden Soyut Yapılanmaya, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, s.6
- Hacıhasanoğlu, I., (2003) Evrensel Tasarım, Tasarım Kuram Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, İstanbul, s.3-101
- Hasol, D., (2008a) Mimarlığı Tanımlamak, Yapı Dergisi, Sayı:216, Yem Yayınevi, İstanbul, s.46

- Hasol, D., (2003b) 80. Yılda Cumhuriyet Dönemi Mimarlığına Bir Bakış, Yapı Dergisi, Sayı:265, Yem Yayınevi, İstanbul, s.37
- Kaya, B., (2003) Felsefi Düşüncenin Kısa Tarihi, Sorun Yayınları, İstanbul, s.122-123
- Korkmaz, Ö., (2002) Tarihsel Süreç İçerisinde Evrensellik Düşüncesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:4 Sayı:3, İzmir, s.164-193
- Köse, A., (2010) Ekolojik Mimariyle Ortaya Çıkan Alternatif Yaşamlar, Yapı Dergisi, Sayı:343, Yem Yayınevi, İstanbul, s.48
- Kuban, D., (2007a) Osmanlı Mimarisi, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.57, 257
- Kuban, D., (2004b) İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s.190,203
- Kumar, K., (2004) Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma, Dost Kitapevi, Ankara, s.85-122 (Çev. Mehmet Küçük)
- Kutlutan, R., (2003) Küresel Mimarlık, Yapı Dergisi, Sayı:254, Yem Yayınevi, İstanbul, s.45
- Küçükerman, Ö., (2010) Sanayi ve Tasarım Yarışında Bir İmparatorluk İki Saray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.259
- Küçükkalay, A. M., (1997) Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçların Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:2 (Güz), Isparta, s.52
- Lakot, E., (2007) Ekolojik ve Sürdürülebilir Mimarlık Bağlamında Enerji Etkin Çift Kabuklu Bina Cephe Tasarımının Günümüz Mimarisindeki Yeri ve Performansı Üzerine Analiz Çalışması, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, s.14
- Lökçe, S., (2003) İki Şehir İkonu: Sagrada Familia ve Sydney Opera Binası, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt:18, No:1, Ankara, s.89-100

- Magee, B., (2007) Felsefenin Öyküsü, Dost Kitapevi, Ankara, s.41
- McNeil, W. H., (2003) Dünya Tarihi, İmge Kitapevi, Ankara, s.642-739
- Modelski, G., (2009) Küreselleşme (Editör: Kudret Bülbül), Orion Kitapevi, Ankara, s.155-160 (Çev. Kudret Bülbül-Refik Yaslıkaya)
- Nalkaya, S., (1996a) Modern Mimarlık ve Çağdaş Tasarımda Kuram, Yapı Dergisi, Sayı:179, Yem Yayınevi, İstanbul, s.92
- Nalkaya, S., (1999b) Kentsel Tasarımda “Modernizm”in Önlenemeyen Çöküşü ve Alternatif Yaklaşım Arayışları, Yapı Dergisi, Sayı:212, Yem Yayınevi, İstanbul, s.75
- Okutan, M., (2003) Ekolojik Bir Yüksek Bina: RWE AG Genel Merkezi, Arredamento Mimarlık, Sayı: 2003/12, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, s. 114-119
- Ortaylı, İ., (2001) İstanbul’dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, s.106
- Özel, M., (2007) Küreselleşme Üzerine Notlar (Editör: Oğuz Kaymakçı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.745-773
- Özer, B., (2000a) Kültür Sanat Mimarlık, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.20,174-180,373-380
- Özer, B., (1989b) Fransız Devrimi ve Mimarisi, Yapı Dergisi, Sayı:90, Yem Yayınevi, İstanbul, s.33-34
- Özorhon, İ. F., Uraz, T.U., (2009) 1950-60 Arası Türk Mimarlığı’nda Özgünlük Arayışları, itüdergisi/a, Cilt:8 Sayı:2, İstanbul, s.95-96
- Picon, A., (2001) Fuller’in Vaat Edilmiş Toprakları, Arredamento Mimarlık, Sayı: 2001/4, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, s. 103-107 (Çev. Kuyaş Örs)
- Russell, B., (1972) Batı Felsefesi Tarihi Antikçağ, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.334-352, 397 (Çev. Muammer Sencer)
- Störig, H. J., (2011) Vedalardan Tractatus’a Dünya Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul, s.183 (Çev. Nilüfer Epçeli)
- Şahin, M., (2009) Uygarlık Tarihi, Okutman Yayıncılık, Ankara, s.17

Tanilli, S., (2003) Uygarlık Tarihi, Adam Yayıncılık, İstanbul, s.319-321, 553-562

Timuçin, A., (2000a) Düşünce Tarihi 1, Bulut Yayınları, İstanbul, s. 351, 357

Timuçin, A., (2004b) Düşünce Tarihi 3, Bulut Yayınları, İstanbul, s. 327-328

Timuçin, A., (2005c) Düşünce Tarihi 2, Bulut Yayınları, İstanbul, s. 321-323

Uluoğlu, B., (2001) Kaptan Fuller'ın Seyir Defteri: Bir Kozmolojiyi Somutlamak ya da Somutu Kozmikleştirmek, Arredamento Mimarlık, Sayı: 2001/4, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, s. 98-102

URL-1: <http://tdkterim.gov.tr/bts/> Son Erişim:17.03.2011

URL-2: http://www.doganhasol.net/Articles/mimarlik-sanat-degil-mi_11068.html
Son Erişim:15.02.2012

URL-3:<http://www.arkiv.com.tr/y1889-istanbul-buyuksehir-belediyesi-sehir-tiyatrolari-beyoglu-sahnesi-mimari-proje-yarismasi.html>
SonErişim:17.03.2011

URL-4:http://www.gau.edu.tr/PDF-Files/JASA0306PDF/JASA0030603_Kiran.pdf Son Erişim:17.02.2012

URL-5: Matmazel Guimard'ın Malikanesi, Claude- Nicolas Ledoux
http://en.wikipedia.org/wiki/File:H%C3%B4tel_de_Mlle_Guimard_-_Paris_-_Elevation.jpg Son Erişim:17.03.2011

URL-6: Korucu Kulübesi Önerisi, Claude- Nicolas Ledoux
<http://www.futuristika.org/kultura/sanat/lequeu/> Son Erişim:17.03.2011

URL-7: İdeal Kent Chaux, Claude- Nicolas Ledoux
<http://longstreet.typepad.com/thesciencebookstore/2009/04/things-out-of-place-department-ledoux-architecture-of-multiple-planets.html>
Son Erişim:17.03.2011

URL-8: <http://www.egemimarlik.org/45/45-10.pdf> Son Erişim:17.05.2012

URL-9: Étienne-Louis Boullée'un Newton Anıtı İçin Hazırlamış Olduğu Tasarım
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/09/Newton_memorial_boullee.jpg Son Erişim:17.03.2011

URL-10: Fatih Külliyesi Genel Görünüş

http://www.fatih.gov.tr/default_B0.aspx?content=48

Son Erişim: 14.09.2012

URL-11: Fatih Külliyesi Genel Plan

<http://alirizaefendi.blogspot.com/2009/11/fatih-medreseleri.html>

Son Erişim: 14.09.2012

URL-12: Mimar Sinan'ın Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Eserleri

<http://www.mimarsinan.gen.tr/mimar-sinanin-ustalik-eseri-unesco-listesinde/>

http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dosya:PIC_2004-08-20_11-24_9538.jpg&filetimestamp=20080522171819

http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dosya:Selimiye_camii.JPG&filetimestamp=20060923100922 Son Erişim: 14.09.2012

URL-13: Dolmabahçe Sarayı

http://istanbulresimleri.net/istanbul_resimleri_dolmabahce_sarayi_details_110.html Son Erişim: 14.09.2012

URL-14: Birol, G. Modern Mimarlığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

w3.balikesir.edu.tr/~birol/modernizm.pdf Son Erişim: 28.02.2012

URL-15: Ebenezer Howard – Bahçe Şehir

<http://www.ustunalsac.com/lang/tr/mimarlik/mimarlikta-anlam-ve-anlatim/kent-duzenlemesi-bahce-mimarligi> Son Erişim: 02.03.2012

URL-16: Kristal Palas (Crystal Palaca), Joseph Paxton, 1851, Londra-İngiltere

http://en.wikipedia.org/wiki/The_Crystal_Palace

<http://www.architecture.com/HowWeBuiltBritain/HistoricalPeriods/Victorian/VictorianBuildings.aspx> Son Erişim: 02.03.2012

URL-17: GUM, Aleksander Pomerantsev ve Vladimir Shukov, 1893, Moskova-Rusya

<http://www.russian-travel.net/moscow2.htm> Son Erişim: 19.07.2012

<http://www.moscow.info/red-square/gum.aspx> Son Erişim: 19.07.2012

URL-18: <http://www.mimar.cc/makale/mimarlikta-rasyonalizm-63.html>
Son Erişim:17.07.2012

URL-19: Villa Savoye, Le Corbusier, Fransa
<http://gabipan.files.wordpress.com/2010/02/villa-savoye.jpg>
Son Erişim:23.02.2012

URL-20: Barselona Pavyonu, Mies van der Rohe, İspanya, 1929
<http://www.populararchitects.com/ludwig-mies-van-der-rohe/>
Son Erişim:23.02.2012

URL-21: Bekir Bey Evi, Mimar Sırrı Arif, 1929, İstanbul
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/20/125.pdf> Son Erişim:17.11.2012

URL-22:<http://v3.arkitera.com/h56343-gecmisin-modern-mimarligi-9-ankara-2.html> Son Erişim:17.11.2012

URL-23: Sergi Evi, şevki Balmumcu, 1933-34, Ankara
<http://v3.arkitera.com/h56343-gecmisin-modern-mimarligi-9-ankara-2.html> Son Erişim:17.11.2012

URL-24: Ragıp Devres Villası, Ernst Egli, 1932-33, İstanbul
<http://v2.arkiv.com.tr/p5343-ragip-devres-villasi.html>
Son Erişim:17.11.2012

URL-25: World Trade Center, New York, ABD
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Wtc_erial_march2001.jpg
Son Erişim:23.02.2012

URL-26: Torre Picasso Tower, Madrid, İspanya
[http://en.wikipedia.org/wiki/File:Torre_Picasso_\(Madrid\)_10.jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Torre_Picasso_(Madrid)_10.jpg)
Son Erişim:23.02.2012

URL-27: The Sage Gateshead, Gateshead Quays-UK, Norman Foster
<http://architekturheute.blogspot.com/2011/05/architectural-styles.html>
Son Erişim:25.02.2012

URL-28: Dubai Opera House, Zaha Hadid

<http://goodideas.front.lv/2008/08/15/dune-shaped-dubai-opera-house-by-zaha-hadid/> Son Erişim:25.02.2012

URL-29: Hücreslerden oluşan organik bir tasarım

<http://www.designboom.com/weblog/cat/9/view/3210/venice-architecture-biennale-08-preview-greg-lynn.html> Son Erişim:25.02.2012

URL-30: Paris, Fransa

<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=431275&page=6>
Son Erişim: 18.12.2012

URL-31: Londra, İngiltere

<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=431275&page=6>
Son Erişim: 18.12.2012

URL-32: İstanbul Siluetindeki Değişim

<http://www.istanbul.com/istanbul-resimleri/gunun-fotografi/yedi-tepe-istanbul> Son Erişim:17.02.2012

URL-33: İstanbul ve Gökdelenler

<http://www.google.com.tr/imgres?q=istanbul+ve+g%C3%B6kdelenler&hl=tr&biw=1024&bih=655&tbm=isch&tbnid=NgTdZbld8pChrM:&imgrefurl> Son Erişim:17.02.2012

URL-34: Espark Alışveriş Merkezi, Eskişehir

<http://www.eskisehir.net.tr/galeri/resim.asp?fotoid=5778>
Son Erişim:16.11.2012

URL-35: Espark Alışveriş Merkezi, Eskişehir

<http://www.nct.com.tr/eskisehir-espark-alisveris-merkezi-alisveris-merkezi/62.aspx> Son Erişim:16.11.2012

URL-36: Tekerlekli sandalye rampası ve merdiven tasarımı

<http://www.kentplanlama.org/photos/item/tekerlekli-sandalye-rampasi-ve-merdiven> Son Erişim:25.02.2012

URL-37: Farklı seviyede küpeşte barındıran korkuluk tasarımı

<http://www.aluminyumkorkulukbul.com/> Son Erişim:29.10.2012

URL-38: “Multitouch” Teknolojisi

<http://www.fastcompany.com/1631696/apples-multitouch-plans-mean-fingers-dancing-touchscreens> Son Erişim:29.10.2012

URL-39: “Multitouch” Teknolojisi

<http://www.fastmediamagazine.com/blog/2010/08/26/multitouch-screen-now-thinner-than-paper/> Son Erişim:29.10.2012

URL-40: Kılavuz Yollar

<http://www.gormeengelliyolu.com/> Son Erişim:29.10.2012

URL-41: Rampa Örnekleri

<http://engelsizkent.org/tasarim-rehberi/bina-girisleri/>
Son Erişim:29.10.2012

URL-42: Düşey dolaşım elemanlarının birbirlerine göre konumları

<http://www.loher.com.tr/product/5/panaromik-asansorler.aspx?lang=tr>
<http://www.loher.com.tr/product/12/e07-dikine-tasima-platformu.aspx?lang=tr> Son Erişim:29.10.2012

URL-43: Herkesin kullanımına uygun nitelikteki asansör örneği

http://www.baskent.edu.tr/engelsiz_baskent/kampuste_engelsiz_yasam.php?yer=muh Son Erişim:29.10.2012

URL-44: <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/711.html> Son Erişim:12.09.2012

URL-45: <http://www.devturkiye.org/Projeler/Engelsiz-Sehir-Planlamasi/Engelsiz-Sehir-Tasar%C4%B1m-Klavuzu-Kanada/> Son Erişim:12.09.2012

URL-46: Dymaxion Evi, Richard Buckminster Fuller

<http://users.design.ucla.edu/~djvmc/24/bucky/house.html>
Son Erişim: 18.12.2012

URL-47: 1921-1922’li Yıllarda Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı Lavanten Aleksandr Ganyanof’un evi, Bursa

<http://www.mudanya.gen.tr/mudanyayikesfet/gecmisinizleri/2761-kirik-masa-hikayesi.html> Son Erişim: 20.12.2012

URL-48: Günümüzde Mudanya Mütarekesi Müze Evi, Bursa

<http://www.bursa.bel.tr/hizmetler/sayfa/765> Son Erişim: 20.12.2012

URL-49: 1910'lu Yıllarda Kurşunlu Külliyesi, Eskişehir

http://www.yuxell.net/Sizden%20gelenler/Fotograflar/Fotograflar/Eskisehir/Eski/pages/Kursunlu%20cami_jpg.htm Son Erişim: 20.12.2012

URL-50: Günümüzde Kurşunlu Külliyesi, Eskişehir

<http://odunpazarihouses.com/wp/kategoriler/kursunlukulliyesi>
http://www.eskisehirrehberi.com/tarih_8/odunpazari_35/kursunlu_kulliyesi_77.html Son Erişim: 20.12.2012

URL-51: Kereste Fabrikası, 1949, Eskişehir

http://www.222park.com/index.php?option=com_content&view=article&id=76&Itemid=111 Son Erişim:20.12.2012

URL-52: 222 Park, 2011, Eskişehir

<http://www.gezenayak.com/222-park-eskisehir.html>
Son Erişim:20.12.2012

URL-53: Sagrada Familia, Antoni Gaudi, Barselona-İspanya

<http://yourattractions.com/sagrada-familia/> Son Erişim: 21.12.2012

URL-54: Sydney Opera Binası, Jorn Oberg Utzon, Sydney-Avustralya

http://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g255060-i1618725-Sydney_New_South_Wales.html Son Erişim: 21.12.2012

URL-55: RWE Genel Merkezi Binası, Essen-Almanya

http://en.wikipedia.org/wiki/File:RWE_Turm_Essen.jpg
Son Erişim: 21.12.2012

URL-56: Tugendhat Evi Planı, Mies van der Rohe, Çek Cumhuriyeti

<http://dustinthorlaxsondesign.com/wp-content/uploads/2010/07/Tugendhat-House-Research.pdf>
Son Erişim:21.12.2012

URL-57: Matera, İtalya

http://it.wikipedia.org/wiki/File:%22_12_-_ITALY_-_Sassi_di_Matera_UNESCO.JPG Son Erişim: 21.12.2012

- URL-58: I. TBMM Binası, İsmail Hasif Bey, 1917, Ulus-Ankara
<http://www.ziza.net/web/ankara/index.php?page=mypage&op=openPage&title=1.%20ve%202.%20TBMM%20Binalar%FD> Son Erişim:23.02.2012
- URL-59: II. TBMM Binası, Vedat Tek, 1924, Ulus-Ankara
<http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=3&DetailID=1&ExhibitionID=6> Son Erişim:23.02.2012
- URL-60: Ankara Palas, Vedat Tek ve Mimar Kemalettin, 1924-1927, Ulus-Ankara <http://ankarapalas.com/> Son Erişim:23.02.2012
- URL-61: Cumhuriyet Tarihi Müzesi, Mimar Kemalettin, 1916, Eskişehir
<http://acupofcafein.blogspot.com/2010/03/eskisehir-cam-muzesi-cumhuriyet-muzesi.html> Son Erişim:17.09.2012
- URL-62: Florya Deniz Köşkü, Seyfi Arkan, 1935-1936, Florya-İstanbul
<http://v2.arkiv.com.tr/p5307> Son Erişim:17.09.2012
- URL-63: Ağaoğlu Evi, Sedat Hakkı Eldem, 1938, Maçka-İstanbul
<http://www.arkiv.com.tr/p2757-ahmed-agaoglu-evi.html>
Son Erişim:23.02.2012
- URL-64: İ.Ü. Fen Edebiyat Fak., Emin Onat-Sedat Hakkı Eldem, 1944
http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/Photo_6_4_yeni-bir-ulusal-mimarlik-anlayisi-iiulusal-mimarlik-akimi.html# Son Erişim:24.02.2012
- URL-65: İstanbul Hilton Oteli, SOM-Sedat Hakkı Eldem, 1952, İstanbul
http://www.erkanince.com/aydan_balamir_mimarlik_ve_kimlik.htm
Son Erişim:24.02.2012
- URL-66: Eskişehir Porsuk Oteli (Orduevi), Vedat Dalokay, 1956, Eskişehir
<http://tr.myturkeytravel.com/ordu/ordu-evi/resimler>
Son Erişim:24.02.2012
- URL-67: SSK Zeyrek Tesisleri , Sedat Hakkı Eldem, 1963-1970, İstanbul
<http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=13&DetailID=6&ExhibitionID=6> Son Erişim:22.09.2012

URL-68: Peri Tower Oteli, Nuran Ünsal-Merih Karaaslan-Mürşit Günay, 1989-96, Kapadokya-Nevşehir

http://www.peritower.com/yeni_sayfa_4.htm Son Erişim:22.09.2012

URL-69: Atatürk Havalimanı, Hayati Tabanlıoğlu, 1984, Yeşilköy-İstanbul

<http://www.mo.org.tr/ulusalsergi/index.cfm?sayfa=y-tabanloglu>

Son Erişim:22.09.2012

URL-70: <http://www.miak.org> Son Erişim:17.12.2012

Yamaçlı, R. (1999) Mimari Tasarım ve Görsel Çevre Etkileşimi Bağlamında “Yer” Kavramı: İstanbul Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı Aksı/Örneği, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.7-9

Yırtıcı, H. (2009) Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.10-11

Yürekli, H., Yürekli, F. (2001) Kentler ve Küreselleşme, Yapı Dergisi, Sayı:241, Yem Yayınevi, İstanbul, s.39-43